

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
PEYAMİ SAFA ROMANLARINDA POZİTİVİZM KARŞITLIĞININ OLAYLAR ÜZERİNDEKİ ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Derya ÖZTÜRK
DANIŞMAN
Doç. Dr. Adem POLAT

KARS- 2019

T.C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

PEYAMİ SAFA ROMANLARINDA POZİTİVİZM KARŞITLIĞININ OLAYLAR ÜZERİNDEKİ ANALİZİ

HAZIRLAYAN

Derya ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN VE JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Adem POLAT

Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Azer YAVUZ

KARS- 2019

T.C.

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Derya ÖZTÜRK tarafından hazırlanan **"Peyami Safa Romanlarında Pozitivizm Karşıtlığının Olaylar Üzerindeki Analizi"** başlıklı bu çalışma, **12/07/2019** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**'nda **Yüksek Lisans** tezi olarak **oy birliğiyle kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Başkan:Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT İmza:..................

Üye :Doç. Dr. Adem POLAT İmza:..................

Üye :Dr. Öğrt. Üyesi Azer YAVUZ İmza:..................

ONAY

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun …../…./….. tarih ve …../….. sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **"Peyami Safa Romanlarında Pozitivizm Karşıtlığının Olaylar Üzerindeki Analizi"** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan ve dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

SCIENTIFIC ETHIC STATEMENT

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal sage to the process of comletion of the study titled **"The Analysis of The Opposition of Positivism On Events In Peyami Safa Novels "** as a Master Thesis I prepeared , that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

12/07/2019

Derya ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
PEYAMİ SAFA ROMANLARINDA POZİTİVİZM KARŞITLIĞININ OLAYLAR ÜZERİNDEKİ ANALİZİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Derya ÖZTÜRK*[*]
DANIŞMAN
Doç. Dr. Adem POLAT
2019 – V + 104

ÖZET

Pozitivizm bir yerde bireyin tabularının yıkılmasına engel teşkil etmektedir. Belirlenen kurallar içinde hareket etme zorunluluğu kişiyi kimi zaman çıkmaza götürmektedir. Kabullerin her zaman ilerlemesi, yeni bir adım atılabilmesi gibi bir geçerliliği yoktur. Bunu bir sistem olarak görmekten ziyade ruhsal ve bedensel boyutuna inebilmek, bir mekanikleşme sistemini de ortadan kaldırmaktadır.

Çalışmamızın konusu ve yönelimi, Türk Edebiyatında düalist ruhsal çözümlemelerin etkin bir kimliğini teşkil eden Peyami Safa'nın romanlarındaki olaylar üzerinden pozitivizm karşıtlığını ortaya koymaktır. Bilim ve sosyal değerlerin, sosyal yaşantıda insan etkinliklerinin elinden alınması, bilimsellikten kaçış ve pozitivizm karşıtlığının öngörüleri, romanların olay örgüleri içerisinden incelenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu doğrultuda karşıtlığı ortaya koyabilmenin temeli karşı olunanı bilmekte yattığı için; pozitivizm, yönelişi ve edebiyatımıza girişi hakkında tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, Mistisizm, Pozivitizm, Karşıtlık

[*] Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, El- mek: derya3610@ hotmail. com

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
THE ANALYSIS OF THE OPPOSITION OF POSITIVISM ON EVENTS IN PEYAMİ SAFA NOVELS
Master's Thesis
Derya ÖZTÜRK
Assoc. Prof. Adem POLAT
2019 – V + 104

ABSTRACT

In one place, positivism prevents the destruction of the individual's taboos. The obligation to act within specified rules sometimes leads to a deadlock. The tribes do not have the validity of time progression and a new step. Rather than seeing it as a system, it can be expanded according to its spiritual and physical dimension.

The subject and orientation of our study is to reveal the contradiction of positivism through the events in Peyami Safa's novels which constitute an effective identity of dualist spiritual analyzes in Turkish Literature. The aim of this study is to examine the social and social values and the human activities in the social life, the predictions of the escape from scientificity and the opposition to positivism and the novels. At the same time, the basis of the opposition in this direction lies in knowing what is opposed; positivism, orientation and entry into our literature.

Key words: Peyami Safa, Mysticism, Pozivitism, Contrast

ÖNSÖZ

Modern edebiyatın en geniş kapsamlı anlatılarından olan roman, Tanzimat dönemiyle yazın hayatımıza girmiştir. Olaylar kurgusal yönden ortaya konulurken kimi zaman siyasi, sosyal, ideolojik, ekonomik olayların gerçeklikleri üzerinden gidilmiş kimi zaman ise hayal unsurlarına yer verilmiştir. Tanzimat sonrası Avrupai bakışın roman üzerindeki etkileri ve Batı yönelimli sorunsallar üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyet dönemine kadar ki süreçte sorun yeni- eski, ekonomi, siyasal, ideoloji ve sosyal hayatın genel problemleri üzerinde dururken Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi şahsiyetler sonrasında kimliği belli devlet- toplum meselesi haline dönüşmüştür. Peyami Safa bu konuda önemli bir yere sahiptir. Kimlik çatışması, kimlik arayışı, eve geri dönüş ya da Batıda kayboluş gibi etnik konulara yönelmiştir. Pozitivizmin doğuşu ve yayılışı aşamalarında yaşanan etniksel hareketlilik üzerinden saptamalar ortaya konmuştur. Sosyal bilimcilerin toplumun yapısını inceleme alanı haline getirmesi bilimin felsefi yönünü doğurmuştur. Kavramların tanımlanmasında önergeler, önermeler, nedensellikler gibi kavramların ortaya konması modern biliminde hız kazanmasının sağlamıştır. Batı'nın evrensellik ve değişmezlik yönlerinin doğuş, yayılış ve ilerleme süreçlerinde yaşanılan fikirsel alışverişin oluşum evreleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda Batı karşısındaki direniş, kimlik çatışmaları, pozitivizme yenik düşüş ya da kazanış üzerinde durularak; "*Peyami Safa Romanlarında Pozitivizm Karşıtlığının Olaylar Üzerindeki Analizi*" konusu üzerinden olaylara ve olgulara bakış açıları geliştirilmiştir. Peyami Safa romanlarındaki ruhsal ve bedensel hazların pozitivizm üzerindeki olumlu ve olumsuz değerleri ortaya konurken sanatçının bakış açısının yönelimleri sunulmuştur. Ayrıca karakterlerin toplumsal değer yargılarından kaçışlarının getirdiği zararların dönüşümleri kalıpsal sarsıntılar eşliğinde ortaya konulmuştur.

Peyami Safa'nın mistik bir o kadar da bilimsellikten vazgeçmeyişinin karakterlere yansıyışı incelenmiştir. Toplumsal değişmenin gerisinde kalan bir milletin iç çekişmeleri ve kayıpları yansıtılırken değerler bütünü gözden çıkarılmış zevki âlem hesaplamalar bireyleri gerçekçilikten çıkarıp hayal- hakikat çatışması içerisinde boğulmalarına neden olmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını ve

desteğini esirgemeyen saygı değer danışman hocam; Doç. Dr. Adem Polat'a, tezin yazım aşamasında yanımda olan eşim; Doç. Dr. Taha Yasin Öztürk'e, tüm ders aşamam boyunca emeklerini ve bilgilerini eksik etmeyen Doç. Dr. Mitat Durmuş ve Dr. Öğr. Üyesi Azer Yavuz'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Çalışmamın tamamlanma süreci boyunca anneliğimden feragat ettiğim, araştırma ve okuma süreçlerinde beni sabırla, sessizce bekleyen küçük prensesime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

…../…../201…

Derya ÖZTÜRK

KISALTMALAR

AİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
Çev.	: Çeviren
Hz.	: Hazreti
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
N.	: Namık
T.F.K.	: Türkiye Felsefe Kurumu
t. y	: Basım tarihi yok
Y. y.	: Yüzyıl
Y.	: Yıl
vb.	: Ve benzeri
Z.	: Ziya

GİRİŞ

"*Duygu ve eylemin mükemmelliği gibi*
zekanın mükemmelliği de saygın bir baş eğmeye
dayanır."
Auguste Comte

18. yüzyılı kendine başlangıç oluşturan Osmanlı yönetimi ve aydın sınıfın temel amacı toplumu bütün yönleriyle başarıya ulaştırmak ve psikolojik buhrandan kurtarmak olmuştur. Bu doğrultuda 18. yüzyıldan itibaren Batı'nın etkisinde kalan Osmanlı bilhassa pozitivizmden etkilenmiştir. Osmanlı aydınındaki yönelim bilimselliğe ve bilgiye yönelik olmamıştır.

Aydın kesimin ilerlemeci yanı durağanlık gösterirken bilginin oluşturucusu değil kullanıcısı olarak kalmışlardır. Osmanlı içindeki sarsıntılı dönem devlet yönetiminin merkezi yapıya yönelmesine ve Batı üstünlüğünü kabule teşvik etmiştir. Yükseldiği bir dönem seyri içerisinde Batı'nın kudretli görülmesi ayrıca özellikle askeri alandaki taklidin ileri bir aşamaya taşınamaması devleti sarsmıştır. Lale Devri döneminin en güçlü rol oynadığı yönelim batılı düşünce akımlarının yanında Batı devlet teşkilatlarının oluşumuna da ortam hazırlamıştır. Osmanlı'da oluşan Avrupai fikir, sosyal ve siyasal kurumlar, Tanzimat ile zirveye ulaşırken bu yönelim Cumhuriyet dönemine kadar sürmüştür. Bu sürecin günlük yaşamı devam ettirici bir unsur olarak varlığını koruması, felsefi yönünün etkin olmadığını ortaya koymaktadır. Modernleşme temellerinin eksik kaldığı görülürken, bunun başlıca sebebini ilerleyici bir toplum olmaktan ziyade devlet kontrolünün düzenlenmesini sağlamaktan geçmektedir.

Devletin içinde bulunduğu durum bu felsefi akımı açıklama gücüne sahip değildir. Devletin yaşadığı çalkantılı dönem eski bir yöntem kullanmak yerine Avrupai bir düzenlemeye gidilmiştir. Kurtuluş çareleri Batı'da aranırken II. Meşrutiyet dönemi fikir çeşitliliğinin aktif olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Pozitivizm, bilgi ve bilimle ilerlediği fikrinden yola çıkan Osmanlı tebaası bu felsefi akım üzerinden ilerlemiştir. Pozitivizme göre doğa yasalarını ve önceden var olan örüntüleri keşfetmeye çalışan araştırmacı, gözlenenden kesin sınırlar ile ayrılmış olup tamamıyla nesneldir.

Çünkü bilim her türlü değerden bağımsız var olan gerçekliği anlamaya çalışmaktadır. Felsefi düşünce ile edebi düşüncenin kaynaşması bilime yol gösterici olmaktadır. Pozitif felsefenin kendini natüralist yönelimle yansıtması, bilimi öncü sayan natüralistlerle ortak paydalarıdır. XIX. yüzyıl bilimin üstünlüğü doğrultusunda ilerler. *"Dönemin materyalist anlayışı insanı tahtından indirmiş yerine maddeyi geçirmiştir. Madde kimin elindeyse güçte onundur artık. Maddenin her şeye hâkim olmaya başlaması ile Türk aydınının hayata bakış açısı da değişmiştir. "*[1] Auguste Comte'a kadar olan süreci ilahi kaynaklı düşünce yapısı hâkim kılarken Yeniçağ'ın başlangıcıyla ilahi ve akli yönelimlerin ayrı ele alınması gerektiği ortaya konmuştur. Temele bakıldığında bilginin arzuya yönelimi değil nesnelliğe yönelimi Yeniçağ'ın bilgi teoremini de yansıtmıştır. Ana hatlarını Doğa bilimlerinin oluşturduğu bu bilgi yöneliminde her şey deneylerle ve tekrarlarla ispat edilebilirlik taşımaktadır. *" Doğa bilimleri olgular arasında süreklilik ve tekrar gösteren ilişkileri ampirik (deneye dayalı) yöntemlerle belirleyip buradan doğal yasalara ulaşmaktaydı. Yeniçağ'ın epistemolojisinde bilim denildiğinde zaman anlaşılan sadece ve sadece "doğa bilimleri " idi. Bilgi denen şey zihin ile duyu verilerinin, yani rasyonel öğeler ile ampirik öğelerin karışımından gelmekteydi. "*[2] Bilgideki gelişim yöneliminde aranan bu felsefi akımına karşı yönelim içinde olan isimlerde bulunmaktadır.

Giambattista Vico, tarihe ve insana yönelimin doğa bilimi dışında bir yöntemle yaklaşılması gerekliliğini savunur ve "Yeni Bilim" olarak adlandırmıştır. "*Vico'nun doğa bilimlerinin hâkim olduğu bir yüzyılda,"yeni bilimi" hangi sorunlar bağlamında ortaya koymak istediğini anlamak da önem taşıyacaktır. (...) Doğru bilginin türeyeceği olgular, Kartezyen anlayışın ileri sürdüğü gibi doğal olgular değil tarihsel ve toplumsal olgulardır. Sosyal bilimler alanında, doğal bilimlerdekine benzer kesinlikte bilginin veya yöntemin imkânlarının sorgulandığı ve sosyal bilimlerde metodoloji tartışmaları için oldukça önemli olan Vico'nun iddialarının, özellikle Descartesçi tarih karşıtlığına karşı olan yönlerinin incelenmesi özellikle bu açıdan önemlidir."*[3] Vico bilime yeni bir kültür varlığı ve tarihin kabulü fikriyle

---

[1] Sefa Yüce, *Felsefi Düşüncenin Edebiyata Yansıması: Türk Edebiyatında Pozitivist ve Materyalist Anlayış,* **International Perıodıcal For The Languages**, Literature and History of Turkısh or Turkıc, Volume 7/ 1, Winter 2012, P. 2155- 2183, Turkey, s. 2161.

[2] Kenan Özkan, *Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı*, **Belgi Dergisi**, Sayı 7, Kış, 2014/ 11, s. 925.

[3] Cansu Güleç , *Descartesçiliğe Karşı Vico; Yeni Bilim ve Tarih*, **MEF Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü Edebiyat Fakültesi**,2015 s.2

yönelimlerde bulunurken yeni bir uyanışın hareketçisi olma isteğiyle yönelimlerde bulunmuştur.

"*Yeni Bilim"* adlı eserini ortaya koyarken temel hedef olarak tüm evrendeki toplum yapısını incelemeyi hedefler ve toplumların insan bedeni gibi bir dönüşsel döngü içerisinde oldukları üzerinde durmaktadır. Var olma, büyüme, gelişme ve tekrarlı bir süreç içerisinde devam eden bir tarihsel kültür insanoğlu var olduğu sürece devam edeceğini savunmaktadır. Rönesans hareketleri ışığında eskiden kurtulma düşüncesi ve arayışı ile oluşan bu tarihsel süreçte Vico'yu hazırlayan fikirsel güç yadsınamaz. 17. yy içerisinde Derscartes'in oluşturduğu modern düşüncenin kapıları Kant ve Vico ile devam etmiştir. İhmal edilen insanlık tarihinin kültürel gelişimi tüm gerçekliğin ortaya çıkışında alt yapıyı oluşturduğunu savunmaktadır. 1725 yılında yazılan eseri toplumu bir bütün parça olarak ele almaya çalışır ve insanı eylemlerinin bütünü olarak görür. Vico insanın sürekli değişen bir yapı olarak ortaya koyarken değişimin kendisinin değişmek olduğunu da vurgulamış olmaktadır. İnsan yapısıyla birlikte tarihsel yapılarda belirli bir sınıflama dâhilinde ilerleme göstermektedir. Tarihle insan arasındaki ilişkinin sağlamlığını savunurken rasyonalizmin karşısında yer almaktadır. "*Sınırlandırılmamış tutkularının lüks, kadınsılık, hırs, kıskançlık, kibir ve gösteriş gibi kölesi olan çok bozulmuş insanlar, çözülmüş hayatların zevkleri peşinde en sefil kölelerin karakteristik durumu olan bütün kötülüklere düştüklerinde ilahi inayet, onların, ulusların bu tabiatından çıkan gençlerin doğal hukuku ile köleler olmalarını ve silah gücüyle kendilerini yenen daha iyi uluslara boyun eğmelerini buyurur."*[4] İnsan zihninin sorgulama yetisi düşünce tarihinin en eski dönemlerini kapsamakla birlikte özellikle 16. ve 17. yüzyıldaki doğa ve evren kavramları üzerinden bilimsel yönelim ile modern bilim terimi ortaya çıkmıştır. Kendine özgü teknik ve yöntemlerin geliştirilmesiyle fizik ve gök bilimi olmak üzere çeşitli bilim dalları doğa felsefesinden ayrılarak bilimsel bir kimlik kazanmıştır.

Tek ve geçerli olanın matematik ve fizikten ibaret olmadığını savunur. "*Bizim alışkanlıklarımıza ters düşen her şeyin gülünç ve usdışı olduğunu düşünmemiz için çeşitli halkların görenekleriyle ilgili bir şeyler bilmek iyidir. (...) üstelik masallar hiç de öyle olmayan birçok olayı olası gibi düşündürür. En doğru tarihler bile okumaya daha değer kılmak için olguların değerini değiştirmeseler ya da araştırmasalar da*

[4] Giambattista Vico, **Yeni Bilim**, Çev: Sema Önal, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007, s.504.

hemen her zaman en azından onların en sıradan ve en az bilinir olanlarını dışlarlar.”[5] Öznel değerler bilgi aktarımının ilerlemesi aşamasında eksik bir yapı taşımaktadır. Bilginin doğruluk değerinin tarihçinin objektif ve subjektif yönelimleri ışığında ilerleme gösterdiği ortaya konmaktadır. Bilginin genel geçerliliği ancak arındırılmış öznel yorumlamalardan uzak bırakılırsa istenilen zirveye ulaşılmış demektir.

Tarihe uzak bir tavır sergileyen Descartes’e karşı Vico kültürsüz bir tarih yorumlamanın olanaksızlığını ortaya koymaktadır. Bilim yönelimini özne bilimine indirger ve bu da yeni bilim anlayışının ortaya çıktığına kanıt teşkil etmektedir. Ayrıca bu yönelimi gerçekleştirirken matematiğin bilimsel gücünü de inkâr etmemiştir. Toplumların gelişimsel ilerlemelerini sağlayan bir devir söz konusudur. Her uygarlık bu gelişimsel devirden geçmeden ilerlemesi mümkün değildir. Bir olgunun gerekliliği ancak nedenleriyle ortaya konabilmektedir. Bütün parçanın tek doğrusu insan kavramıdır. İnsanın oluşturduğu kavramlar doğrultusunda hareket edilebileceğini savunur. Vico’nun fikir yapısının şekil almasına en büyük katkı Herder olmuştur. Topluma ve kurum kitlelerine insan kaynaklı bakmaktadır. İnsani örgütlemenin oluşumu olan toplum; kazanmıştır. Ahlaki, dinsel, ekonomik ve siyasal bağları bireyler bütününün talepleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Genel olgular zincirini bir kenara bırakarak bireyin eğilimlerini ortaya koymaktadır. Edebiyat ve sosyolojinin birleşimli ilişkisiyle toplum yapısı ortaya konulabilir. Toplumun öz kaynaklarını, insanını ve değerlerini anlamanın yolunun edebi kaynaklardan geçtiği unutulmamalıdır. Tarih ile toplum değerlerinin ayrı tutulamayacağı göz önünde tutulursa özellikle Peyami Safa’nın “*Fatih Harbiye”* adlı eseri incelenmeye şayandır. Özellikle kahramanların sarsıntılı ruh halleri incelenmeyi gerekli kılmaktadır. Yazarın eserlerinde genel olarak bu çizgiyi görmek mümkündür.

Modernleşmenin değer yoksunluğuna sürüklendiği ruh halleri ve sosyal devlet yapısının göz ardı edildiği bir toplum ortaya konmaktadır. Her toplum kendi kültürünün portresi ve açıklayıcısı olduğu gibi kültür aktarımının gerçekleşmesi yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle Türkiye’de 19. yüzyılın son çeyreğinde tek tip roman anlatımı olarak ortaya çıkan Batılılaşmaya yönelik roman yazımı hız

---

[5] Rene Descartes, **Yöntem Üzerine Konuşmalar,** Çev: Afşar Timuçin, Bulut Yayınları, İstanbul 2010, s.10

kazanmıştır. Bu artışın başlıca sebebi toplumun yönelimleridir. Toplum farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Geçmişin bir tekrarı olmadığı gibi yenilenmesi de söz konusu değildir. Yenilenme insanla gerçekleşmektedir. Modern algının kattıkları ve aldıkları konusundaki yargılar günümüze kadar sürmektedir.

Pozitivizm ile tanışma, Tanzimat ile birlikte başlamış ve özellikle Tanzimat dönemi sanatçıları pozitivizmin tanınması ve yayılmasında etkin rol oynamıştır. *"İkinci Meşrutiyet'ten sonra, Rıza Tevfik ve Mehmed Cavid'le birlikte çıkardıkları ve Türkiye'de pozitivist düşüncenin önemli yayın organlarından kabul edilen Ulûm-ı İktisâdiye ve içtimâiyye adlı dergideki yazıları ise, daha çok Avrupa siyasi tarihi ile ilgilidir "Fransa İnkılabı", "Rusya Tarihi" ve "Avâmil- i İçtimâiyye" başlıklarıyla,, önemli bir yol gösterici makalelerdir. Ziya Ülken'in ifadesiyle, "İkinci Meşrutiyet'in başında yeni bir yazar grubunca kurulan Ulûm-ı İktisâdiye ve içtimâiyye dergisi, Türkiye'de ilk defa tam anlamıyla felsefi denecek bir hareket meydana getirmiştir." Söz konusu dergideki yazıların, Türkiye 'de sosyoloji ve sosyoloji tarihi ile ilgili geniş bir değerlendirmesini yapan Yıldız Akpolat ise Ahmet Şuayb'i n ilk Türk sosyologlarından olmasına rağmen, İkinci Meşrutiyet sonrası siyasi yapılanmanın onu arka planda bıraktığını vurgular"*[6] Düşüncenin gelişim evresini Serveti Fünûn dönemi oluşturmaktadır. Dergi ilk oluşumu Batı yönelimli ve Batı aktarımlı iken edebi bir felsefe halini almasıyla fikir hareketi olma yolunda ilerleyememiş, sadece bir felsefi oluşumdan ibaret kalmıştır. Osmanlı saltanatının hız kazandığı bir evreden sonra çöküşe doğru gitmesi ve Batı karşısındaki mağlubiyeti, Batı üstünlüğünü kabule teşvik etmiştir. Osmanlının Batı üstünlüğünü başlangıçta askeri olarak kabul etmesi ileri bir zeminin oluşumundan ibarettir.

Bunun yanında Osmanlı devletinin teolojik yönü, pozitivizmin etkilerini yüceltememiştir. Osmanlıyı Batıdan ayıran en büyük temel dini engel olarak görmemesidir. Comte göre din en büyük engeldir ve ortadan kalkmalıdır düşüncesiyle hareket etmektedir. Birey, tarih ve pozitif düşüncelerin birleşmesi sonucu en üst seviyeye ulaşmıştır. İnsan zihninin olgunlaşma sürecine girmesi bilimsel yönelimlerin etkin gücünü de ortaya koymuş olmaktadır. Rönesans'a kadar teolojik fikirler doğrultusunda hareket eden zihin, gelişimini Aydınlanma dönemine

[6] Ahmet Şuayb, **Hayat ve Kitaplar**, Haz: Dr. Erdoğan Erbay, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara 2005, s. 21.

kadar sürdürmüştür. Teoloji evresinden metafizik evreye giren insan zihni bir geçiş evresi yaşamıştır.

Yeni dönem içerisinde pozitif düşünce kalıpları oturtulmaya başlanmıştır. "*Modernleşen Türkiye için Doğu- Batı tartışmasının hangi merkezden hareket etmesi gerektiği, neyin Doğu neyin Batı olduğu ya da neyin irtica neyin ilericilik olduğunun iyi tayin edilmesi gerektiği konularında düşünceler dile getirmektedir. Türk inkılâbını anlayabilmek için, Peyami Safa'ya göre Doğu ve Batı tabirlerini deşmek, İslam, Hristiyan gelenek ve kültürleri arasındaki farklılıkları ile benzerlikleri belirlemek gerekmektedir. Safa'nın özellikle Doğu- Batı çatışması temelinde irdelediği konular, yerlilik ve yabancılığın sınırlarında gezinmektedir."*[7] Doğu ile Batı arasındaki bu sarsıntılı ilişkisinin bir kültür yozlaşması meselesi haline getiren isim olarak yer almaktadır. Toplumun içsel iniltisi çözülmesi gerekli sosyal devlet meselesi halini almıştır. Milletin ileri bir boyut kazanabilmesi öncelik olarak kendini ve kendine ait olan toplumunu ileri bir seviyeye çıkarmaya devam etmesidir. Milletler canlı birer kodlardır. İlerlemeci ve gelişimsel olmaları kaçınılmazdır. Pozitivizm ve yönelimlerinden uzak bir o kadar milletine değerlerine bağlı olan Peyami Safa incelenmeye şayandır. Yazarın inceleme açıları ve geniş ufku kendini döneminin ve sonrasının geniş ufku yapmaktadır. Herhangi bir fikir okuluna bağlı olmadığı gibi tek gayesinin milliyetçilik temelli yönelimler yer almaktadır.

Hayatı ve kökenindeki oluşumu ele alındığında etkin kimliği ortaya çıkmaktadır. *"Peyami Safa, 1899 yılında İstanbul'da doğdu. Yani o bir ondokuzuncu asırlıdır denebilir. Babası ise İsmail Safa'dır ve Şair-i maderzâd, yani anadan doğma şair diye tanınmıştır. İsmail Safa Trabzonlu Şair Mehmet Behçet Efendi'nin oğludur. Demek ki Peyami Safa'nın babası da, dedesi de şairdir. Amcası Ahmet Vefa da şairdir. Bir diğer amcası Ali Kâmil Akyüz (1873- 1945) de tanınmış bir yazardır. Keza kardeşi İlhami Safa da yazar ve gazeteci idi."*[8] Aileden geniş bir fikir yelpazesine sahip olan Peyami Safa'nın köken itibariyle fikir birikimi geniş bir ortamdan geldiği görülmektedir. Yetkin bir kişiliğe sahip olan babası İsmail Safa

---

[7] Ejder Ulutaş, "*Sosyoloi ve Edebiyat Kavşağında Peyami Safa Romanları,* **OPUS Uluslar arası Toplum ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 10, Cilt: 6, Haziran 2016, s.254- 255.
[8] Ergun Göze, **Peyami Safa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 7.

sanat yönü ağırlıklı olarak şiir üzerinedir. *"Şiirleriyle büyük bir şöhrete kavuşan İsmail Safa, Prens Sabahattin'e de hususi dersler vermiştir. "*[9]

Özellikle şiir yönüyle öne çıkan aile kökenine rağmen sanatçı şiirden uzak kalmayı tercih etmiştir. *"Peyami Safa'nın şeceresi Fatih'in meşhur mürşidi, büyük âlim ve mutasavvıf Akşemsettin Hazretlerine kadar gitmektedir. Nitekim çok serbest düşünen bir yazar olan ve "şüpheden doğmayan her iman piçtir" diyen Peyami Safa, Allah'a büyük bir inanç besleyen ve bu inancını eserlerinde en güzel şekilde işleyen bir insandır. "*[10] Çeşitli mücadelelerde yer alan İsmail Safa, Sultan Abdülhamit ayaklanmasında da yer almıştır. Sürgün hayatının ağır gelmesine dayanamayan sanatçı vefat etmiştir. İsmail Safa'nın vefatı Peyami Safa'nın da hayatında silsileler yaşamasına neden olmuştur. Eğitimi yarım kalan sanatçı kendinin öğretmeni olmuştur. Kendi çabasıyla öğrendiği Fransızcayı bir gramer kitabı yazarak taçlandırmıştır. En çok eser veren sanatçılar içinde yer alan Peyami Safa, birçok alanda kendine yer bulmuştur. Ustalıkla yetişen sanatçı *"kendini inşa etmiş ve döneminin önemli fikir adamlarından biri olmuştur. Bu başarının en önemli amilleri, yaradılışından gelen şüpheciliği ve bilgiye olan merakı olarak değerlendirilebilir. "*[11] Dönem içerisinde birçok aydın tarafından takdir edilirken Peyami Safa kendisinde hep bir eksiklik görür. Olgunluk evresine ulaşması gereken çok adım vardır. Hayatının büyük bir bölümünü gazetecilik yönü oluşturur.

Hastalığının bunalımlı ruh halini yansıtan sanatçı yazın hayatına gazetecilik yön verir. *"Peyami Safa, gazetecilik hayatına 1917 yılında İkdam gazetesinde başlamıştır. (…) Cumhuriyet'in ilanından sonra da kısa aralıklarla Son Posta, Son Saat ve Son Telgraf gazetelerinde çalışmıştır. "*[12] 1938 sonrası Peyami Safa kendi içinde adeta bir devrim yaratmıştır. Milli yönüyle öne çıkan sanatçı "*Türk İnkılâbına Bakışlar*" adlı eserini ortaya koymuştur.

---

[9] Ahmet Bican Ercilasun, **İsmail Safa-Büyük Türk Klasikleri**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1990, s. 13.

[10] Ergun Göze, **Peyami Safa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 7.

[11] Ömer Faruk Yücel, *Gazetecilik Yönüyle Peyami Safa,* **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016, s.8.

[12] Yücel, **a. g. e.** ,s. 35.

1. POZİTİVİZMİN KAVRAMSAL ÇÖZÜMLENMESİ, DÜNYA VE TÜRK EDEBİYATLARINA ETKİSİ

1.1 Pozitivizmin Kavramsal Çözümlemesi ve Dünya Edebiyatına Etkisi

Pozitivizm; birçok tanımlamaya tabi tutulurken hepsinin ortak çıkış noktası tek bir doğruya dayanmaktadır. Bu çıkarımdan yola çıkarak denilebilir ki; *"insan için olumlu ve yapıcı alanın sadece olguları gözlemleyerek betimlemek olduğunu ileri süren öğreti. Pozitivizm öğretisi, Hume ve Kant anlayışları temeli üstünde Fransız düşünürü Auguste Comte tarafından kurulmuştur. İngiliz Düşünürleri John Stuart Mill ve Herbert Spencer'in geniş çapta katkısı olmuştur. "*[13] Genel bilgi, akıl iradesinin doğruyu arama bulma çabası sonucu doğmuştur.

Olguların açıklanma ve tanımlanma gereksinimleri ortak eylemlerin genel çatı altında toplanmasını gerekli kılmıştır. Olaylar arasında mükemmeliyetçilik oluşturulmaya çalışılırken bir taraftan da düşünce kalıplarının deneysel zorunlulukları amaçlanmıştır. Yapılan tanımsal verilerin daha sonraki bir zaman dilimi içerisinde ortaya konmaya eğilimi bilginin belirli tanımsal ve analitik tahlillerden geçmesine ortam hazırlamıştır. Metafiziği yok sayan pozitif düşünce deney ve gözlem doğrultusunda hareket ederek mutlaklaştırır ve insandan bağımsız olan tüm nesnelliği göz ardı etmektedir. *"Bir şey var ise ölçülebilir, ölçülebilir ise öngörülebilir ve model olabilir fikrinden hareket eden bir bilim felsefedir. "*[14] XIX. yüzyıl içerisinde yaşanan toplumsal kargaşa insan fikirlerinin uyanışını da yansıtmaktadır. Fikirsel kargaşanın sebebi uyanış etkisi olarak görülürken, kargaşanın temeli dine dayandırılır. Ayrıca hem sosyoloji hem de din sosyolojisi yönünde yetkin olan Auguste Comte öncülük etmiş olduğu pozitivizmin ön görüleri göz önünde tutulmaktadır.

Bilim ile aklın kardeşliğini savunurken ilahi kanunları da kaldırmıştır. Son aşamanın akıl ile gerçekleşeceğini savunur ve aklın dine yönelmesi gerekliliğini ön görmektedir. İçeriğine inildiği zaman *"Türkiye' de iki ayrı ve zıt kutup gibi duran pozitivist resmi ideoloji ile irrasyonalizmin, aslında Siyam ikizi gibi bir bağıntılık*

---

[13] Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3**, Pozitivizm**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012, s. 222.
[14] Cihan Ballıkaya, *Pozitivizm: Tarihsel Süreç içerisindeki gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri*, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl- 2015, S. 33, s. 87- 109, s. 89.

içerisinde oldukları görülecektir. ”[15] Pozitivizmin tam olarak ortaya konulmamasına Comte, kendisini Aristo Tales'e benzetir ve pozitif düşüncenin teoloji ve metafiziğe karşı bir çıkış olarak görürken bu çıkışın kurallarını *"Descartes'in düşüncelerinin Galileo'nun keşiflerinin birleşmesinin etkisi ile insan zihninde nakşettiği bir zaman olarak görür. ”*[16]

Tüm bilimleri etkisi altına alan, batılı doğuşu ve dünya yayılışı ile büyük bir hareketlilik yaratmıştır. Pozitivizmin doğuşuna ortam hazırlayan Rönesans, Reform ve Aydınlanma dönemi kavramın ortaya çıkışındaki etkileri göstermektedir. Yenilik arayışı, çağsal atlayış ve bilginin reformsal dağılımıyla pozitif düşünce geniş yankı uyandırmıştır. Pozitivizm için asıl olan doğru ile doğrunun değerlerinin birliktelik oluşturabilmesidir. İnsan zihnindeki değerlerin oluşumu doğrunun sonucuyla kesiştiği sürece kavramlar kaynaşır. XX. yüzyıl pozitivizminde bıçak gibi kesen bu netlik verilerin gerçeklik boyutlarının netliğiyle bağlantılıdır. Ayrıca XX. yüzyılda pozitivizmin Hume ile gelişimi gerçek yönlerin doğrulanması ilkesiyle hareket etmiştir. Fransa'daki pozitivizm hazırlığı evresi Nopaleon Savaşlarının sona erişi ile fikirsel rejimin hız kazanması etkili olmuştur. 1830 devrimiyle fikirsel gücün kuvveti daha da kendini gösterirken soylu kesim ile halk kesiminin ittifakı pozitivizmin köklerinin oluşumunu sağlamıştır. Kapalı kutuların aydınlığa kavuşmasını sağlarken yaşanan devrim hareketleri pozitivizmin etkisini kuvvetlendirmiştir. Başlangıcı Comte'nin adıyla anılan akım geçirdiği evreler sonrası dallanıp budaklanmıştır. Comte'nin yanında; Marx, Locke, Hume gibi birçok isim pozitivizm üzerinde çalışmıştır.

Fakat Comte'nin pozitivist düşünce kalıplarına etki oluşturamamıştır. Düşüncenin tahlili ve deneysel veriler inceleme alanını sınırlı seviyede tutmuştur. Pozitivizmin olan ile ilgilenişi ileri bir insanın oluşumuna engel olmaktadır. Cumhuriyet düşünce sisteminin şekil almasına yön veren Ahmet Rıza, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi Jön Türk sanatçılarının fikirlerinin şekillenmesi, sanatlarının hareketli bir döneme denk gelmesiyle etkileşimli bir düşünce akımının oluşumu gerçekleşmiştir. XIX. yy. sonuna denk gelen bu etkileşimin, Meşrutiyet, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı,

[15] Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3**, Pozitivizm**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012, s.10.
[16] Auguste Comte, **Pozitif Felsefe Kursları**, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul 2001, s.40.

1917 Sovyet Rusya, İstiklal Harbi ve devletlerin sonu gibi olağanüstü bir değişim dönemi içinde yazın hayatlarına yönelmişlerdir.

Yaşanılan olaylar sanatçıların beslenme kaynaklarında da çeşitlilik olmasına ortam hazırlamıştır. Akımsal yönelimlerin pozitivizmin çerçevesi dışında gerçekleşmediği görülürken pozitivizmin insan ve toplum hayatına canlılık, yenilik ve ilerleme getireceğine inanılmıştır. Pozitivizmin etki ve süre açısından kıyaslanmayacak bir potansiyele sahiptir. Bunun başlıca bir sebebi olarak genel bir gelişim düşüncesine kaynaklık etmesinden ileri gelmektedir. İnsanın tüm yönlerini inceleyen Comte, toplum düzenini bu sayede oluşturabileceğine inanmıştır. Dinin bilim olarak yönelimi ortadan kaldırılmaya çalışılırken çatışma alanı ortadan kaldırılarak ilerlemelerin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu gelişimle birlikte *"Marksizm ile pozitivizm arasında köprüler kurma çabaları yoğunlaşmıştır. Viyana çevresinin ampirik sosyolojinin materyalist temeller üzerinde geliştirilmesini hedefleyen çalışmaları bir yandan Marksizm'i bir din olarak görme eğilimi taşıyanlar arasında diğer yandan da bilim hakkındaki anlayışları pozitivistlerinkinden çok da farklı olmayan kimi Marksizm sempatizanları arasında taraftar buldu. "*[17] Pozitivizmin adımsal hareketliliği bükülmez demir gibi hep ilerlemiştir. Aydın kesimin içine düştüğü çalkantılı fikir oluşumlarının içinde esir düşmemelerine de pozitivizm yönelimli olmaları etkili etmiştir. Pozitivizmin çatısı altında toplanmaya en gerekçeli sebep olarak siyasi faaliyetleri göstermek mümkündür. Sonrasında aydın kesimin Fransa dönüşü sonrası bu hareketlilik ve fikir oluşumları hız kazanmıştır.

Kendini Avrupa'da geliştirerek gelen aydın genç Mithat Paşa'nın etrafında toplanarak katkısıyla ilerleme göstermiştir. Avrupa'da pozitivizm, sınıfsal ayrılığı ve burjuvalaşmayı yok etmek amaçlı oluşmuş bir hareket olarak görülse de bu durum Türkiye'de farklı bir mücadeleye dönüşmüştür. Osmanlı bir çöküş içindedir, devletin kurtuluşa ermesinin tek çaresi pozitivizme sarılmak olmuştur. İleriki dönemlerde de bu hareketlilik devam etmiş gelişmenin ve kurtuluş mücadelesinin fikirsel gelişimlerle başarılabileceği amaçlanmıştır. Düşünsel oluşumun yayılma çabaları demokratik düşünsel ortamdan ziyade devlet yapısına getirilmek istenen yenilikten ibaret sayılmıştır.

---

[17] Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3, **Pozitivizm,** Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012, s.15.

"*Pozitivist anlayışa göre insanların birbirlerine yaptıkları katkılar neticesinde en üst düzeye çıkmış olan insanlık, sürekli bir devamlılık içerisindedir.(…) Bilginin birikimsel olması hasebiyle Batı'nın fikir ve düşünce yapısının taklit edilmesi üzerinde ısrarla durulmaktadır. Ancak Tanzimat (1839- 1876) ile birlikte Avrupa'ya kesin olarak açılan ve özellikle Fransa'nın etkisinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'da o yıllarda"*[18] etkisi altına alması kaçınılmaz olmuştur. Fikirsel oluşumlara tam olarak eğilim gösterilmemesi toplumsal sınıflar arasında kutuplaşmanın yok olması yerine uçurumlar bırakmıştır. Aynı kültür içinde yozlaşmış burjuva kesimin doğuşu ilerleme yoksunu bir toplum yoluna gidilmesine ortam hazırlamıştır. Avrupa'nın başarısını büyük bir istekle karşılayıp bunun yanında kendilerini düşük görmeleri ilerlemeci yanlarından ziyade taklitte takılı kalmalarına neden olmuştur.

Fransa ile olan etkileşimleri, başlangıçta Genç Osmanlılar olan isimlerinin sonrasında "*Jön Türk*" olarak adlandırılmasını sağlamıştır. *"Comte, Saint Simon'un belirli bir yönünü kendine almıştır. Sosyal varlıklarının temel dönüşümüyle ilgilenmeyen Comte, sadece Fransız işçi ve kapitalizminin devlet ile mücadelesini alırken Saint Simon, sosyal teşkilatlanmanın zamanla yok olduğunu yerine sosyal teşkilatlanmayı esas almaktadır. Sosyallikten ziyade hiyerarşiyi esas alan Comte, Saint Simon ile olan ilişkilerini saklamıştır. Varlığın oluşumunun nasılıyla ilgilenen Comte, bilim tüm yasalarını bilmek zorundadır. Üstün bir olgular sistemi kurarken "karşıtları çökerken durmadan gelişen felsefe pozitif felsefe"*[19] olarak görülür. Doğa kuramlarını tek bir sınıfta toplar ve bilimin sınıflamasına tabi tutar. Her türlü incelemenin gerçekliğe kavuşmasında tek aracı deneydir. Bilgiye sınırlılık getirerek bireyin olgular üzerindeki yorumlamasını insan zihnindeki öz karara bırakmaktadır. *"Pozitivizmin toplum kuramında, toplumsal bütünleşme asıl hedeftir ve bu insanlığın ilerlemesinin tek şartıdır. Burada söz konusu olan toplumun yeniden inşasıdır ve bu noktada sosyoloji "toplum mühendisliği"görevini üstlenir."*[20] Pozitivizmin hedefi

---

[18] Mehmet Karakuş, *Son Dönem Osmanlı Aydınlarından Ahmet Şuayb'in Fikri Yapısı,* **Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** 2015/ 2, Cilt:2, Sayı: 3, s.167- 187.
[19] Auguste Comte, Çev. Erkan Ataçay, **Pozitif Felsefe Kursları**, Sosyal Yayınları, İstanbul 2001, s. 55.
[20] Kenan Özkan, *Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı,* **Belgi Dergisi**, Sayı. 7, Kış 2014/ I, s. 931.

dini yapının zayıflamış etkisini bütünüyle kaldırmak ve laik toplum yapısını yaygınlaştırmak istenmiştir.

Toplumun tek bir parça halinde ve demokrat bir ilerleme içerisinde gelişimselliğe ulaşılması hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşılabilmesi için sınıfsal yönelimlere ve açıklanmayan verilere yer vermemek gelişimselliğin temel kuralı sayılmıştır. Olguların açıklığa kavuşturulabilmesi için öngörülerin belirli bir tahlilden geçip kesin sonuçlar doğrultusunda hareket edilmesi amaçlanmıştır. Bilginin geçerlilik elde edebilmesinin koşulu ispata dayandırılmıştır. Gözlemin araştırma konusu olabilmesi olguların pozitif yönelimli ve aktif rol oynamasını sağlamıştır. Comte, değişmeyenin kanıtlanmasını yaparken *"Comte'u işaret ettiği diğer bir önemli husus ise olgular ve olaylar arasındaki yasaları olabildiğince en az sayıya indirmek hatta zamanla tek bir ilkeye indirmek bilimlerin gereği olmalıdır. Buradan da anlaşılıyor ki pozitivizm olgular arası ilişkilerde basitlik ilkesini temele alır. Diğer bir ifadeyle eğer ki bir olguyu açıklamak için birden fazla ilkeye sahipsek bunu tek bir ilkeye indirmek gerekir. "*[21] Ayrıca pozitif düşüncenin ileri sürdüğü doğrulanabilirlik maddesi de bütünlük içine dâhildir. Deneyin her şeyin açıklayıcısı ve tamamlayıcısı olarak görülmesi bilgi-bilimselliğinin ve varlıkbilimselliğinin temel açıklayıcısının dayanağı olmuştur. Bilgilerin sistematik ilerlemesi akıl ve deneyin eşdeğer tutularak felsefi yönelimlerin ikinci plana atılması tartışmalarında zeminini oluşturmaktadır.

Amaç metafizik tarzı tanımlamaların önüne geçebilmek ve bilimi geniş alanda tutabilmektir. *"Pozitivist bilimde kuramlar" bağıntılı, deneysel genelleştirmeler" setidir. Dolayısıyla kuram bilimsel açıklamalar ve güvenilir tahminler yapmak için zorunlu koşuldur. "*[22] Bulunduğu etki gereği pozitivizmin gerekliliği yerine getirilmelidir. Basın- yayın organının en özgür kısım olarak görülmesi gelişime bir aynadır. Sistematik bilgi aktarımı olarak ilerlemesi geçerliğini artırdığı gibi kabul değerini de yükseltmiştir. Bilimlerin açıklanmasının nedenselliğe bağlanması toplumsal bilginin güvenirliğini artırmaktadır.

Bilginin ispat değeri ne kadar yüksek ve kanıtlanabilirlik yönü kuvvetli olursa toplumsal kabulü yüksek olur. *"Bir felsefi akım olarak pozitivizmin ana özellikleri*

---

[21] Ercan Salgar, *Pozitivist Felsefede Doğrulama Kavramının Yeri,* **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Felsefe(Bilim Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.
[22] İrfan Erdoğan, **Pozitivist Metodoloji ve Ötesi**, Erk Yayınları, Ankara 2012, s. 86.

şunlardır; Birincisi kurgusal" sistem– yapısalcılığının tersine, bütün bilgilerin deneyime dayanmak zorunda olduğu öğretisi; ikincisi, deneyime dayanan bilginin yalnızca gözlemlerle bağlantısını göstermeye ya da çeşitli işlemleri önceden görmeye yarayacağı ve deneyimden bağımsız olarak nesnel gerçekliği yansıtmayacağı öğretisi"[23] yer almaktadır. Bu sistem pozitivist düşüncenin bir temel oluşturmasına engel değildir. İstatiksel yöntemlerin göz ardı edilmeden sistemli ilerlemesiyle kuramlar nesnellik boyutunda ele alınmaktadır. Hegel, doğa kuramlarının boyunduruk yapısından kurtararak yeni bir kuram ortaya koymaktaydı. Özellikle deneyden çok akli iradenin ön planda tutulması ve her şeyin bir değişime ihtiyacının olmasından yola çıkılmaktadır. Hegel'in felsefeci yöndeki düşünce yapısı, olguların düşünce ve maddeye bağlılığını göstermektedir. Psikolojik bir bilgi olarak görülmesi doğru bir tespit değilken nesnel bir yargıya varılmasını beklemek yanlıştır. Bilim kendi içinde bir sınırlılık yaşar ve köken olarak ilerlemeci bir gelişim yansıtmaktadır. Metafizik ve olağanüstücü yaklaşımlardan uzak bir yol belirleyen Comte, bilinmezliklerden harcanan emeğin fayda sağlamayacağını savunmaktadır. Pozitif düşünce bilime katkı sağladığı ve amaçların ilerlemesi noktasında olgulara madde görevi üstleniyorsa bir nokta oluşturmuş demektir.

Belirlenen olgudan sonrasıyla ve ilerlemesiyle ilgilenen pozitivizm de nesnelliğin ilerlemeci adımda ve kanıtlanabilirliği önemlidir. Oluşumsal değerlerde akıl gerçekleri üzerinden yola çıkmak esastır. Disiplin- düzen teoremi, Comte'nin ilerlemesinde önemli bir adımdır. Kendini bir disiplin olarak devam ettirtirken temel amaç; toplumun genel- geçerliğine, nesnelliğine ve bilginin kullanım alanına göre ortaya koymaktadır. Bilimsel adımlarda özden çıkan felsefi yönelim kendini olgulara bırakmaktadır. Aklın soyutlaşmış teolojik unsurlardan kopuşu, olgunun sınanarak doğruya ulaşmasını sağlamıştır.

Kavramların sınıflamasında basitten zora doğru bir ilerleme yer almaktadır. *"Buna göre tarih, genel olarak mutlak geçerliliklerin, olanaklılığına karşı bir şey söyleyemediği gibi aynı şekilde özellikle bir mutlak metafiziğin yani bilimsel metafiziğin ve başka herhangi bir felsefenin olanaklılığına karşı da önemli hiçbir şey söyleyemez. (…) Felsefi eleştiri eğer nesnel geçerli olarak çürütebileceği bir şey*

[23] Maurice Cornforth, **Pozitivizme ve Pragmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak**, Çev: Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2006, s. 29.

buluyorsa, o halde orada bir şeyin nesnel geçerliliğinin temellendirilebileceği bir alan da vardır. ”[24] Bu geçerlilikte göstermektedir ki her var olarak görülenin var olduğunu ortaya koymak için aklı ve deneyselliği doğadan ayrı bir o kadar bütün olarak görmek gerekliliğidir.

Ekonomideki gelişmeler ve politik yapıdaki yenilenme hareketleri insan üzerinde disiplinsel etki bırakmıştır. Kargaşanın modern siyaset, modern toplum yapısı ve entelektüel olma çabalarından doğduğu görülmüştür. Yaşanan bu kaosun asıl nedeni pozitivist düşünce oluşumunun doğru nûfus edememesinden kaynaklanmıştır. Fransız Harekâtı, ortaya çıkış sürecinden itibaren sadece kendi toplumunu değil bütün Avrupa topluluklarını içine alan büyük atılımlara imza atmıştır. Sosyolojinin bir modernize krizi olarak algılanması, pozitivizmin toplumsal yönden krizsel bir bilimin doğuşu olarak sunulmuştur. Temel fikirlerin oluşumuna zemin olarak teknolojiksel endüstriyelleşme ve fikirsel çalkantılar içinde can çekişilen toplum yaşayışı etkili olmuştur. Siyasi, hukuki, ekonomik ve ailevi unsurların çözüm yollarının bilgiyle mümkün olabileceği tespiti, var olan bilgiyi doğa bilimine yönlendirmiştir. Bu yönelimin temsilcisi Auguste Comte'dir. Avrupa'da yaşanan fikirsel akım, Tanzimat sonrası Türk toplumu içindeki aydın kesiminde kendine yol çizmesine etki etmiştir. 19. yüzyıl ile geçişi içine alan Auguste'nin geliştirmiş olduğu Pozitivizm her olguyu doğa bilimine bağlamaktadır.

Araştırma alanını olgulara dayandırarak metafiziği yok sayan akım bilginin kavramsal ve metotsal tek bir ulaşım noktası olduğuna inanmaktadır. Gerçeklik ancak deneyle ortaya konabilmektedir. Bilginin en geçerli yolunun bilimsellikle ortaya konabileceğini savunan Aguste Comte, uygarlığın gelişimselliğini ve ilerlemesini bilime dayandırmıştır. Toplumların geçirdikleri dinsel, sınıfsal dönem sonrasında gelişimin temeli pozitivizmin doğuşuna bağlanmıştır. Aydınlanma ile pozitif düşünce gelişmeye başlamış ve olguların somut gerçeklere dayanması hedeflenmiştir. Auguste Comte ve devamında Little, Claude Bernard, Stuart Mill, Specer ve Lawes pozitivizmin gelişiminde önemli kaynaklardır.

---

[24] Edmund Husserl, **Kesin Bilim Olarak Felsefe- Pozitivizmle Hesaplaşma**, Çev: Abdullah Kaygı, T.F.K., Ankara 2007, s. 53.

Herder' i diğer görüşlerden ayıran geçmiş birikintileri kısıtlı görmesidir. Herder'in savunucu olarak Alman Tarih Okulu gösterilmektedir. *"Edebiyat, pozitivizm kuramını içine sindirmiş, romantizmin aşırı duygusallığını reddetmiştir. Hayale kapılmamak, gerçekten ayrılmamak realizmin genel ilkesini oluşturmuş, realizme göre sanatta gaye, doğayı olduğu gibi kopya etmek olmuştur. "*[25] Aklı bilime yerleştirerek inceleme yapan pozitif realistler sadece akılla ilerlemek isteyen klasiklerinde arkasında durmamışlardır. Gerçekliğe bilimin ışığında ilerlenebilirken hayal ve akıl arasında kalmak yanlıştır. Toplumsal ve sosyal olaylar akılsal boyutun dışında, hisler noktasında değil nedenselliğini ve geçerliliğinin her daim kanıtlanabileceği ortamda uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. XIX. yüzyıl sonlarında *"Avusturya ve Almanya'da saf deneyim ya da kurucunun Ernts Mach-adında türetilerek Marchçılık olarak adlandırılan Ampiryakritisizm felsefesi ortaya çıktı. Bu felsefe, pozitivizmin yeni bir türeviydi ve "ikinci Pozitivizm" olarak anılıyordu. "*[26] Bilimin psikolojik ve biyolojik kuramları üzerinde durmuşlardır. Doğa çalışmalarını fizik üzerine uyarlayan bu kuram tüm yapıyı fizik üzerinden geliştirmiştir. Bilimler belirli bir hiyerarşi içinde ilerleme göstermektedir. Her bilim kendinden sonraki bilimin devam ettiricisi durumundadır. Sosyoloji tüm bilimlerin temelini oluşturmaktadır. Tüm bilimlerin kavrayıcısı olan sosyoloji, toplum biliminin olgular üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

Avenarius ise pozitif düşüncenin yanlış eğilimlerine vurgu yaparak varlığın içsel boyutuna bakılmasından şikâyet eder ve oluşum safhası bilinmeden içeriğe dokunmanın yanlış olduğunu savunmaktadır. İçeriksel oluşum sağlanırsa devamlılık gerçekleşmiş olmaktadır. Materyalizm, ilkel kalıplar, metafizik ve reel dünya arasındaki dışsal idealizmlere karşı mücadele etmiştir. Comte felsefi yönelimleri boyunca çizgisini koruyarak sosyal sınıf savunucusu ya da yöneticisi olmamıştır. Pozitif düşünce yapısı ve sosyal düzen yapısının matematiksel analizi doğrultusunda veriler üzerinden hareket ederek bilginin kanıtlanabilirliğini ortaya koymuştur.

Toplum yapısına yön verirken insan ve tolumu birbirinden ayırmadan bir zemine oturtmuştur. Geleneksel düşünce çizgisinden sıyrılarak yeni oluşumlara tek bir kabul

---

[25] Ömer Tuğrul Kara, *Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri*, **The Black Sea Journal of Social Sciences**, Year 2, Number:2, Spring 2010, s.86.
[26] Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3, **Pozitivizm**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012, s.95.

üzerinden ilerlenmiştir. Comte geleneksel çizgiyi metafiziğin ışığında bir nokta olarak görürken toplumsal kabullerin yerine bilimsel olgular üzerinden hareket etmektedir. Peyami Safa'da bu noktada yerlilik ve yabancı kültürlerin etkisi üzerinde dururken bilimselliği yok saymaz fakat bilimin toplum oluşumundaki yanlış empoze edilişine de tepki göstermektedir. Ayrıca" *Beşir Fuad'a göre Voltaire'in en önemli eseri felsefe sözlüğüdür. Çünkü onda, şiirden ziyade hakikatleri ileri sürmüş ve bütün metafizik sistemleri inkâr etmiştir. Bu vesile ile bir Hugo- Voltaire mukayesesi yapan Beşir Fuad'ın XVIII. yüzyıla ise XIX. yüzyıla Hugo asrı demenin de o kadar hatalı olduğunu söyler. Zira Voltaire, zamanının bütün pozitif bilimleriyle mücehhezdir. Hâlbuki Hugo'nun bilgisi ondan bir asır sonra, Voltaire seviyesine bile yükselmemiştir."*[27] Dönem içerisindeki sanatçıların Avrupa üzeriden etkileşimi fikirsel donanımlarına katkı sağlarken kimliklerini Batı'da bulma arayışına da istemsiz şekilde girmiş bulunmaktadırlar. Toplumsal düzen içerisinde kendi kültürü içinde gereksinimlerini ve fikirsel rahatlılığını bulamayan sanatçılar yelpazelerini etrafa yaymışlardır.

Pozitif düşüncenin Batı etkisi ve yayılışı her ne kadar ifade edilişi farklılık taşısa da amaçsal yönelimleri ortak olmuştur. Ayrıca *"Burjuvazi, pozitivizmi bir dizi özelliğinden dolayı tercih etmiştir. XIX. yüzyıl başlarında Alman idealistlerinin açık idealist sistemlerinden farklı olarak pozitivizm, idealizmin oldukça maskelenmiş bir biçimiydi. Din ile bağlantısı açıkça görülmüyordu; en azından sözlü olarak, spekülatif sistemlerin abzürd aşırılıklarından uzak duruyor ve "bilimlerin bilimi" olarak anlaşılan felsefeye mücadele bayrağı açıyordu"*[28] Tarafsızlığın bertaraf edilerek ortaya konan temizlenmiş bilgi yumağını bir zafer olarak gören Comte devrimsel fikirlerin karşısında yer almaktadır. Materyalizmi kendi içinde sallandırma fikri net bir görüntü çizme eğilimi taşımaktadır. Yaşanılan devrimsel süreç içerisinde pozitivizm için eklektizm ve kapalı felsefi ifade biçimiyse çift yönlü karakterli formül yapısı taşımaktadır.

Başka bir yönü ise taraf tutmaksızın var olan burjuva kuramının yok oluşunu ve yozlaşmasını açıkça ortaya koyan bir fikir tablosudur. Comte, Ortaçağı yüceltirken

---

[27]Orhan Okay, **Beşir Fuad-İlk Türk Pozitivist ve Natüralist**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 170.

[28] Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3, **Pozitivizm**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012, s. 65.

bir yerden de 1789 Fransız Devriminin engel olunamaz genç kuşağın bir heyecanı olarak da nitelendirmektedir. Sosyoloji alanında idealistliğe yöneldiği pozitivizmdeki yönelimiyle fikir oluşumunu da yansıtmış olmaktadır. *Üç Hal Kanunu'yla* tarihi toplumsal yapıyı Comte açıklamaya çalışmaktadır.

***Teolojik evre*:** Tüm olguların açıklanma temelini dine bağlamaktadır. Bu evreyi Ortaçağ'a kadar götüren Comte, tüm açıklamaları tanrıya bağlar. Dinsel verilerin tüm olguları açıklamada kaynaklık ettiğini düşündüğü evredir. *"Bu ilk düşünce de üç basamaktır ve yavaş yavaş gelişmiştir.*

1. *Basamak'ta insan çevre'ndeki eşyayı tıpkı kendisi gibi canlı, akıllı olarak düşündü(putçuluk: Fetişizm)*
2. *Basamak'ta insan düşüncesi, çevresindeki olayların görünmez varlıklarca yöneltildiği inancına yöneldi(çok tanrıcılık: Politeizm)*
3. *Basamak'ta bu görünmez varlıkların tek ve büyük bir irade'nin yönetimi altında bulunduğu inancına vardı.(tek tanrıcılık: Monoteizm)"*[29]

***Metafizik* evre:** Tüm cevaplar soyut varlıklara dayandığı dönemi kapsamaktadır. Evren belirli bir oluşum evresinden geçer ve açıklamaları dönemine uygunluk göstermektedir. Toplumsal olguların toplumsal açıklaması bulunmaktadır. *"Bu halde de insan, soyutladığı nitelikleri, soyut iyiliği, soyut güzelliği, soyut tanlığı gerçek varlıklar saymaktadır. Hıristiyan Avrupa'nın ortaçağı Comte'un metafizik haline örnektir."* [30]

***Olguculuk* evresi:** Aydınlanmanın ve yeniçağ bilimlerin gelişiminin aynasıdır. Asıl amacına bu evrede ulaşan Comte, tüm verileri bilimsellikle ortaya koymaktadır. Sosyal gelişimlere de fizik ve matematiksel veriler üzerinden tanımlamalar yapmaya çalışmaktadır.

Bilimin insanı şekillendirme ve fayda vermesi olarak görmektedir. *"Bilim mutlak, zamansız değerler için bir başlıktır. Bu tür bir değer, bir kez keşfedildi mi, bundan böyle, bütün ondan sonra gelen insanlığın hazinelerine ait olur ve hemen kültür bilgelik, dünya görüşü idesinin materyal içeriğini, aynı şekilde de dünya görüşü*

---

[29] Veysel Sönmez, *Auguste Comte(1798-1857) Pozitivizm(Olguculuk),* **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi**, ED 2010,3(3),161-163, s. 161.
[30] Sönmez, **a. g. e.** ,s. 161.

felsefesinin içeriğini de belirler. "[31] Saint Simon, teolojiyi ve feodaral gelişimlerin son bularak teknolojiksel yönelimin doğurduğu pozitivizm ihtiyacının kaçınılmaz olduğunu savunmaktadır. İlerlemeciliğin teknolojiksel ve fikirsel yenilenme ile mümkün olduğunun düşünülmesi bilginin analitik bir hesaplama ışığında ilerlemesini sağlamıştır. Ortaçağı'ın baskıcı rejiminden bir kaçış ve kurtuluş olarak gördüğü pozitif düşünceyi baskının patlayıcı sonucu olarak görmektedir. Baskı ve zulmün sonucu olarak oluşan kaos ortamı yeni fikirsel kurtuluşun doğuşuna zemin hazırlamıştır. Aydınlanma ve fikir cereyanlarıyla ortaya çıkan pozitif düşünce, toplum ilerlemesinin temelini oluşturmaktadır. Özellikle Ortaçağ'ın baskıcı yönelimine bir tepki olarak doğan bilimsel gelişim somutluğu ilke edinmektedir. İnsanlığın en son ulaştığı nokta olarak görülmektedir. Toplum düzeni ancak deney ve gözlemle sağlanabilir. Yaşanan olgular bir bilimsel veriye tabi edilmelidir. Varsayımlara yer verilmediği gibi fizik ötesi olaylara da ayrı bir alan olarak bakılmaktadır. Pozitivizmin bir diğer boyutu mantıksalcılardır. Viyana ve çevresinde varlığını sürdüren ilerlemeci felsefecilerin fikirlerini yansıtmaktadır. En etkin isim olarak Ernst Mach ortaya çıkmaktadır.

Yeni pozitivizm Auguste Comte'nin oluşturduğu akımdan farksız değildir. Mantıkçıların da kökeni 18. yüzyıla bağlanmaktadır. Bilimin çözümlemesini modern matematiksel mantığın çözümleyici yollarıyla ortaya koymaktadırlar. Bir önermenin anlamlılığını doğrulanabilirliği oranı göstermektedir. Klasik pozitivistlerde ayrılan yanı doğruluk yanlışlıktan ziyade anlam-anlamsızlık olarak maddeyi ele almaktır. Bilginin kaynağının dış dünya olması ve felsefeye bilimsellik kazandırmak amaçlanır. Mantıksal pozitivizm sınıflandırılmaya tabi edilmektedir.

***Mekanikçi Materyalizm*:** Madde dışındaki her şeyi yok sayar ve tüm yapıyı mekaniğe bağlamaktadır. Madde tüm gerçekliğin açıklayıcısıdır. Olgunun ortaya konması bilimsel verilere bağlıdır Bilimsel verilerle madde ve gücün bağlantısını ortaya koymaktadır. Kurgusal düzen insandan bağımsız olarak açıklama getirilmeye çalışılır.

---

[31] Edmund Husserl, **Kesin Bilim Olarak Felsefe- Pozitivizmle Hesaplaşma**, Çev: Abdullah Kaygı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2007, s. 61.

Yeni Kantçılar**:** Duyusal verilerin geçerliliği kabul edilirken tüm olgular deneyimler üzerine kurgulanmıştır. Deneyimler olmadan gerçekliği elde etmek mümkün değildir. Yaşanan sarsıntılı fikirsel ve toplumsal hadiseler yeni olguların açığa çıkmasına neden olmuştur.

Yeni Pozitivistler: *Yeni* pozitivistler pozitivizmin felsefi boyutunu oluştururlar. Bu oluşumun temelini Ernst Mach oluşturmuştur. Kavramlarla ilgili bilgi birikimi olgulardan oluşmalıdır. Metafizikten uzak kesin bilgi birikimi oluşturmaya çalışan Mach; metafiziğin bilimin ilgi alanı olmasını kabul etmemektedir. Bilginin geçerlilik göstermesi için sonuçların yenilenme durumunda farklılık yansıtmaması gereklidir. İlerlemeci bir yapıya sahip olan bir veride metafizik kavramlara ve bulgulara er yoktur. Metafiziksel konular sonraki bir aşamada işlerlik gösteremez ve tekrarı mümkün değildir. Mantıksal pozitivistlerin çeşitli fikir ayrılıkları vardır.

- ***a.*** *Bilişsel anlamlılık:* Bilginin doğruluk değeri olması için olgusal olması gereklidir. Olgusal olmayan bilgi birikimi yığınsal kopukluktan ibarettir. Geçerlilik ancak bilginin kanıtsallığıyla sağlanabilmektedir.
- ***b.*** *Karşılaşım kuralı:* Bir olgunun doğruluk değeri taşıması için matematiksel bir kalıba sığdırılmalıdır. Ortaya konulan olgunun istatiksel bir veri tabanına oturtulamıyorsa doğruluk değerinden söz edilemez. Bilgi ancak belirli bir yüzdeye ulaşabiliyorsa geçerlidir.
- ***c.*** *Doğrulanabilir olma:* Bir önermenin geçerliliğinin olması için olgular birbirini desteklemelidir. Bilginin ileriki bir safhada ilerleme gösterebilmesi için olgunun geçerliliğini sürdürmesi gereklidir. "*Bu ilkenin kendini ortaya koyması da bir tür mantıksal analiz sonucunda ortaya çıkar. Carnap'ın deyişiyle bu analiz aslında dilin sözdizimsel olarak çözümlenmesidir. Böylece rahatlıkla anlaşılıyor ki Carnap göre bir önermenin mantıksal analizinin başlıca görevi bu önerme için doğrulama yöntemi bulmaktır.*"[32]
- ***d.*** *Tümevarım:* Bilgiler parça halinde incelenip bir bütün oluşturulur. Parçalar bütünü oluşturur ve sonucun güvenirliği kendini yansıtmış olmaktadır.

---

[32] Hasan Aslan**, "Doğrulanabilirlik İlkesi**", Felsefe Ansiklopedisi, Cilt- 4, Edit: Ahmet Cevizci, Ebabil Yayınları, Ankara 2006, s.662.

Temelini, araştırma kaynağı oluşturan pozitif olgularda amaç bilginin elde ediliş yöntemi ve yorumlamasıdır. Deney dışı veriler sözde olgular olarak kalmaktadır. Metafiziksel ve dinsel açıklamalara kapılarını kapatan pozitif düşünce sistemi, gerçekliğin elde ediliş biçimi olarak insan zihninin kanıtlanabilirlik yönünü öngörmektedir. Nedensellik, tarih sosyal veriler ve bilimselliğin senteziyle insan bilgisi önemli bir aşamaya ulaşmış bulunmaktadır. Bilimciliğin savunucusu olan Ernest Renan, bilimsel verilerin tanımlamasını ve gerçekliğe ulaşımına dair şöyle der: "*Bir gün gelecek, insanlığın idaresi artık tesadüflere ve entrikalara bırakılmayacak; en iyi idare biçimine ve ona ulaşmaya yarayan en etkili araçlara yönelik akılcı bir sorgulamayla yapılacak her şey. Eğer bilimin amacı buysa, insanlara kendi kaderini ve kendi kurallarını öğretmek (…). Sanatı, şiir ve üstün ahlakla insanın var oluşuna gerçek anlamını veren üstün ideali yaratmasını sağlamaksa, böyle bir bilime kim karşı koyabilir ki?"*[33] Şeklindeki ifadeleriyle bilimselliğin sanatsal yönünün kavranması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Şiirsellik içinde kanıtlanabilir ifadelere başvurulmasının önemi ve yönelimi olguların alanını da yansıtmış olacaktır. Özellikle akılcı yönelim bilimselliğin ilerlemesinde gerekli bir kuraldır.

1.2. Pozitivizmin Türk Edebiyatına Etkisi

Auguste Comte'nin öncülüğünde ortaya çıkan pozitivizmin ülkemize adım atışı felsefi eğilimler sonucu değil farklı yollarla geçmiştir. *"Bunlar arasında; edebiyat akımları, o devirdeki okullarımız, konulan müspet ilim dersleri, doğrudan Fransızca tedrisat yapan okullar, Avrupa'ya gönderilen bazı talebeler, eğitim müesseselerimize giren yabancı uzmanlar, bazı dernekler, vb. sayılabilir."*[34] Edebiyata yenilik çerçevesi oluşturması bakımından tercümeler büyük rol oynamaktadır.

Yaşanan sosyal silsile pozitif düşünce yapısının en büyük giriş kaynağını oluşturmaktadır. Burada durulması gereken en büyük ölçüt kültürel ve sosyal etkileşimlerin sonucudur. Genç kuşağın Avrupa yönelimi pozitivizmin Türkiye'ye taşınmasında etkindir. Pozitivizm etkisi kendini realizm ve natüralizm bağlamında

---

[33] Ernest Renan, **Bilimin Geleceği**, Çev: Ziya İshan, MEB Yayınları, İstanbul 1951, s. 55.
[34] Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi,* **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünce 7-11 Mayıs 1984 Tarihleri arasında Erzurum'da Düzenlenen I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi''ne tebliğ olarak**, s. 209.

yansıtmaktadır. Çok sayıda tercüme yazılarının incelenmesi alanın genişlemesini sağlamıştır. Tanzimat'ın ilanı sonrası *" 1843'te Münif Paşa'nın Fenelon, Fontenelle ve Voltaire'den yaptığı " Muhaverat- ı Hikemiye"*[35] adlı felsefi yönlü metinlerin tercümesi, Avrupa'ya yönelimini artmasına aynı zamanda ilginin oluşumuna ilk örnek teşkil etmektedir. İleri bir dönemde Şinasi, *" La Fontaine, Racine, ve Lamartine gibi şairlerden yaptığı tercümeleri küçük bir risale haline getirip taş basma olarak 1859'da yayınlar"*[36] Edebiyatımızda yenilik hareketi olarak ilk tercüme, Yusuf Kamil Paşa'nın Fenelon'dan yapmış olduğu "*Telemak*" adlı tercümesidir.

Gelişimsel eğilimlerin adımı olarak tercümelerin başlangıç zemini olarak görülmesi edebiyatı, insanı, düşünceyi tanımaktan ibaret olduğunu ortaya koymaktadır. Tercümeler toplumlar arası ilişkilerin fikirsel, ahlaki, ideoloji ve siyasi yönelimlerinin aktarımına rehberlik etmektedir.

Toplumu tanımanın koşulu öncelikli olarak toplum yapısını kavramaktır. İlerlemenin ve etkileşimin taşınabilmesi için ilk koşul yöneldiğin toplumun ne yaptığını kavrayabilmektir. Toplumsal etkileşim kavramların tanımlanması ve kabulüyle gerçekleşmektedir.

O dönemde Türkiye'de yaşanan sallantılı fikir oluşumları ve arayışı, aydın kesimin kendini Avrupa'nın kollarında bulmasına neden olmuştur. Çünkü " *batılılaşma sürecinin teknik ve ilimle sınırlı kalmadığı, kültürel bir etkileşim boyutunun da olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim devletin modernleşmeye başladığı dönem ve sonrasında sosyal ve kültürel değerler de hızla artar."*[37] Bu durum ülke içerisinde ilerlemeci bir yön kazanmasından ziyade kültür özentili bir toplumun doğmasına neden olmuştur. Fakat gelişimselliğindeki eksiklik kültürel yozlaşmayı beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda devlet otoritesinin halk ile bütünleşememesi, sınıfsal farklılıklardan kopamayış ve yüzünü Avrupa'ya çeviren aydın sınıfın dar bakışları arasında öz benlik erimiştir. 18. yüzyıl içerisindeki sarsıntılı ekonomik ve sosyal buhranlar nedeniyle Batılı yönelimde eksik kalınmıştır. Bu çalkantılı oluşumun,

---

[35] Korlaelçi, **a. g. e.** , s. 210.
[36] İsmail Habip Sevük**, Avrupa Edebiyatı ve Biz**, C. II, İstanbul 1941, s.54.
[37] Ulaş Bingöl, *Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu- Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması*, **İdil Dergisi**, Volume 6, Issue 31, Cilt 6, Ankara 2017 (s: 891-921), s: 898.

gelişimdeki eksikliği Avrupa'daki iletişimlerde de aksaklıklar yaşanmasına ve zayıf halka olarak kalmamıza neden olmuştur. "*Avrupa ile yaşanan ekonomik iletişim yetersiz kalırken eşitsizliğin devlet içerisindeki haklarına da müdahale olunmasına sebebiyet vermiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın öncülüğünde Tanzimat Fermanının ilan edilmesiyle yeni yönetim usulleri için vurgulanabilecek şey iktidarın kendi kendisini sınırlandıracağını taahhüt etme"*[38] ydi. Avrupa'dan ülkemize bilgi aktarımı daha çok devlet yöneticileri ve aydın yönetim kesimi aracılığıyla olmuştur.

İlerlemenin belirli kalıplar içerisinde sıkışıp kalması toplum ile devlet arasındaki bağların yetersizliğinden ileri gelmektedir. XIX. yüzyıl Osmanlı aydınının birçok fikir yönelimini yaşadığı görülmektedir. Fikirsel gelişim, devlet içerisindeki sarsıntılı yaşam şeklinden dolayı gerçekleştiği yadsınamaz doğrular arasındadır. Toplumun ilerleme ve kurtuluş çabası Batıya yönelmekte aranmıştır. Fikirsel çoğalışlara en büyük etki olarak yönetimi toparlama çabaları görülmektedir.

Yenilik hareketlerinin devlet teşkilatı ve ideolojiler yönünde olması amaçlanırken özden uzaklaşılması yapılanmanın ilerlemeci bir boyuta ulaşamamasına neden olmuştur. Avrupa'dan her ne kadar uzak kalınmamış olsa da yenilik adına adım atılamamıştır. Bu başarısızlığın temel dayanağı modernleşme ve batılılaşmanın baştan beri aynı şey olduğunun bilincine varılamamasından kaynaklanmaktadır.

Siyasal silsileler ile adım atılan Avrupa, tüm toplumu içine esir ettiğinin bilincine varılamadığı için öz değerlerde yitimlere neden olmuştur. Fikirsel çeşitlilik taklit boyutunda kalmıştır. *" Kent ölçeği içinde gözlemlenen tüm öğeler, yapısal bir bütüne katılan ve ona canlı bir organizma karakteri veren organlar olarak kavranmaya başlandı. Artık sorun bu canlı varlığın ruhunu araştırmaktı ki, bu da düşünsel alanda modern bir toplumun hangi felsefe sistemine dayandığına cevap bulmaktan başka bir anlam taşımıyordu. "*[39] Dönem içinde yaşanan süreç boyunca düşünsel yönü aktif kesim bir taraftan Batıdaki fikir oluşumlarını göz ardı etmezken diğer taraftan da öz kültür kaynaklarını yok saymamışlardır. Bilhassa askeri ikili teşkilatlanmalar ve siyasi yönelimler Cumhuriyet ilanına kadar sürmüştür. Ayrıca Osmanlının Batı

---

[38] Bekir Balkız, *Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji*, **Mediterranean Journal of Humanities,** Volume: 2 (2015) s. 127.
[39] Ekrem Işın, **Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt: 2, İstanbul 1985, s. 354.

etkileşimindeki etki olarak Coğrafi Keşifler gösterilebilir. İpek ve Baharat yollarının değer kaybetmesiyle Osmanlı için sarsıntılı bir dönem başlamıştır. Osmanlı tebaasının uyanışının geç olmasından dolayı büyük bir yenilgiyle Batı mücadelesinin içinde yer alınmıştır. Askeri alandaki eksiklik Batı yönelimi artırırken yeni bir kimlik arzusu pozitivizm gibi akımların ortaya çıkışına ortam hazırlamıştır. Kimlik arayışında ne istendiğinin bilinememesi ve toplumun kendi içindeki mücadele, dış güçlerdeki mücadeleye engel olmuş ve kayıpların oluşumuna ortam hazırlamıştır.

Özellikle toplum refahındaki sarsıntılı dönem bireylerin gelişimselliğine engel olmuştur. XIX. yüzyılları içerisinde yaşanan ekonomik çöküş Osmanlıyı sömürgeci bir yapıya geçmesine neden olurken, sosyal hayattaki kolektif değişmeler devlet içinde sarsıntılar yaratmıştır. *"Pozitivist Sosyolojinin Türkiye'ye girişi ve yarattığı etkiler Osmanlı'nın son dönemindeki modernleşme hareketleriyle başlamaktadır. "*[40] Pozitivist yönelimleri modernleşme adı altında incelerken bir kurtuluş olarak görülmüştür. Modernleşme algısının bir kurtuluş olarak görülmesi kültür yozlaşması yarattığı gibi ilerlemede hep bir eksiklik yaşanmasına ortam hazırlamıştır.

Genel olarak taklitçi yapıdan ibaret kalan toplum kendini tam olarak bulamamış ve ilerletememiştir. *"Pozitivizm, tarihi açıdan ülkemize giren ilk Batılı ideoloji olarak nitelendirilmektedir. "*[41] Modernleşme sürecindeki kimlik oluşumu teşkilatlı yapıların oluşumuna da ortam hazırlamıştır. Milliyetçilik ve idealizmin ortak paydaları ve yarar sağlama amaçlı oluşturulan bu girişim kimi zaman aksaklıklar yaşasa da destekleyici unsur teşkil etmiştir. *"Başlangıç zeminine bakıldığı zaman Pozitivizm ülke sınırlarına giriş yaparken derneklerin başında "Yeni Osmanlılar Cemiyeti/ Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti"*[42] gelmektedir. Bunun yanında yayın kurumları, dergiler ve çeviriler etkili olmuştur.

Cemiyetlerin destekleyicisi ve ilerletici kolu olarak önem arz etmektedir. *"1874'te Teodor Kasab, realist Alexandre Dumas Fils'ten beş perdelik "Para Meselesi" isimli komediyi çevirir. Bu komedi A. Dumas'ın dilimize çevrilen ilk eseridir. 1882'de aynı*

---

[40] Enes Kabakçı, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi*, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** Cilt: 6, S. 11,Ankara 2008. s. 56.
[41] Uğur Korkmaz**,** *Pozitivizmin Türk Sosyolojisinin Kuruluş Sürecindeki Etkileri*, **Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012, s. 81.
[42] Murtaza Korlaelçi, Pozitivizmin **Türkiye'ye Girişi**, Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 166.

yazardan Ahmet Mithat Efendi "Bir Kadın Hikâyesi" ve "Antonin" isimli iki kitabı çevirir. Ayrıca Halil Edip'in "Mektup Paketi (1884), Sezarin (1886) , Ahmet İhsan'ın "Hermin(1892)" Sezaizade Ahmet Hikmet'in " Bir Riyazî'nin Muaşakası(1892) ve Mehmet Tahir'in " İncili Hanım" çevirilerini de bu ilk grup çeviriler arasında saymak gerekir. Bazı eserler de tam çevrilemez ve yarım kalır. Muallim Naci, 1891' de Emile Zola'dan Therese Raquain (Terez Raken 1867) isimli romanı dilimize çevirmeye çalışır. Fakat Zola'dan yapılan bu çeviri tamamlanamaz. Daha sonraki yıllarda yine Emile Zola'dan birçok çeviri yapılır. Bunlar: Rüştü tarafından "Canlı Cenaze(1891)", Halid Ziya tarafından "Nakil(1894) " Sahib tarafından "Nana(1911)", Burhaneddin tarafından "Maktel Aktör(1914)", Sadri tarafından "Tugyan(1919)", isimli eserlerdir. Natüralist Guy de Maupassant, bizde çok okunan Fransız yazarlarından biridir. Bu yazarın eserlerinden "Zeytinlik" 1890 yılında Ziyad Zeynel tarafından diğer bir eseri "Ziynet" de Tevfik Amir tarafından aynı yıl tercüme edilir. Paul Bourget'ten, Ahmet İhsan "Sevda-i Hakiki" ,"Mavi Düşes" isimli eserleri 1899 yılında Türk okuruna kazandırır. Aynı yazarın "Bir Kadının Yalanları" eseri ise İbrahim Hikmet tarafından Türkçeye çevrilir."[43] Çeviriler yeni bir bilgi rejiminin doğuşuna zemin hazırlarken aynı zamanda gelişimselliğin devamı niteliğindedir.

Kültürel değişimin kaynağı ve devam ettiricisi olarak görülen tercüme ve ilk yerli haber yönelimleri kültürel farklılığın tabanını oluşturmaktadır. Bu oluşumda iki farklı fikir oluşumunun da bir toplum içerisinde yaşamasına ve edebiyattan siyasal farklılıklara kadar birçok alana etki etmesine ortam hazırlamıştır. Bu değişimin oluşumu kaçınılmazken aynı zamanda da kültürler arası dönüşüme bir hizmet olarak görülmüş ve toplumsal ihtiyacın doğuşunu yansıtmıştır. Hem Doğu hem de Batı kültürünün değişim evrelerinde çevirilerin yeri inkâr edilemez boyuttadır. Çevirileri gerekli kılan bir diğer unsur olarak ise devletin ve toplumun içerisinde bulunduğu çalkantılı yaşama yenilik ve değişim getirebilmektir. Namık Kemal ve Ziya Paşa pozitivizm yanlısı olmadıkları halde etkilenme yaşamışlardır. Pozitif düşünce sisteminin Türkiye'de uyandırdığı yenilik ve fikir oluşumlarını göz ardı etmek imkânsızdır. Milli değerleri ve gelişimselliklerini her şeyin üzerinde tutan sanatçılar pozitivizmden paylarını almışlardır. Bu pay daha çok çeviri yönünde olmuştur.

[43]Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi,** Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 165-184.

Etkileşimin temel yönelimi Doğu- Batı, kadın-erkek, hayal- hakikat sorunsalları üzerinden başlamıştır. *"Peyami Safa için, yobazlık kavramı radikalizmi simgelemektedir ve iki boyutludur: devrim yobazı ve dini yobazı. Peyami Safa, muhafazakâr bir kaygıyla radikalizmin bu iki türüne karşı çıkar. Onun için din yobazı dine ve geleneğe istediği anlamı verip onu nasıl tahrip ederse, inkılâp yobazı olan devrimbaz da aynı şekilde inkılâbın amacını tahrip eder. Muhafazakâr düşünce, toplumu bir organizma olarak kabul eder ve onu oluşturan aile din gelenek gibi kurumlara çok büyük önem atfeder."*[44] Bu etki olayı özellikle Fransız Edebiyatında ilerleme gösteren düşünürlerin eserlerinden yaptığı tercümeler, pozitivizmin dallarının budaklanmasını sağlamıştır. *"Namık Kemal Montesquieu'nun Romalılar hakkındaki " Concideration Sur Les Cause Dela Grandeur Des Romains Et Decadence*" isimli eseriyle *"Kanunların ruhu" isimli eserini tercüme eder, ne var ki bastıramaz. Daha sonra "Kanunların Ruhu"nu 1915'te Hüseyin Nazım tercüme eder. (…) Ziya Paşa ise J. J. Rousseau'nun "Emile" ve "İtirafları"nı tercüme eder. Namık Kemal ve Ziya Paşa, j. j. Rousseaus, Voltaire ve Montesquieu gibi filozofları izler. Bu filozoflar aynı zaman, pozitivizmin kurucusu Auguste Comte 'n fikir kaynakları arasında da yer almaktadır. "*[45]

A. Comte, metotlaştırarak kuramların pozitif yanının, pozitif olan tüm bağların özelliğini taşıdığını vurgulamaktadır. Deneysel ve akılsal kavramların bir arada tutularak diğer tüm sonuçsuz fikirlere kapıların kapatılmasının gerçeği bulmanın anahtarı olarak görülmüştür. Bilginin geçerliliğinin kanıtsallığının gerekliliğini savunurken toplumun ve insanın gelişmesini bir temele oturtmaktadır. Türkiye'deki gelişimsellik ilerlemesi zorunlu olarak gelenekselci yapıda da kopmalara neden olmuştur. Batıcı yönelim, Batıcı ilerleme ile hareket edilmiştir. Pozitivizm terimi felsefi bir kimliğe XIX. yüzyılın ilk yarısından sonra girmiştir. *"A. Comte ve pozitivistlere göre ise basit anlamıyla şeylere uygulandığında anlaşılan gerçek,*

---

[44] Yaşar Özkandaş, *Peyami Safa'nın Düşünceleri Ekseninde Türk Modernleşmesinin İncelenmesi,* **Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Tarih Ana Bilim Dalı (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi), Ankara 2011, s.34.
[45] Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi*, **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünce 7-11 Mayıs 1984 Tarihleri arasında Erzurum'da Düzenlenen I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi''ne teblig olarak**, s. 211.

olaylarla yetinen ilk sebepler hakkında ya da nesnelerin son yaratılışı konusunda soru sormaksızın deney verileriyle yetinen anlamına gelmektedir. ”[46]

İlerleyen dönem içerisinde çeviriye olan ilgi hız kazanırken 1874 yılında Teodor Kasap, realizmin savunucu Alexendre Dumas beş perdelik "*Para Meselesi*" isimli komediyi çevirmiştir. Ardından Ahmet Mithat Efendi "*Bir Kadın Hikâyesi*" ve "*Antonin*" isimli eserleri çevirmiştir. Belirli bir dönemi içine alan örneklemler kendini yansıtmaktadır. Bu örneklemler ışığında sanat ve düşünce yönelimi aktif rol oynamıştır. 1891 yılında Muallim Naci, natüralist yazar Emile Zola'dan "*Telez Raken*" romanını çevirmek istemiştir. Çalışmalarında ilerleme gösterememiş yarım bırakmıştır. Guy de Maupasant'ın eserleri Türkiye' de önemli bir yer edinmekle birlikte en çok okunan yazarlar içerisinde yer almaktadır.

Bunda daha çok öz kimliğe yakınlık etkili olmuştur. *"1893'te pozitivist filozof Hippolitte Taire'in hayranı Paul Bourget'den, Ahmet İhsan "Sevday- i Hakiki" isimli eseri çevirir. Yine aynı yazardan Ahmet İhsan "Mavi Düşes" adlı eseri ise 1901'de İbrahim Hikmet tarafından Türkçeye çevrilmiştir. (...) 1893 yılında, Flaurbert'in realizmini daha ileri safhalara ulaştıran Goncourt Kardeşlerden "Renee Mauperin" isimli roman Ferit Paşazade Mehmet Münci tarafından dilimize çevrilir. 1914 de pozitivist filozof Ernest Renan'dan Paris Ulum-u İçtimai Mezunu Nahit isimli bir zat "Hayat-ı Jezu" isimli eseri tercüme eder. Bu eser 1920 yılına kadar, bir pozitivist filozoftan doğrudan yapılan ilk müstakil tercüme eserdir. ”*[47] İncelemeler göz önünde bulundurulduğu zaman pozitif etkinin edebiyatımıza yansımaları realizm ve natüralizm üzerinden gerçekleşmiştir. Batı algısına yönelik sempatinin yer etmediği düşünülürse tercümelerle pozitivizmin yerleştiği söylenebilir. Toplumlar arasındaki aktarımın temel dayanağı olan çeviri değerlerin etkileşimlerinde geçerli bir çizgidir. Comte'nin ortaya koyduğu pozitivizm algısının temelinde de içsel çöküş söz konusudur. Metafiziksel düşünce kalıplarını, değer yargılarını ve Hıristiyanlık dışındaki dinleri açıkça reddetmez. İnsanlar üzerindeki kabulleri yok etme eğilimi metafizik ve teolojiyi terimleştirerek pozitivizmle eş değer tutulmaması gerektiği ve doğruluk teşkil etmediği üzerinde durmaktadır.

[46] Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 11-12.
[47] Korlaelçi, **age,** s. 212.

Toplumsal değerlerin kabulünü ortadan kaldırma bu şekilde ilerlemektedir. Pozitivizm algısının temellerini oluşturmak adına denek kurulmamıştır. Fakat var olan derneklerdeki şahısların düşünce yapıları bu yönelime sevk etmiştir. Bu derneklerin temelini Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti dernekleri oluşturmaktadır. Jön Türkler, İstanbul'da kendi içlerinde örgütlenerek oluşmuş gizli bir dernektir. Z. Paşa, N. Kemal, Ali Suavi, Agâh Efendi gibi isimler başta gelen temsilcilerinden bazılarıdır. Düşünce adamı başlangıçta Şinasi olmasına karşın Şinasi'nin Avrupa'ya gidişiyle yerine Namık Kemal geçmiştir.

Dernek büyük bir atılım içerisine girerken dönemin devlet adamları *"Murat ve Abdülhamit, derneğe ilgi göster"*[48] mişlerdir. Dönem içerisindeki hareketlilikler ve iç çatışmalar derneğin yer değiştirmesine neden olmuştur. Paris'e yönelen Jön Türkler düşünce dayanaklarını *"Montesquieu'nun hukuki, Rousseaus'nun siyasi Smith ve Ricardo'nun iktisadi" düşünceleridir. Amaçları " muhbir, Hürriyet ve Ulum Gazetesindeki yazılarına göre Nizam-ı Serbestane- Demokrasi, Nizam-ı Esasiye-Kanun-u Esasi ve Şuray- ı Ümmet Meclis-i Mebusan'dır. (...) Fakat Laiklik gibi bazı hususlarda anlaşamazlar. Namık Kemal ile Ziya Paşa dini savunurken, Ali Suavi ile Mustafa Fazıl Paşa laisizme taraftar olurlar. "*[49]Abdülaziz'in Avrupa gezisi sonucu Jön Türkler İngiltere'ye yerleşmişlerdir. Mustafa Fazıl Paşa'nın ihaneti üzerine dernekte kopmalar olmuştur. Fikirsel ayrılıklar ve yeterince desteklenmemesi zamanla dernek içindeki oluşumun ve yönelimlerin zayıf kalmasına neden olmuştur. Yurt dönüşü sonrası Jön Türkler son bulmuştur.

Etkileri varlıklarını devam ettirdikleri süre içerisinde yankı bulmamış olsa da sonrasında etkileri edebiyata yansımıştır. *"Jön Türklerden bir kısmı Mithat Paşa'nın etrafında toplanır ve onu destekler. Yaptıkları gizli çalışmalarla 23 Aralık 1876 Anayasasının ve I. Meşrutiyet devrinin başlamasını sağlarlar. Fakat Jön Türklerin bu hareketi, ömrü çok kısa olan I. Meşrutiyetle bitmeyip 33 yıl daha devam eder. Bu ikinci safhada Jön Türklerin fikirleri memlekette daha çok yayılma zemini bulur. Namık Kemal ve arkadaşlarının eserleri Tıbbiye, Harbiye ve bir dereceye kadar mülkiye öğrencileri arasında devletin sıkı tedbirine rağmen, ateşli okuyucular bulur.*

---

[48] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. : Doç. Dr. Metin Kıratli, Ankara 1970, s. 151.
[49] Murtaza Korlaelçi, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi,* **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünce 7-11 Mayıs 1984 Tarihleri arasında Erzurum'da Düzenlenen I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi''ne tebliğ olarak**, s. 214.

”[50] Bunların sonucu olarak öğrenci grup İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmuştur. Yaşanan gelişmeler pozitivizmin destekleyicilerini ve oluşturucularını da ortaya koymaktadır. Şinasi'nin devlete yönelik yazıları sonrası Paris'e gidişiyle pozitivizme yönelmiş bulunmaktadır. Mithat Paşa I. Meşrutiyet sonrası Paris'e gitmek durumunda kalır. Paris'te bulunduğu süreçte *"pozitivizmin direktörü Pierre Laffit'te birçok öğrencileri ile birlikte refakat eder. Onlara göre Mithat Paşa, Mustafa Reşit Paşa'nın eserini devam ettirecek önemli bir güçtür. "*[51] İttihatçılar *" İtalyan Carbonari Cemiyeti'ni örnek alarak teşkilatlanan"*[52] derneğin ömrü uzun sürmemiştir.

İttihatçıların kendilerini ortaya koymak için *Mechveret* isimli gazeteyi kurmalarının ardından Fransız akımına yönelim ve bilginin arayışı pozitivizmin varlığını ortaya koymuştur. İttihat ve Terakki'nin amacı II. Meşrutiyeti gerçekleştirebilmektir. Girişimlerin çoğu bu fikir doğrultusunda ilerlenmiştir. Mücadele sonuçsuz kalmazken daha da ileri bir adım atarak II. Meşrutiyet'e geçilmiştir. Ahmet Rıza, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit ve Rıza Tevfik gibi isimlerin yönlendirilmesiyle pozitivizm, Türkiye sınırları içerisinde etkin konuma gelmiştir. Cumhuriyet dönemindeki çekişmelerin ya da akımların köklerini son dönem Osmanlı'nın düşünce zemini içerisinde bulmak mümkündür. II. Meşrutiyetin özgürlük, eşitlik, vatan yüceltilmesi içinde kendine yer bulurken; Rönesans ve Aydınlanmayla beraber Avrupa'nın bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler sonucu Osmanlı aydın kesimin Batı'ya yöneldiği görülmüştür. Bunun yanında yaşanan sorunların tekrarlanmaması için kalıcı çözümler bulma yoluna gidilmiştir. *"Pozitivizmin Türkiye'ye girişinin öncülerinden kabul edilen Hüseyin Cahid ve Ahmet Şuayb de Taine'in sanata dair fikirlerini savunmuşlardır. (...) Hüseyin Cahid'e göre Taine ve Darwin'in doğal seleksiyon kanununu sanata uygulamıştır."*[53] Toplum yapısında değişen bu gelişimsel hareketlere ayak uydurulmasının gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

Çünkü birey bulunduğu fikirsel oluşumlara ayak uydurabilirse ilerlemede sağlanmış olur. Fikirsel oluşumlara ayak uydurmak, kendi fikir dünyasını yok saymak değil var

---

[50] Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** Cilt I-II, İstanbul 1966, s. 130.
[51] Ahmet Rıza, **Mechveret,** Sayı: 137, Yıl: 8, Paris 1903, s.3.
[52] Ernest E. Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilal**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972, s.31.
[53] Mehmet Özger, *Bir Arka Plan Olarak Servet'i Fününda Pozitivizm*, **Internatıon Periodical For The Languages,** Literatüne and History of Turkısh or Turkic, Volume 8/1, Winter 2013, s. 2087.

olan kültür ve dil dünyasına yenileyici bir varlık kazandırabilmek amaçlanmıştır. İlerici bir toplumun yeniliği kapı ardı etmesi beklenemez ve değişen toplumda değişen fikir oluşumu kaçınılmazdır. "*Ahmet Rıza'nın, Osmanlı toplumunu güçlendirmek, kurumlarını düzenlemek, devleti dağınıklıktan kurtarmak gibi düşüncelerinin temeli Auguste Comte'un görüşlerine dayanmaktadır.* "[54] Bunun yanında Salih Zeki'de pozitivizmin gelişmesinde emek sarf edenlerin arasındadır.

Birçok bilim insanının katkısı inkâr edilemez olsa da en baş öncü olarak Ziya Gökalp görülür. *"Emile Durkheim'ın bir sosyal olgu ya da bir araştırma konusu olarak kabul ettiği toplumsal bilinç, Ziya Gökalp tarafından geleceği aydınlatan bir ideoloji ve milli kimliğin değişmez bir unsuru olarak kabul edilmiştir.* "[55] Pozitivizme kimlik, etnik ve dini bir rol kazandıran Ziya Gökalp gelişimin öncü ismidir. Etki alanı tek bir dönemi kapsamayan ileriye atılımlar yapabilen Ziya Gökalp, bir filozof değil fikir aydınıdır. Osmanlının bitiş dönemine denk gelen pozitif düşünce akımı birçok tanıtma yoluyla Türkiye'ye giriş yapmıştır. Toplumsal gelişimlere ve yönelimlere karşılıksız kalmayan aydın kesimin hedefi gelişimselliği yakalayabilmektir. Cumhuriyet'in ilanıyla değişen sosyal düzenle birlikte düşünce oluşumlarında süreklilik sağlamıştır. Bunun yanında gelişimsel verilerin irdelenmeyip Batı kullanımlı bir yapının kabul edilmesi, olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Teknolojik ve fikirsel gelişimin gösterdiği ilerleme, bilhassa 19. yüzyıl ve devamında doğruluğu kabul edilebilir ve kesin bir etkinliğe ulaşabildiğini ortaya koymuştur. Denilebilir ki bir fikir oluşumundan doğan başarı gerçeklerin ölçütü konumuna gelmiştir. Bu ölçüte bağlı olarak edebiyat anlamında da yenilik oluşumu başlamıştır.

Bilginin temellendirerek doğruluk, evrensellik, çözülebilirlik imkânı getirebilmesi pozitif düşüncenin kökleşmeye başladığını göstermektedir. *"Şinasi'nin görüşlerinden ilham alan ve bu hareketinin öncülerinden olan Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi daha fazla "hürriyet" talep etmekteydi.* "[56] Batıya atılan taklitçi adımlar, toplumu ilerleme yoluna götürmekten ziyade ezici konuma sokmaktaydı. Osmanlı zihniyet tablosuna doğrudan en çok yer eden Batı akımı olmuştur. Batının

---

[54] Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 187.
[55] Hamit Bozarslan, **"M. Ziya Gökalp", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I:Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi,** Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 315.
[56] Bekir Balkız, *Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji*, **Mediterranean Journal of Humanities,** Volume:2 (2015) s. 129.

otoritesindeki artış toplumun ve kültür değerlerinin tahribata uğramasına neden olmuştur. Batılı yönelim ve Batı taklidi, toplumda sarsıntılara neden olurken ilerlemenin geri plana atılmış ve yozlaşmayı beraberinde getirmiştir. *"Dokuzuncu Hariciye Koğuşu"*nda hasta olan sadece çocuğun bacağı değil insanların ruhudur. Ruhların körelmesi ve ihtiraslı tutkuları bedenlerindeki her bir parçayı günden güne kemirmektedir.

Bedenlerin taş bağladığı ve tüm sosyal düzene ve ahlaka perde çekilmektedir. Ruh tedavi edilmez yara almıştır. Kurtuluş için hep bir çaba sarf edilir fakat esaret bedenleri sardığından kurtuluş mümkün değildir. Sosyal ve siyasal hadiselerin yaşanma sebebi; doğru algı eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İki kültürlü bir yapıya geçiş, algı sapmasından ileri gelmektedir. Müfit'in hastalıklı yapısı Doğunun temsilidir. Doğu çalkantılar içindedir. Bundan dolayı kendini tam olarak bulamaz. Yaşadığı buhrandan çıkamayışı onu karanlık içinde kalmasına sevk etmektedir. Sacid Batının kurmaca düzeni içerisinde bir temsilci görevini üstlenmektedir. Hep bir yalan ve sahte yaşamlar üzerine hayatını devam ettirmektedir. Üstün olma ve arzular doğruluktan önce gelmektedir. Avrupai arzuların bedenleri esir edip mahremiyeti yok ettiği toplum içerisinde kişiler değişse de dönem içerisindeki ruhlar aynı âlemde kaybolmuşlardır. Körelmiş bir yapının siyasal, askeri ve sosyal mahremiyeti de silinmeye yüz tutmuştur. Kendini yansıtma gücünü bulamayan bedenler onlar için hazırlanmış kalıpların içine girmek zorunluluğunu kabullenmişlerdir.

"*Sacid'in gurur anlarındaki şekli, Müfid'in muhayyilesinde her zaman bir servi hayaletiyle karışırdı; dayısının bu gurur anlarını hatırladıkça, Müfid'e gözlerinin önünde bir servi gibi karanlık, meş'um, siyah bir gölge teşkil ettiğini görür ve düşünürdü ki, dayısı, daima iştahlı ve aç gururunu doyurmak için başkalarının mutavaatına muhtaçtır, başkalarının küçüklüğünden kendi azametine gıda alır; bunsuz duramaz, bunsuz yapamaz, bunsuz yaşayamaz, işinde, sokakta, evinde başka bir insanın kendi gururu karşısındaki rükûunu daima görmeğe o kadar alışmıştır ki bu madûnlardan birinin eksilişi onu çok rahatsız eder."*[57]

İki kültür çatışması bireylerin yaşam şekilleri ve algı dünyasıyla ortaya konmaktadır. Ruhunu kaybetmiş Sacid, madde içinde hapsolmuştur. Peyami Safa, esirliği ve

[57] Peyami Safa, **Şimşek**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.29.

bedenin yok oluşunu Sacid'e yüklerken kendini romanda tanımlayıcı ve yönlendirici kesimin temsili olarak romanlarına sokmaktadır. İki farklı ruh âlemi, Ali karakterine bürünmüş Peyami Safa tarafından ortaya koyulmaktadır.

Olaylar ve bunun devamındaki neticelerle karakterlerin düşünsel yönü ön plana çıkmaktadır. Ali yazarın konuşan yönüdür. Felsefi düşünce kalıplarını ve pozitif düşünceye karşı bakış tarzını böylece ortaya koymuş bulunmaktadır. Doğu ile Batının yönlendiricisi ve birleşim noktası olarak ortaya koyduğu Ali; Batıdan mahrum kalmaz fakat esiri olmaktan da kaçınır. Ruhsal yoksunlukların çökerttiği insan toplulukları maddi kalıntılardan ibaret görülürken bu durum aynı zaman da kaybedilen değer yargılarının da melodramıdır. Kuşkuların ve yok oluşun temsilcisi olarak Müfid, bir değer yargısı olarak yansıtılırken; Sacid ise bu değer yargılarının parçalayıcısıdır. Dönem içerisindeki yok oluşu ve sarsıntıları yansıtmak amaçlı ezici karakterler karşısında direnen bir ruh mutlaka vardır.

Ali, "*Müfid'le dayısının gizli ve sessiz mücadelelerinin sonunu merak ediyordu. Bu iki zıt mizaç arasında öyle bir cidal ki bir tarafta (Sacid'de) , ihtiyacın azamisi, cehdin azamisi, ihtirasın azamisi, iktidarın azamisi, iradi ve uzvi kudretin azamisi var; öte tarafta (Müfid'de) bütün temayüller münfail, bütün hırslar, gayelerine vasıl olmadan ricat halinde, ruhun umumi kuvvetleri perişan, irade meyus ve cesaret münhezim, bütün şahsiyet ekseriya tevekkül içinde bulunuyor; Sacid büyük seciyeleriyle bir garplı, Müfid bir şarklı adam timsalidir.*"[58]

Öz kaynaklardan uzaklaşılarak taklitten öte bir tablo sergilenememiştir. Osmanlı içerisindeki bu sallantılı düşünce oluşumları bazı grup için bir kurtuluş olarak görülürken bazı kesim için ise çöküş olarak görülmüştür. "*Sosyolojik pozitivizmin toplumu mutlaklaştırıcı yaklaşımlarına tepkisel olarak, dinsel yaklaşım toplumu yorumlamada ana belirleyici unsur haline gelmektedir. Ya da yarı sosyolojik bir yöntem olarak karmaşık çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Böylece sosyolojik bilginin düzenli, anlamlı, yöntemsel dilinden yoksun önermeler; "anlamlı"açıklama yapma imkânı taşıyamazlar içlerinde*"[59] Özellikle İslamcılar II. Abdülhamit'in desteğiyle Batıyı alt etmeye çalışmışlardır. Jön Türkler aracılığıyla siyasal güç

[58] Peyami Safa, **Şimşek**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.63.
[59] Ergün Yıldırım, *Sosyolojik Pozitivizm ve Teoloji Arasında Müphemleşen Din Sosyolojisi*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9, 2003, s.6

kazanan pozitif düşünce Ahmet Rıza ile siyasal pozitif düşünmenin olanaklarını geliştirdi.

Ahmet Rıza'nın Comte üzerine yazılmış bir kitabı okumasıyla yönelimi şekillenmiştir. II. Abdülhamit'e telkinler yazarken Paris'te Comte'nin öğrencisi olan *"Pierre Lafit'te"*[60] olan ilişki rastlantısal boyutluktan çıkmıştır. Sonrasındaki yönelimleri bilginin yoğrulması ve olguların saklı güçlerinin tahlilinde bilginin alışverişi yapılmıştır. Tanzimat ile başlayan gelişimsel arayışlar git-geller yaşayarak hep bir eksiklik içinde olmuştur. Gerçekte pozitivist olmamalarına karşın N.Kemal ve Ziya Paşa, Fransızca çeviride klasiklere yönelimin öncüleri olmuşlardır. 1789 Devrimini hazırlayan düşünürler, her ikisinin de ortak konularıdır. Namık Kemal, Montesquieu'nun *"Kanunların Ruhu"nu Ziya Paşa da, J.J. Rousseau'nun "Emil ve İtirafları"nı çevirir. XIX. yüzyıl sonlarına doğru hızlanan çeviri gayretine Muallim Naci, Emile Zola'dan "Therese Raquin"le, Uşaklıgil Halit Ziya "Nakil" adlı romanlarla katılır. Bugün adları unutulmuş pek çok roman çevirir. Maupassant, Paul Bourget, Flaurbert, Goncourt Kardeşler, çevrilenler arasındadır. "*[61] Bilgin kesimin, pozitivizm rüzgârından etkilenmelerinin temelini düşünce savlarını destekler oluşu bulunmaktadır. Cumhuriyet dönemi içerisinde gelişimin ilk yol ayrımları çizilirken dönemler içerisindeki arayış Cumhuriyet ile rayına oturmuştur.

Bilim, din ve metafiziğin boyunduruğundan çıkarak kendini ortaya koymuştur. Özellikle Emile Durkheim 'in etkisi altında kalan Ziya Gökalp, pozitivizmi *"illetler ve mahiyetlerin beyhude araştırılmasından vazgeçerek sayısı mümkün olduğu kadar az ana hadiselerden, ikinci derecedeki hadiselerin sayısı en geniş deduction maksadı ile her neviden müşahedesi yapılmış"*[62] hadiseler arasında doğru bir ilişki kurmak gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bilginin doğruluk yönünün geçerliliği önermenin kat sayısını artırdığı gibi çözümlemeyi de amaç edinmiştir. *"Neo- pozitivizm ise, önermelerin bilimselliği nasıl iddia edilebilir sorusu bağlamında bilimsel bilginin önermesel çözümlenmesini gerçekleştirmeyi amaç edinmiştir. Böylelikle XIX. yüzyıl ve sonrası için bilim felsefesinin konusu, doğa ya da zihin değil, bilimsel önermeler*

---

[60] Bekir Balkız, *Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji*, **Mediterranean Journal of Humanities,** Volume: 2 (2015) s. 131.
[61] Bilim ve düşünce Kitap Dizisi 3, **Pozitivizm**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012, s.16.
[62] Murtaza Korlaelçi, Pozitivizmin **Türkiye'ye Girişi**, Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 19.

ve kuramlar olarak belirlenmiş olmaktadır. ”[63] Pozitivizme karşı eleştiri 1960 sonrasında artış göstermiştir.

Özellikle felsefi yöndeki araştırmalar ve maddeden manaya geçişte bilimin açıklama bulamayışı, pozitif düşünce dışında bir fikir oluşumunun kabulünü de gerekli kılmıştır. Dönem içerisinde yaşanan siyasal gelişmeler ve siyasal otoriterinin sosyal yaşama etkisi kaçınılmaz olmuştur. İnsan unsurunun gelişimselliği ve özgünlüğü bilimselliğin etkisiz kalabileceğini ortaya koymuştur. *“Gerçeğin temeli olarak insan unsuruna öncelik verilmesi nedeniyle Bhaskar hem pozitivizmi hem de post-pozitivizmi antroposentrik ya da insan temelli görüşler olarak niteler ve eleştirel gerçekçiliğin insanın dışında var olan bir gerçekçiliğe atıfta bulunan ontolojik gerçekçiliğinden ayrılır. ”*[64] Batılı aydınlar İslami düşünceleri, gericilik olarak adlandırırken topluma pozitif düşünce algısını yerleştirmeye çalışmışlardır. Batılı fikir oluşumunun sistemli bir şekilde ilerlemesi amaçlanırken tek kurtarıcı etki olarak görülmüştür. Toplumun içerisindeki sarsıntıdan kurtuluş olarak Batının görülmesi toplumu oluşturan unsurların incelenmesini ve modernleşme sürecinin deneyselliği üzerinde durulmuştur.

Gelişimselliğin ahlaksal ve geleneksel yapının terk edilmeden çağdaşlığa ulaşılması amaç edilmiştir. Her türlü edebi fikir içerisinde izleri bulunan Beşir Fuad da pozitif düşünce kesin çizgilerle kendini yansıtmıştır. *“Beşir Fuat, Türkiye’de ilk kez pozitivizme ve pozitivizmin edebiyattaki yansıması olan natüralizme ve realizme yer vermesi ve bunları kabul etmesi nedeniyle ilk Türk pozitivist unvanını almıştır. ”*[65] Doğru bilginin tekrarlarla sağlamlaştırıldığını savunurken, gözlem yapılamayan tüm unsurları hayal olarak görmüştür. Bir devrin kapatıcısı yeni bir devre ufuk açıcı şahsiyet olarak görülen Beşir Fuad, Batılı sanatçılara büyük ilgi duyan sanatçı bilginin realizmle elde edilebileceğine inanmıştır.

Daha da ileri bir safhası olarak ise natüralizmi görmüştür. Romantizmden uzak hayali unsurların bertaraf edilerek modernleşmenin emekçisi konumundadır. Diğer

---

[63] Ömer Faik Anlı, *Pozitivizm Sonrası Karşıt- Bilim Tezleri ve XIX. Yüzyıl Bilim İmgesinin Dönüşümü*, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bilim Tarihi (Felsefe) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2013.s.1.

[64] Faruk Yalvaç, *Eleştirel Gerçekçilik; Uluslar arası İlişkiler Kuramında Post- Pozitivizm Sonrası Aşama*, **Uluslar Arası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt: 6, Sayı 24, Kış 2010, s.s.3-32, s. 6.

[65] Murtaza Korlaelçi, Pozitivizmin **Türkiye’ye Girişi**, Hece Yayınları, Ankara 2002, s. 194.

tüm fikirsel oluşumları göz ardı ederken dönemi içerisinde birçok isimle münakaşalara girmiştir. Gerçekliği hayal unsurlarıyla süslemek isteyen Tanzimatçılara karşı bir başkaldırı görevi üstlenmiştir. Tüm incelemeler görünenin dışına çıkmadan tek bir doğruya dayanması gerekliliği savunulurken bu doğru üzerinden yorumlamalara gidilmiştir. *"Beşir Fuad, pozitivizmin kurucusu Auguste Comte 'un ve onun ardılları Littire, C. Bernard, S. Mill, H.Spencer'in ve Lewasin hemen hemen tüm eserlerinin okumuş, benimsemiş ve hatta Fazıl Necib'e yazdığı mektuplarda bu eserleri önermiştir. İzmirli Ubeydullah Efendi ile birlikte çıkardıkları Haver mecmuasında pozitivizme ilişkin sempatisi iyice belirginleşen Beşir Fuad, kelamla ilgili bir makaleyi dergide yayınlatmamıştır. (...) Materyalist ve pozitivist düşünceleri sebebiyle ruhun bekasına inanmayarak, bedenin dışında bir ruh cevherinin varlığını reddeden Beşir Fuad pozitif bilimler dışındaki bilimlere rağbet etmemiştir. "*[66] Bilimin bir diğer ismi olarak Ahmet Rıza görülmüştür. Dönem içerisindeki hareketlilik sanatçıların belirli bir kalıba girmelerine ortam hazırlarken aynı zamanda da fikri oluşumlarının da netlik kazanmasını sağlamıştır. Ahmet Rıza'nın, pozitivizmle buluşması Dr. Rabiret'in kitabını okuması ile başlamıştır.

Pozitivizmi adeta tüm benliğine saran sanatçı, diğer savunuculardan farklı olarak evrimsel değişmeyi savunmuştur. Pozitif düşünce kalıplarından haz duyar ve tüm zihinsel ve bedensel yapısının tek dayanağı olarak görmüştür. "*Aslında Beşir Fuad'ın intihar eylemi, onun natüralist ve pozitivist bir düşünce yapısına sahip olduğunu bir kere daha kanıtlar. Pozitif bilimlere ve determinizme mutlak surette inanan Fuad'ın biyolojik mirası da bir kader gibi kabul etmiş olması olasıdır."*[67] Dinin ulaşımsal bir boyutu varsa oda modern pozitif düşüncenin olgulardan ve kanıtlardan yola çıkılan bir yapıya sahip olduğunu savunurken bazı gruplar tarafından dinsiz olarak itham dahi edilmiştir. Aguste Comte'nin en etkin hayranı olarak görülmüştür. Özellikle bütün dini yapıları reddedip tek bir çatı altında toplanma yolundaki hedefleri sanatçıyla fikir yollarını kesiştirmiştir.

---

[66] Emel Koç, *Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Yansımaları,* **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Dergisi*(Düsbeb)** Issn:1308-6219, Kasım 2009, Cilt I, S.2, s. 88.
[67]Dilek Turgut, *Beşir Fuad'ın Naturalist Bakış Açısından Voltaine ve Hugo,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2014.

Onu diğer laikçi zihniyetten ayıran yönü İslam'ı bir engel olarak görmemesidir. *"Modern milliyetçilik anlayışını "ülke"ye dayandırma çabası Yeni Osmanlılar'la başlamış olan bir çaba idi. Yeni Osmanlılar'ın telkin etmeye çalıştıkları bu kavram ise onların zamanında ve onlardan sonra iki önemli noktada yenilgi ile karşılaşmıştır.(...) Irkçılık, Türkiye'de Batı'nın ideolojik görüşlerine erişemeyenlerin, ezildiklerine inananların, taa zamanımıza kadar devam ettiği hiç şüphe götürmeyen bir bürokratik aristokrasi tarafından "adam yerine" konmadıklarını hissedenlerin, İslam'a paralel olarak çalışan, iman kaynağıdır."*[68] Bu derece bir sapkınlığın algılanışındaki sembolik göndermelerdeki algı yanıltması aldatıcı boyutta olduğu aşikârdır. Batıda dinsizlik modernleşme olarak algılanırken bu düşünce Türkiye'de sapkınlık olarak gelişmiştir. Peyami Safa bu dinsel sapkınlığın sadece dinden ibaret kalmadığını toplumun her bir alanına yayıldığını romanlarıyla ortaya koymuştur. Aile içerisindeki çatırdamalar, siyasi yoksunu bireylerin biliyorum ahkâmları, dinin yobazlık olarak algılanması gibi birçok alanda kayıplar dile getirilmiştir. Dinsel sarsıntılar başta aile müessesi olmak üzere birçok alanda kayıplara neden olmuştur. İdeal görünen hayat biçiminden uzaklaşılarak taklitçi bir yaşam tercih edilmiştir.

Bu taklitçi düzen içerisinde bireylerin hayat biçimi ve hukuksal varlıkları köleci bir sınıf oluşumunu da beraberinde getirmiştir. Geçmiş yüzyıllardaki sınıfsal ayrım ekonomiye dayanırken günümüz toplumdaki sınıfsallık Batı- Doğu kabulleri üzerinden doğmuştur. Toplumun ruhsal yönündeki beslenmesinin ne kadar gerekli olduğu üzerinde dururken madde- ruh ikilemindeki çıkmazın doğru tespiti gereklidir. Türkiye ziyareti sonrası Paris'te Fransız fikir adamlarından dersler alması Ahmet Rıza'yı ileri bir boyuta taşınma imkânı vermiştir. *"Ahmet Rıza'nın pozitivizmden etkilenmesinin temel sebebi, Comte'un 1789 Devrimi sonrası Fransız toplumu için yaptığı çözümlemeyi XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunun tahlili için uygun görmesiydi. Zira Comte, 1789 sonrasında bir kargaşa dönemine giren Fransız toplumunun karşılaştığı temel sorunun(...) ancak entelektüel ve ahlaki bir girişimle çözülebileceğine inanıyordu. (...) Pozitivizmin, ilerlemenin ancak düzen içerisinde gerçekleşebileceğine dair inancı zaten büyük bir bunalım içinde yaşayan Osmanlı*

[68] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları**, İstanbul 1991,s. 353.

toplumu açısından Ahmet Rıza'yı Comte düşüncesine yaklaştırmıştır. "[69] Ahmet Rıza Avrupa eğitimi sonrası Osmanlı toplumunda düzenlemeler yapmak istemiştir.

Osmanlı aydınının bilgin bir grup oluşturması gerekliliği üzerinde durmuştur. Aydın sınıf ile halk arasındaki kopukluğun ve aydınlıkçı kesim ile devletin bağdaşması gerekliliği önemli bir tespittir. Belirli bir düzen içerisinde uzmanların gözetiminde incelenmesi gereken doğa kanunları genel-geçerliliğiyle sabitlenmek istenmiştir. Matematik felsefesiyle ilk kez ilgilenen isim olmuştur. Comte'nin anlaşılamamasından yakınan Salih Zeki eleştirisiz bir yaklaşımla pozitivizme yönelir. *"Ulum-i iktisadiye ve içtimaiye Mecmuasında Comte'un felsefesi ve bilimler sınıflaması konusunda geniş bilgi veren Salih Zeki, Comte'un kurduğu pozitif felsefede olayların açıklanmasının başka bir olay ile olup, ilk sebeplerle açıklanamayacağını belirtir. "*[70] Salih Zeki pozitivist kimliğiyle ortaya çıkarken Comte dışında hiçbir filozoftan etkilenmemekle birlikte eserlerinde de yer vermemiştir.

Comte yönelim, dönemin aydın kesiminin Batı kimliği tavrını yansıtırken etkileşimlerin yoğunluğu kaçınılmaz olmuştur. Bilimsel değerlerini toplum üzerinde etkin hale getirmiştir. Salih Zeki dışında pozitif filozof ayrıca çok yönlü bir kimliği de inkar edilemez olan Rıza Tevfik; sanat, din, ekonomi ve siyasi yönüyle kendine bir profil çizmeyi başaranlar arasında olmuştur. Darwin, J.J.Mill gibi şahsiyetlerin eserlerini çeviri yapmış aynı zamanda ideolojilerini ortaya koyarken savunucusu da olmuştur. Metafizik dış bir pencere kapısı olarak görülürken gerçeklikler ön planda tutulmuştur. Toplumsal hareketlilikler sanatsal hareketliliği de beraberinde getirirken Servet-i Fünûn ile ortaya çıkan Hüseyin Cahit Yalçın, "*Edebiyat ve Hukuk"* isimli makalesiyle Servet-i Fünûn dergisi kapatılmış ve Tanin dergisiyle siyasete yönelmiştir.

Fransız ve Batılılaşma ideolojisi sanatçının öz kültürden ayrı bir yönelimde ilerlemesine neden olmuştur. Beşir Fuad, Ahmet Rıza gibi isimlerin yanında H.Taine

---

[69] Emel Koç, *Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Yansımaları,* **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(Düsbeb)** Issn:1308-6219, Kasım 2009, Cilt I, S.2, s. 89.

[70] Murtaza Korlaelçi, "**Pozitivist Düşüncenin İthali", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi),**C.1, 2003, S. s (214-222), s. 219.

ve Bourget'e yönelimi fikri hayatının yönelimini de yansıtmış bulunmaktadır. *"Ancak Bourget'nin krallık ve papazlık taraftarlığı yapması üzerine ondan uzaklaşan H.Cahit, Taine'e bağlanmıştır. (...) Servet-i Fünûn dergisinin 347 sayısında Edebiyat, Haric-i Edebiyat makalesinde Taine'in teorisini ve öğretisini bizim edebiyatımıza uygulama isteğinden söz etmiştir. "*[71] Fakat asıl olarak Tanzimat dönemindeki hareketlilik ile birlikte devletin *"pozitivist karakterli düşünme biçimiyle tanışıklığı kaçınılmazdı. "*[72] Pozitivizmi eserleriyle Türk düşüncesine yerleştirmeyi amaçlamıştır. Pozitivizmi hayatının her alanında derinsel boyutlarıyla öne çıkan isim Ahmet Şuayb, Comte felsefesini örnek alarak onu açıklamaya çalışırken ayrıca Fransız edebiyatında Taine, İngiliz edebiyatında ise J. J.Mill ve H. Spencer'i önemli bir kimlik olarak ortaya koymaktadır. Özellikle Taine yönelen Ahmet Şuayb, metafizikten uzaklaşarak Taine'nin de benimsediği gibi insanın önce kendini sevmesi kendiyle başarı kazanması düşüncesinden yola çıkmıştır.

Avrupa'daki sanatçıları Türk okuyucusuna tanıtırken, Avrupa hayranlığını yadsımamaktadır. Özellikle Taine ve Flaubert'e karşı olan hayranlığı fikir dünyasındaki oluşumu ortaya koymaktadır. Ayrıca Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Beşir Fuad, ilk pozitivist olma yönüyle ortaya çıkarken aynı zamanda Voltaine karşı olan zaafını da inkâr etmez.

Voltaine'den bahsederken "*zorluklar karşısında başarılı olmuş bir avuç ilim adamından bahisle kendi izlediği yolu da ifade ederek ilmi verilerden yararlanmanın öneminden bahseder. Bir avuç akıl ve deha sahibi adam, ilimden başka bir silaha ihtiyaç duymaksızın bilginin en büyük güç olduğunu düşünerek her türlü işkenceye karşı dimdik durmuş ve azimle büyük başarılar elde etmiştir.(...) Hakikatin de romantik eserlerden çok realist eserlerde olduğunu düşünür. Tercihini realist akımdan yana kullanır."*[73]

Ziya Gökalp İslamcı yönüyle ortaya çıkarken İslami yönelimlerini oturttuktan sonra Fransızca ve felsefi yönelimlerine eğilmiştir. *"Ziya Gökalp, Türkiye'de sosyolojinin*

---

[71] Murtaza Korlaelçi, **a. g. e.** , s. 220.
[72] Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s. 193.
[73] Hacer Gülşen*, Türk Edebiyatında Hakikat Arayışları ve Beşir Fuad*, **SUTAD**, Güz 2017;(42):159-171, E- ISSN: 2458-9071, s. 166.

kurumlaşmasının öncülerindendir. ”[74] Sosyoloji yönüyle ön plana çıkan Gökalp, sosyolojiye yönelim ve temel oluşturan Durkheim'in metotlarını savunmuştur. Olguların çözümünde belirli bir sıra izlenmesini öngören Ziya Gökalp sistemli ilerlemeyi savunmaktadır. Her şey bir öncekinin devamıdır. İlerlemenin gerçekleşmesi için düzen zincirinin sürekliliğinin olması gereklidir. Sosyolojiyi bir bilim haline getiren Durkheim, toplumun birey üzerindeki egemenliğinden yola çıkarak ilerlemelerde bulunur. İlerlemeci ve modern bir Batı toplumu oluşturmaya çalışırken milliyetçi yönünü göz ardı etmez. Gelişimin toplumsal değerlerden kopmadan ve öz unsurlar zedelenmeden ilerlendiği takdirde devamlılık sağlayabileceğini savunmaktadır. Bilimselliğin ve ilerlemenin temelini sosyolojik kaynaklara bağlamaktadır.

Sosyal yapının bir zemine oturtulmadan ve tam olarak kavranmadan gerçeklere ulaşılması imkânsızdır. *"Pozitivizm İnsanlığın tabii evrimini göstererek, ahlakı kısmen fizyoloji ve biyoloji, kısmen tarih üzerine kuruyor. Metafizikten hiçbir şey almak istemiyor. Pozivistlere göre, eskiden dinlerin kurduğu içtimai düzeni şimdi politique positiviste üzerine kurmalıdır. Kuvvetlerin ayrılması, içtimai teşkilatın yine esaslı şartıdır ve bu eski çağlara göre büyük bir üstünlüktür. Kazanılmış bütün terakkiler kaybolmaz. Şeklini değiştirse de devam eder. Bütün siyasi cemiyetlerde şu vasıflar vardır: 1) Şahsi menfaatler ile umumi menfaatler arasında zıtlık; 2) Muhafazacı görüşün karşısında ileri görüş; 3) Aile teşkilatı iş bölümü ve onun neticesi olan değişim; 4) Kuvvetlerin cismani ve ruhani olarak ikiye ayrılması"*[75] Teşkilatlanma belirli bir düzen zinciri içerisinde ilerleme göstermektedir.

Bir kavramın tek boyutlu düşünülemeyeceği irdelenirken soyut ve somut yapılar üzerinde durulması gerekliliği savunulmuştur. İnsanı merkeze alan sistem felsefeyi yok saymamalıdır. Evren ile insan arasındaki etkin yapı öznenin tek başına yetersizliğini de ortaya koymaktadır.

---

[74] Murtaza Korlaelçi, **"Pozitivist Düşüncenin İthali", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi),** C. 1, 2003, S.s (214-222), s. 221.

[75] Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarih**i, Ülken Yayınları, İstanbul 2010, s.154.

1.3. Pozitivizm Karşıtlığının Dünya Romanlarına Yansımaları

Antik Çağ döneminde ilerlemeci bir politika yürüten düşünce sistemi Hıristiyanlığın etkisiyle bir anda kesintiye uğramıştır. İnsan zihni sarsıntılı evreler yaşarken bu arayış 14. yüzyıl ile 17. yüzyılları arasında sürekliliğini devam ettirmiştir. Özellikle felsefenin ana konusu olan madde fizik alanında geniş araştırmalarda yer bulmuştur. 18. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında doğa bilimlerine verilen önemin artmasıyla materyalizm geniş yankı uyandırmıştır.

Materyalist düşünce sisteminin hız kazanması ve birçok alana yayılma göstermesi sarsıntılara neden olmuştur. Yeni fikirsel oluşumlar ilerlemecilik yanında var olan kalıpların da yıkılmasına ortam hazırlamıştır. Determinist yönelimin fizikten çıkarak sosyal yaşam içerisinde yer alması ve toplum yapısına yönelik adlandırmaları, toplumların öz kimlik ve oluşum değerlerinden kopmalarına ve çelişkiler yaşanmasına neden olmuştur. Varlığın açıklanmasında sosyolojik ve bilimsel unsurların bir arada ilerletilmeye çalışılması ve aynı terzi üzerinden hareket edilmesi algı yanılmalarına neden olmuştur. Toplumun ahlaki değerlerinin yok sayılması felsefi dayanakları etkisiz hale getirmiştir. Sosyal kurgunun, tekniksel verilerle açıklanamayacağı unutulduğu için kavramlar açıklanmakta ve kendilerine hak edilen değer tablosu verilmesinde eksik kalınmıştır. Çağdaş bir felsefe dayanağı olan pozitif düşünceler sistemi insanın tarihsel yaşam şeklinin her türlü fenomenine derinden yönelmektedir. *"Ortaçağ tanrı'yı, Yeniçağ idealizmi ise tin ve düşünceyi tahtından indirir. Çünkü artık tin ve düşünce bile ancak insani yaşamda ortaya çıkan fenomenler olarak görülebilirler. Onlar olsa olsa, her kültürde değişik biçimlerde ortaya çıkan üstyapılar, insani yaşamın yansımaları olarak alınabilirler. Tüm insanlığa egemen bir tin bir ide yoktur. "*[76]

Metafiziğin mücadelesinden ziyade sürekli bir üretim söz konusudur. Pozitivizmin içinde, diğer felsefi olguları görmez. Bu pozitivizmin bir yanılgısıdır. Avrupa'da bozulan sosyal düzene karşı Saint Simon'un oluşturduğu Pozitivizmin, sistemleşmesini sağlayan Auguste Comte, deney ve gözlemi bilimsel ve gerçekçi bir parça olarak görmüşlerdir. Bunun yanında Duhem, maddeyi tek başına anlamsız sayarken bilim ile metafiziği bir arada tutmuştur. İki yöneliminde gerekliliği üzerinde

[76] Özlem Doğan, **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Ara Yayınları, İstanbul 1990, s. 16.

dururken bir ihtiyaç unsuru olduklarının bilinmesi gerekliliğini savunmuştur. Enerjinin maddeden daha kuvvetli olduğunu savunurken fizik yasalarının geçerliliğini kabul etmez. Bugün doğru sayılan kabullerin gelecek nesilde yok sayılması kaçınılmaz olabilir. Pozitivizm insanın kendi yarattığı değerlerin sorgulaması olarak görmek mümkündür. Gerçek kavramını anlamsız olarak görürken insan var olan zihni kadar gerçekliğe hâkim olabilir. Varlık ancak görünen kadardır ve daha fazlası imkânsızdır. Araçsal bir akıl yığınından ibaret sayılan pozitif düşüncenin geleneksel sosyal bilim arasındaki sınırı koruması gereklidir. Pozitivizm karşıtı olan Frankfurt Okulu, kavramların sınırlandırması olarak görürken mekanikleşmiş insan düşüncesinin oluşumunun ilerlemeci olamayacağına da vurgu yapılmıştır.

Bir süre sonrasında zihin üzerindeki tekrarlar ve motorlaşma yeniliği ve gelişimi köreltmekten ileri bir boyuta taşınması imkânsız olarak görülmüştür. *"Theodor Wiesengrund Adorno ve Max Harkheimer'ın Pozitivizme yöneltti̇ği eleştiriler zamanla "bizzat bilimlerin araçsal akıl tarafından yutulduğu" yönünde bütünlemeci bir suçlamaya dönüşür. Zira onlara göre modern bilim mantıksal pozitivizmine ulaşmış teknik yararlılık uğruna, bilgiyle ilgili tüm ciddi iddiaları reddetmiştir."*[77] Fikirlerin içindeki uyumsuzluğun nedeni kökteki çatışmadır. Hedeflerin tam olarak nüfus edememesi ve kavramların kökenlerinin toplum kökenlerinde farklı algılanmasından dolayı tepkiler dinmemiştir.

Tek bir doğru üzerinden ilerlemenin ve hedef belirlemenin düzensizliğe yol açtığı görülmektedir. Doğrunun geçerliliğinin olabilmesi için birden çok veriye gereksinim vardır. Öngörüler tek bir doğruyu kabulde yeterli değildir. *"Leibniz her objeye tek ve sadece bir işaretin tekabül edeceği, bileşik objelerin de bu işaretlerin bir araya getirilmesiyle temsil edileceği ve en sonunda bu işaretlerin kullanımına ilişkin kuralları da içeren bir calculus idealini ortaya atmıştır. "*[78] Modern mantığı ve analitik felsefenin geçerliliğini savunan sanatçı, bunun yanında felsefenin skolâstik ve gerici yönlerini de incelemiştir. İnceleme alanı oluştururken tek bir doğrudan ilerlemez birden çok olguya farklı boyutlarla tanımlamalar yaparak kabul görülen

[77] Bahattin Olcay, **Frankfurt Okulunun Pozitivizm Eleştirisi- Max Harkheimer ve Theoodor W. Adorno Bağlamında Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul 2012, s.3.
[78] Özlem Doğan, **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Ara Yayınları, İstanbul 1990, s.74-75.

gerçekliğe ulaşmayı hedeflemiştir. Her gerçekliğin bir yeterliliği olduğunu savunmuştur. Nedenlerin açıklanmasında süreklilik söz konusudur. Devamlılığı olan bu yorumlamanın arasında çelişki olması beklenemez. Bir kabul varsa o hep aynı boyutla ilerlediği söylenebilir. Tersi bir durum söz konusu olamaz. Materyalizmin karşıtı gibi görünen bu isimler asıl olarak savunuculuğunu üstlenmeleriyle pozitivizme karşı bir tavır içinde olduklarını yansıtmışlardır.

Pozitif düşünce karşısındaki tavırları *"eleştirel felsefe İmmanuel Kant'la başlar, Friedrich Hegel ve Karl Marks'la gelişir. "*[79] Asıl gerçeklik *"bazı içkin tanımlardan hareketle "analitik" yoldan değil, tersine deneyimden hareketle "sentetik" yoldan bilgi" elde edebilmektir. (...) Objektivist ontoloji için kavramlar, aynı zamanda mutlak ve değişmez bir geçerliliğe sahiptir. Sübjektivist ontoloji ise, kavramları yalnızca süjenin sahip olduğu a priori şeyler, yani tüm bilgi etkinliğinin önünde yer alan düzenleyici şeyler sayar. Hatta empirist tavırlı bir ontolojide kavramların geçerliliğini yalnızca onların işe yarama, iş görme değerlerinde yattığı sonuç olarak onların yalnızca bilgi işinde başvurulan "yapıntılar" olduğu ileri sürülür. "*[80] Pozitivist eleştiride; Karl Raimund Popper, mantıksal pozitivizmin yapısını eleştirir.

Çünkü her sistemin bir eleştiri süzgecinden geçmesi gereklidir. Olgular deneysel yöntemlerle her zaman doğrulanamaz fakat yanlışlığı ortaya konulabileceğini savunur. Bir doğrunun ulaşılma noktası onun yanlışlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Kuramlardan ayrı bir gözlem olmayacağından bahseder ve diğer bir bilgi olarak bilgiler parça bütün ilişkisine de karşı çıkmıştır. Ayrıca bilgiyi doğrulanabilirlik yönünden ziyade yanlışlığı yönünden ayırt edilmesi gerektiği savunulmuştur. *"Emile Boutroux"*[81], pozitivizme eleştiri getirirken bilim ile dinin bir düzen içinde olduğunu belirtmiştir. Zorunluluk doğanın dış yapısındaki değişimlerden ibaret sayılmıştır. Doğa yapısı birbirini tamamlar veya birbirinin üstünde yer alır. İlerleme bir sentez içindedir ve bu durum birbirine zarar vermeden ilerleme göstermektedir. Olgunun belirleyici unsuru bir başka olgunun hareketine bağlıdır. Bu hareketlilik ilerlemenin devamlılığını sağlamaktadır. Bilgilerin tek bir yönde ortaya konması mümkün

---

[79] Bahattin Olcay, *Frankfurt Okulunun Pozitivizm Eleştirisi- Max Harkheimer ve Theoodor W. Adorno Bağlamında,* **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksel Lisans Tezi, İstanbul 2012, s.4.
[80] Özlem Doğan, **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Ara Yayınları, İstanbul 1990, s.96-97.
[81] Süleyman Hayri Bolay, **Bilimin Değeri Meselesi**, Ebabil Yayınları, Ankara 2010, s.24.

değildir. Kavramsallığı farklı olan olguların aynı yollardan doğru kabul edilmesi ilerlemenin gerçekliğini yansıtmamaktadır.

Zihin tablosu tüm evrelerin mekaniksel olarak zincirleme bir içsellik yasasıyla ilerleme göstermektedir. *"Kesin belirlemeleri, sabitliği ve ilmi bağıntıları karakterize eden mutlak determinizm, reel ilişkilerde asla mevcut değildir. Öyleyse bilim, Bacon ve Comte'un zannettikleri gibi dış dünyaya ait ilişkilerin pasif bir kaydından ibaret değildir. Aksine bilim zihnin eseridir. Zihin ise yapısı itibariyle zorunluluk içinde değil olumsuzluk içinde çalışır. Zihnin eseri olan ilim kendisine sorunsuzluğu ve evrenselliğini veren yaratıcı bir hürriyeti gerekli kılar. Bilim aklileştirmedir. Reelin bir nüshası değildir. O, nesnelerin ve zihnin müşterek eseridir. "*[82] Kavram ve zihin üzerinde yoğunlaşan Milhaud olguların gerçekliğinin deneyle çözüm bulmasını imkânsız saymaktadır. İnsanın akli iradesinin kontrol altına alınması ve tekrara tabi tutulması doğru bir yönelim değildir. Tekrarlar gerçekleri ortaya koymaz ve zihin aynı gerçekliği arka arkaya gerçekleştiremez. Olgulara yüklenen görevlerin hiçbir değeri yoktur zihin kabul etmek istediği ve sorgulama arzularıyla kendini ilgilendiren kısmı ele almaktadır.

Yaratıcı güç kısıtlamalarla gelişim gösteremez ve bulunduğu mekân içerisinde yok olmaya mahkûm edilmiş olmaktadır. *"Gaston Milhaud, bilimi insan zihnin mahsulü olarak gördüğü için, insan zihninin çalışmasına sınır çizen, onu dış dünyadaki olayları kaydeden bir kayıt aleti gibi gören Auguste Comte 'u ve pozitivizmi ayrı bir kitap halinde etraflıca eleştirmiştir. "*[83] Karşısındaki kişinin hafife alınacak bir yapıya sahip olmadığının farkındadır. Bilimin matematiksel verilerle kanıtlanma yoluna gidilmesini bilgiye yapılan bir işkence olarak görmektedir. Bilgi bulunduğu zihinsel hapisten kurtulabilirse gerçekliğe ulaşabilir aksi durumda demir parmaklıklara mahkûmdur. Bundan ötürü tespitleri ilerlemenin tekrarı üzerinden gerçekleşmiştir. Bilimsel dogmatizm olarak yorumladığı gerçekliği eleştirmektedir. Bilimsel teorilerin inşasını ancak akılsal ve ruhsal yönelimler gerçekleştirebilmektedir. Aklın faaliyeti ile matematiksel bilgi âleminin olgular üzerinde birleştiriciliği yoktur. Düşünme yetisinin bilimsel hareketsizliğe galip geldiğini savunmaktadırlar. Pozitivizmi modası geçmiş bir doğma olarak tabir eder.

[82] Bolay, **a. g. e.** , s.28.
[83] Süleyman Hayri Bolay, **Bilimin Değeri Meselesi**, Ebabil Yayınları, Ankara 2010, s.29.

“Ernst Mach Neopozitivizme yaptığı etkiyle tanınır(…) Ernst Mach’a göre göre felsefi kavramlar bilimsel çalışmalar ışığında ele alınmalıdır. Böylece Ernst Mach bilimle felsefeyi birbirinden ayırmamış olmaktadır.”[84]

Bilimin geneli hedef alması bir yanılgıdır. Felsefenin yorumlaması, kaynaklık etmesi gereklidir. *“Theodor Wiesengrund Adorno, pozitivizmin giderek egemen bir güç haline gelmesini eleştirmiştir. (…) Bilgiyi ampirist bilgi tipine indirgemiş ve başka hiçbir bilgi tipini anlamlı değerlendirmemiştir. Ayrıca pozitivizm kendisini sorgulamamış, sorgulayamamış dolayısıyla kendi sınırlarını anlayamamıştır. Theodor Wiesengrund Adorno ve Max Horkherimer’e göre Pozitivizm bozulan toplumsal düzeni onarma ve sistemdeki aksaklıkları gidermeyi hedefler ve sosyal araştırmayı da toplumsal olana teknik egemenlik aracı olarak görür*”[85] Pozitivizme karşı yöneltilen eleştiri bilimlerin araçsal akıl tarafından yürütüldüğü iddiasıyla genel bir yargı yolu izlenmiştir.

Karl Raimund Popper, pozitivist yönünün olmadığını savunurken; deney, gözlem yolunu bir saptırma olarak nitelemektedir. Karl Raimund Popper doğa ve bilimi bir fare tuzağı gibi görür. Kapana kısılan insan zihni hareket edemez. Bilim ile felsefenin ortak çalışmasının gerekliliğini savunan Ernst Mach olguları tek bir doğru düzeneğine sığdırmak yerine parçalardan yararlanmayı tercih etmektedir. Karşıt yönelimlerin somut başarısı doğru olanı göstermiştir. *“İnceleme alanını matematik ve doğa bilimlerinin düşünme yolundaki dönüşümlere kaydırır ve doğa bilimlerinin ürettiği yargı biçimi olan sentetik a priori yargıların olanağını metafiziğe bir olanaklılık modeli olarak inceleme konusu edinir. ”*[86] Post- pozitif ve post- modern filozoflar bilim, doğru yönelim ve gerçeğe ulaşma hakkında bilgi sağlayan tek yol ya da dünyayı yansıtan olgular nesnellikten ibaret değildir. Post- modern düşünürler kendilerini yararcı olarak görmektedir. Doğru, gerçek, hakikat birer isim tanımlamalarından ibarettir. Değişikliklerin yaşanması kaçınılmaz bir durumken değişimin kendisini inkâr etmek yanlıştır. Özellikle Kant’ın bilginin gerçekliğini

---

[84] Bahattin Olcay, *Frankfurt Okulunun Pozitivizm Eleştirisi- Max Harkheimer ve Theoodor W. Adorno Bağlamında,* **Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s.35.

[85] Baert Patrick**, Sosyal Bilimler Felsefesi,** Çev: Ümit Tatlıcan, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s. 155-156.

[86] Ömer Faik Anlı**,** *Pozitivizm Sonrası Karşıt- Bilim Tezleri ve XIX. Yüzyıl Bilim İmgesinin Dönüşümü***, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bilim Tarihi (Felsefe) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 21.

duyguya bağlaması bilimsel verilerin insan âleminin ruh dünyasını sınırlandırdığını göstermektedir. Doyumun duygusallık dozu ne kadarsa doğruluk odur.

Bunun geçmiş veriler üzerinde irdelenmesi tarih ve felsefi olguların alanını daralttığı aynı zamanda kesinliğini yok ettiğini ortaya koyar. *"Geleneksel tarihçiler ve felsefeciler bu (tecavüz ve işkence) metaforlarının bilimsel kavramların gerçek anlamlarıyla bir ilgisinin olmadığını söylediler… Ama doğaya bir makine gibi görmek konusunda oldukça farklı analizleri vardır. "*[87] Bilimin temel getirilerinin kişiyi makineleştirmekten öte bir boyuta taşıyamadığı kanısı ortaya konulmaktadır. Bilimin sunduğu sonuçların ana yapısı olduğuna inanılması şüpheci yaklaşımın zihin zemininde yattığını göstermiş olmaktadır. Toplumsal cinsiyet metaforlarının deneysel yollara bağlanması beklenemez. Dewey'in bilimselliğe karşı yönelimi incelendiğinde, bilme eylemini dışarıdaki edilgen bir yapıya değil doğal ve toplumsal ortam içerisindeki katılımcının hareketlerine bağlamaktadır.

Bilimin oluşumu incelenirken, *" antisiyantist ve antipozitivist de denen bu tenkitçi hareket bilimlerin yapısını eleştirirken, bilgi problemi ile ilgili olarak bizzat aklı da tenkit etmiş bilimi dış dünyadaki varlıklarla aklın objektif münasebetlerinin bir ifadesi olarak görmüştür. Bu eleştiri hareketi, bilimleri deneyle verilmiş gerçekler olarak ortaya koymayı onları meydana getiren unsurları ve şartları derinliğine araştırmayı hedef almıştır. "*[88] Sosyal olguların deneylerle ortaya koyma eğilimi yadırganmıştır. Toplum unsurları incelenirken deneysel metot ve anket kullanımı doğru bir yönelim değildir. Etnografik ve dilsel, dinsel çerçeveden bakmak gerekmektedir. Tek bir doğrudan olgulara açıklık getirmeye çalışmak yanlıştır. Her olgu kendi dünyasından incelenmesi gereklidir. Georg Wilhelm Friedrich Hegel'e göre gelenek gibi kökenlerin yok sayılması pozitivizmin sorgulamasına neden olmuştur. Özellikle Frankfurt Okulu pozitivizmin toplumu ve bireyi, incelemede yetersizliğini savunmaktadır. İnsan davranışları bireyseldir ve farklılık göstermesi kaçınılmazdır. Bunların deney ve gözlemle denetlenmesi, net bilgiler ortaya koyması imkânsızdır. Reddeden bir başka isim Erich Fromm'a göre ise; pozitif düşünce sisteminin insan topluluğundaki olguları ortaya koyamayacağını aynı zamanda

[87] Alan Sokal, **Postmodernizmin Bilimsel Felsefi ve Kültürel Eleştirisi,** Alfa Yayınları, İstanbul 2011, s. 123.
[88]Süleyman Hayri Bolay, **Bilimin Değeri Meselesi**, Ebabil Yayınları, Ankara 2010, s.23.

psikolojik ve ruhsal yönelimlere ihtiyacın kaçınılmazlığını belirtmektedir. Soyut bir yönelimin bilimsel bir veriyle ortaya konması imkânsızdır. Buda pozitif bir algıyı insandan uzaklaştırmaktadır.

Bunun yanında Dilthey, doğruluğun olgularla ortaya konmayacağını savunmaktadır. İnsan yapısı olgu dünyasından farklı bir yol izler. İnsana ait tüm olgular bilimle açıklanamaz ve insan zihni gizli veri yığınıyla doludur. Buda sadece pozitif bir algıya sığınmanın yanlışlığını ortaya koymaktadır. Çünkü insan beyni gerçeği istediği boyutta yansıtır. Bunu deney ya da gözlemle net bir şekilde bulmak imkânsızdır.

1.4. Pozitivizm Karşıtlığının Türk Romanlarına Yansımaları

Pozitivizmin insani boyutlara inemeyişi, insanı tüm yönleriyle sayılara indirgediği ve nesnel verilerden uzaklaşıp soyut bir parça olmak ve kalıplardan çıkamamasıyla eleştirilmektedir. Pozitivizme yönelik algıda, kurallar bütününe uyma zorunluluğu vardır ve bu yükümlülük dışına çıkılması yasaktır. Algıların bir sistem üzerinden oluşturularak bütün bir olguya yönelik yorumlamaya gidilmesi insan yapısı ve hayat yöneliminin ölçüm ve sayısal istatistikler üzerinden hayatı anlamlandırması doğru bir yaklaşım değildir.

Sahip olunan bulgunun gerçek hayatta kullanılabilirliği ve topluma yönelik olgularda istatiksel genellemelere gidilmesi doğru bir tespit değildir. *“Pozitivizmin reddinde sistemler; değişken, karşılıklı etkileşim içeren, önceden kestirilemez heterarşik düzenlerdir. Geleceğe ilişkin olasılıkların bilinebilmesine karşın kesin sonuçların kestirilememesi ve geleceğin belirsizliği doğanın koşuludur. ”*[89] Her dönem içerisinde felsefe sanata kaynaklık ederken düşünce kalıplarını da yerinden oynatmaktadır. Yöntembilimsellik bakımından rasyonellik ve gerçeklik yönü eleştirilir. Matematiksel verilerin doğruluğu kabul edilmediği gibi doğayla ilgili hiçbir açıklama getirilemez. Pozitivizm dış dünyadan bağımsız bir hareket halindedir. Pozitif düşünce kalıpları, özellikle Fransa’ya verilen kapitülasyonlar sonrası açılan yabancı okulların faaliyetleri olmuştur. Pozitif düşünce ve istenilen bilgi stratejileri bu okullarla yayılma göstermiştir.

---

[89] Güler Sağlam Arı, *Pozitivist ve Post- Pozitivist Paradigmalar Çerçevesinde Metodoloji Tartışmalarının Yönetim ve Pazarlama Alanlarına Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, S. 1, 2009,s.117.

Özellikle Beşir Fuad'ın pozitivizmle ilgili yaptığı tercümeler düşünce yapısının oturmasını sağlamıştır. Beşir Fuad'ın, Victor Hugo yönelimi kısa bir kesiti kapsarken; fikir oluşumları özellikle Comte ve Voltaire üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. "*Riyaziye(matematik), hikmeti- i tabiiye (fizik), ilm-i teşrih (anatomi) ve fizyoloji. Bu sıralama, sosyolojiyi dışarıda tutarak, Auguste Comte'a aittir.(...) Böylece Victor Hugo ile Osmanlı edebiyatçılarının santimantalizmini ve romantizmini yıkmaya çalışan Beşir Fuad, Voltaire ile de bir adım daha atarak skolastik zihniyeti yıkıp yerine pozitif ilimlerin yalnız müşahede ve tecrübeye dayanan hakikatlerini ortaya koymak istemiştir."*[90] Bunun yanında bulguların kabulü madde- ruh kavramının her olgu sürecinde pozitif bir açıklama getirilmeye çalışılması yanlıştır.

Metafiziksel, felsefi ya da psikososyal konuların ölçümlere dayandırılamayacağı gibi kesin yanıtlar aramakta doğru değildir. *"Ey deniz, sen derununa ruhumun akşeylediği bir ayinesin. Sende kendime temaşa eylerim. Suların gözyaşlarından mıdır? Neden bu mertebe, cana yakınsın? Ben yukarı ki pencerede, annem aşağıda ki pencerede gözlerimiz saatlerce sana dalar. O da bedbaht bir kadındır. Bana belli etmeden her gün ağlar. Kızarmış gözlerinden anlarım yüzü solgundur. (...) Her gün yüzlerce defa gözlerim çamlıktan denize, denizden çamlığa gider. Kar yağıyorsa, vakit akşamdır. Her ne söylersem faydasız. Ey mahzun gönül. El ayak çekildi ve rüzgâr kesildi. Gel, beyaz şalla bürünmüş şalları dinle; bak neler söylerler. "*[91] Batı algısının kuvveti insan ruhu üzerinde büyük etki yaratırken edebiyata yansıması insanın maddi ve manevi yönünün boyutunu ortaya koyaktadır. Kavramların kimi zaman sistemleştirilip kimi zaman insan ruhuna bürünmesi arayışın sancısını ortaya koymaktadır.

Romanlar genel olarak batılılaşmanın sarsıntılarından nasibini almış iki aile, Şakir Beyin Amerikan sevdası, bunun karşısında toplumuna bağlı Abdullah Bey'in çabaları ve damadı Lami'nin Canan aşkıyla yuvasını yok edişi anlatılmaktadır. Lami'nin Batılı yaşayış ve heyecan tutkusu, Canan ile evliliğe sürüklerken Canan'ın

---

[90] Orhan Okay, **Beşir Fuad-İlk Türk Pozitivist ve Natüralist**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 169- 170.
[91] Peyami Safa, **Büyük Fikir Cereyanları II Mistisizm**, Babıâli Yayınevi, İstanbul 1961, s. 106.

aldatmalarını bildiği halde kabul edişleri acizliğinin resmidir. İnkâr ruhu adeta kutsamıştır.

> *"Avrupalılar gibi yaşamaya niyetleniriz. Onlar gibi cemiyet hayatı yapmaya imreniriz. Fakat bir kere evlendik mi zevcemizi hemen kıskanır uçan kuştan bile gizlemeye çalışırız. Ne için? "*[92]

Kendini inandırdığı gerçekler karşısında kendi yalanını yaşamaktadır. Batılılaşma kültürü toplumsal serbestlik, aile kurumunun yok sayılması olarak kabul edilir. Canan aile kavramını kaybetmiştir. *"İnsan ferdiyetiyle tabiatı; şahsiyetiyle cemiyeti temsil eder"*[93] fikriyle yola çıkan Peyami Safa bir yerde pozitif algıya karşı tutumunu da ortaya koymuş olur. Analitik yaklaşımdan ziyade ruhsal bir analiz ile olaylara yaklaşan sanatçı, tutum ve davranışların toplumun aynası olduğunu yansıtmaktadır.

> "*Ferdiyetçi liberalizim, 'ben've 'biz' arasındaki davada, birincinin müdafaasını yaptıkça, bugünkü sosyal huzursuzluğun temelindeki bencilliğin çatlağını genişletti. Ben kuduzunu azdırdı. Milliyetçilik, sosyalizim, komünizim, Hıristiyan ve İslam tasavvufu, ona karşı çok başka yollardan cephe almışlardır. Fakat müşterek düşmanları ben'dir. Ben'in hürriyeti, ben'in mülkiyeti, ben'in şehveti, kazanç hırsı ve nahveti. (...) Hatta komünizm gibi dine yalnız bigane kalmayıp düşman kesilen ideolojilerin kütleye verdiği hassasiyet parti ve sendika coşkunluğundan fazla olmamıştır. Yalnız Türkiye'de buna bir de gizliliğin saklambaç heyecanı katılıyor. Yıldızların ve mezarların önünde, sonsuzluk ve yokluk problemlerinin önünde susan ideolojiler, insana kendisini aşan gayeler teklif edemedikleri için, onun kendisiyle kendi arasına hiçbir transcendant prensibin ve hiçbir idealin mesafesini koyamamışlardır. İnsana hedef olarak kendi kendisini gösterince, onu yerinde saymaya mahkûm ettikleri halde koşmasına çalışmak gibi bir imkânsızlıkla karşılaştıklarının farkına varamamışlardır.*

---

[92] Peyami Safa, **Canan**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.147.
[93] Peyami Safa, **Kızıl Çocuğa Mektuplar**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya 1976, s.83.

Bunun sonu yalnız uçakla madde halinde göklere çıkmaktan, fakat manen yerde sürünmekten başka ne olabilirdi?"[94]

Değerlerin arasında çatışmaların yaşanma sebebi yaşanılan dönem ile arzulanan dönem arasındaki farklar, cinsiyet, yaş, ideolojik anlayışlar etkili olmuştur. Bu karmaşık madde- ruh ilişkisi daha çok toplumsal etnikteki farklılıkların ve beklentilerin göz ardı edilerek oluşturulmaya çalışılan zeminden kaynaklandığı görülmektedir. Romanlardaki çatışmayı tetikleyen ruhların arasındaki buhranlı çatışmadır. Toplumsal çatlaklar daha çok bireylerdeki davranış ayrılıklarının sebep olduğu gözlenmektedir. Karşılıklı sarsıntının idealleştirilmiş bir kahramanı ya da fikri oluşumu mutlaka vardır. Gerçeklik ya bireyin pişmanlığıyla ya da dışarıdan bir müdahaleyle ortaya konmaya çalışılmaktadır.

"*Avrupa'yı aşmak için, evvela tam manasıyla Avrupalı olmalıyız; onun buhranlarını içinden yaşamalıyız ve onu onunla birlikte aşmalıyız?(...)Fakat bunun için millet otoritelerinin kaldırılması değil, kalması ve kuvvetlenmesi lazımdır. Çünkü bu taazzuv daha üst planda birtaavvuzla birlikte gelişir: Vücut organlarıyla birlikte büyür. Bir insanın boyu uzarken gözleri körve bacakları kötürüm olmaz."*[95]

Pozitif düşünce algısının batıdan ibaret sayılması batı uygarlıklarının benimsediği bir ideoloji olmaktan çıkmıştır. Toplum kendi içinde çürümüşlük yaşamaktadır. Algıların yanılması ve şuur kaybı da denilebilecek bir yanılsama içine düşen aydın görünüşlü bir kısım toplum öz benliklerini yitirmiştir. Romanların genel yansıması da bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Aydın görünümlü kesim aileden, toplumdan, sanatsal ve siyasal kültürlerden kopuk bir batı arzusuna kapılmıştır. Osmanlı devletinin içindeki çalkantılı dönem ve milli bilinç yok sayılarak ferdi bir arzuya dönüşen entrikalı yaşamlar boy göstermiştir. Bireyin toplumdan kaçışı, toplumun toplumdan kaçışı ve maddenin manadan kaçışıyla bireyler içinde iç sarsıntılar yaşanmıştır. Behiç, Nevin ve annesinin nefislerindeki hırslarıyla insanları yok edişi

[94] Peyami Safa, **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu,** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t.y), s. 205- 206.
[95] Safa, **age**, s. 202- 203.

ve kendi elleriyle sonlarını hazırlayışları Batı yenilgisinin resmedilmesi Fahrinin düşünceleriyle dillendirilmektedir.

> *" Siz benden değilsiniz, Türk ve Müslüman cemiyetinden değilsiniz, bu memlekete, izini belli etmeyen kör yılanlar gibi sokulmuşsunuz, siz bizden değilsiniz, siz hiçbir milletten değilsiniz, şu içinizdeki masum kızı, Güzide'yi siz bitirdiniz, Belma'yı siz öldürdünüz, Salih'i siz çıldırttınız, her fenalığa katlanacak kadar adiliklere alışkın Salih bile size karşı izzetinefis sahibi oldu. O külhanbeyi, o mütereddi şark erkeği bile sizden yüksekti. Aklını kaybetti, fakat son haysiyetini kaybetmedi…"*[96]

Anadolu insanı, yaşayışı yok sayılırken arzunun emele dönüşme çabaları boy göstermiştir. Maneviyat unsurları bertaraf edilerek içsel bunalım egemenlik halini almıştır. Bu toplumun sadece bir gelenek ya da kültür kaybından ziyade batı toplumuna yenik düştüğünü ve adeta altında ezildiğini de göstermektedir. Sosyal yapının kültür yozlaşması egemenlik yoksunu bireylerin var olmasına zemin hazırlamıştır. Tanzimat Döneminin etkileri ve geç kalınmış bir siyasi ve sosyal denge sonrası yaşanan kaos kültürler arasında yozlaşmaların hız kazanmasına ortam hazırlarken medeniyetin çarptırıldığı bir toplum ortaya çıkmıştır. Toplum içerisindeki düzenlemeler başlangıçta fayda sağlasa da daha sonraki dönemlerde devletin Avrupai sistemin geride kalmasına ve halk- devlet arasındaki otoriter gücün sarsılmasına neden olmuştur.

Toplumun hareketliliğini ve gelişimselliğini sağlayan ekonomik refahtır. Fakat devlet içerisindeki maddi gücün yıkıma uğraması toplum içindeki kopuşunda artmasına neden olmuştur. Dönem içerisindeki aydın kesimin istediğini alamaması bilimsel zayıflık Batı ülkelerindeki etkileşim kapılarının aralanmasına neden olmuştur.

---

[96] Peyami Safa, **Sözde Kızlar,** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t.y), s.163.

2. TÜRK ROMANINDA POZİTİVİZM KARŞITLIĞI VE PEYAMİ SAFA

2.1. Peyami Safa'nın Gelenek Algısı ve Pozitivizm

1950 dönemiyle başlayan Peyami Safa, yönelimi Türk düşünce yapısını uzun bir dönem etkisi altında bırakmıştır. Özellikle köşe yazılarıyla dönem içerisindeki iç serzenişleri kültürel ve siyasi boyutta bütünleştirmiştir. Romancının doğuş ve ilerleyiş dönemi I. Dünya Savaşı ve milli uyanış dönemini içine alırken toplumun getirisi olan milli şuurla romancılık hayatında ilerlemişlerdir.

Romancılık oluşumu babasının ani kaybı ailenin çektiği yoksunluk ve *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'yla hastalığın kemiğe bürünmesi ve canlanması gerçekleşmiş olmaktadır. Birçok hayat mücadelesinin ardından abisinin Yeni Asır gazetesinde yazılar yazmıştır. Ardından birçok hayat gazetede yazılar yazmış ve editörlüğe kadar yükselmiştir. Dönemler arası çatışmanın beşiğinde yer alan romancı kimliklerin bunalımını eserlerinde incelenmiştir.

Çalkantılı dostlukları yazım hayatını etkilemiştir. *"1928'de Nazım Hikmet' le dost olur. Bu dostluk, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu 'nu ona ithaf edecek kadar gelişir. Safa, Serteller'in çıkardığı Resimli Ay dergisinde "Putları Yıkıyoruz" kampanyasına açık destek verir. Öte yandan sosyalizme bu dönemde dahi "teveccüh" etmez. 1931'de Fatih Harbiye'yi yayımlar. 1932'de Ahmet Ağaoğlu çevresine yaklaşır. Ancak onun liberalizmini fazla ferdiyetçi bulur ve intisap etmez. 1935'te Nazım Hikmet'le arasındaki soğukluk, düşmanlığa dönüşür. "*[97] Zihniyet ve yaklaşım farklılıkların iki ayrı fikir şahsiyetinin doğuşunu yansıtmaktadır. Dostluk sonrası düşmanlık ağır ithamlarla ilerlemiştir. *" Kalemini iki ara vadide kullanmış olan Peyami Safa, bir gazeteci olarak kuvvetli bir polemikçidir. Bu en ünlüleri Ahmet Haşim (1928), Nazım Hikmet (1935), Aziz Nesin (1958) ve Hamlet davası diye anılanıdır. "*[98] Özellikle Nazım Hikmet arasında polemik vatan hainliği, masonluk gibi ifadelerle ilerlemektedir. 1930 dönemi sonrasında oluşan fikirsel ayrılıklar farklı kollarda şekillenmelerine ortam hazırlamıştır. Ölçümsel veriler birbirinin tekrarı

---

[97] Aydoğan Kutlu, *Modern, Milliyetçi ve Muhafazakâr Bir Düşün Adamı; Peyami Safa*, **Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: Ocak 2018, Cilt, Sayı, 11,(1), ss: 139-156, s:141

[98] İnci Engünün, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları**, 10. Baskı, İstanbul 2009, s. 283.

gibidir. *"Saatler geçer, günler geçer, aylar geçer fakat birbirlerinin aynı olduklarından ben hissetmem. İki oda arasındaki karanlık koridorda, ayaklarımın ucuna basarak her gün saatlerce yürür yürür yürürüm. Sonu yoktur. "*[99] Pozitif sistemlerde döngü hep ardı ardına sıralanmaktadır.

Olguların derinsellik kazanabilmesi için tek düze fikir oluşumlarından ve yönelimlerinden uzaklaşmak gereklidir. Makineleşme sistemi çağın ileri bir seviyeye atlamasından ziyade olduğu yerde kalmasını sağlar. Peyami Safa'nın pozitif algısı toplumlara köle olmak değil toplumlar seviyesinde mücadele etmeyi hedef almaktadır. Sosyal ahlaksızlıklar ve kargaşalar kimi zaman bir isyan, kimi zaman kesilecek bir bacak, kimi zaman ise aile kavramı üzerinden aktarılmaktadır.

> *"Tayyörünün içinde geçirdiği şekil inkılâbının heyecanıyla mest, benden başkalarına ait dikkatler arayan görünüş kazancının onu yeryüzünün milyonlarca lüks tavuğu bir koketri seviyesinde ve terzi makasından çıkma kuklalar serisine düşüren bir kayıp olduğunu bilmiyor"*[100]

diyerek zihinsel kayıpların acı yönünün bilinçsizce gelişimini yansıtmaktadır. İdealler karşısında savunucu ve kabul edilebilir bir ilerleme yoktur. Toplum algı çatışması yaşamaktadır. Bu oluşumda en büyük etkiyi gelişmekten habersiz bir gelişim içerisine girilmiş olması neden olmuştur.

Toplumun Tanzimat sonrası Avrupa'ya yönelimi, öğrenci yollanması veya okulların açılmasında temel kurulum sağlanamadığı için eksik bir çatı oluşturulmuştur. Bütün bilimlerin oluşumunu etkileyen yeniden doğuş olarak adlandırabileceğimiz pozitif algı batının uyanışını ve dünyaya etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Peyami Safa bu gelişimselliğin hem içerisinde hem de bir o kadar uzağında yer almaktadır. Pozitif düşüncenin oluşumuna zemin hazırlayan batıda da var olan skolâstik düşünce sisteminden sıyrılıştır. Rönesans, Reform ve Aydınlanma devirleri deneye ve akla dayalı düşünce kalıplarını ortaya çıkarırken tüm dünyaya da etkisi yansımıştır. Toplumların çağın gerekliliklerine ayak uyduramamaları, bir önceki sistemde takılı kalmaları akılcı sisteme yabancı kalındığını göstermiştir.

---

[99] Peyami Safa, **Büyük Fikir Cereyanları II Mistisizm**, Babıâli Yayınevi, İstanbul 1961, s. 107.
[100] Peyami Safa, **Yalnızız,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s. 111.

"Eşek Türk! Eşek Türk ya! Eşek olmasa bunu yapar mı? Doğru söylemiş. Elbet. Bu sözü de benden öğrendi. Eşek Türk! Bu rezalet çocuğumun aşına Türk mektebinde geldi. Orhan kadına sert bir adım atmıştı: Mesul vaziyette olmasaydım, dedi, size sizin milliyetinizi daha başka türlü anlatırdım."[101]

Peyami Safa bu yabancı kalış ya da öz benliğin yitirilişini trajik şekilde ortaya koymuştur. Doğru ile bu doğruda ilerlenen değerlerin etkileri ortaya konulurken algı yanılmalarının neden olduğu düşünce silsilesi yansıtılmaktadır. İnsanın iç âleminde belirli kabulleri var olduğu için oluşum evresi gerçeklerle kesiştiği doğrultuda, olgular arasında birleşme sağlanabilir. Fikirsel gelişimlerin ardındaki siyasal kargaşalar sosyal hayatta sarsıntılar yaratırken aynı toplum içerisinde iki ayrı varlığın etkisi görülmüştür. Bir diğer husus olarak *"Avrupa'dan zevk yerine ve zevkten evvel metot ve teşkilat kafası alabilseydik"*[102] toplum içerisindeki düşünce oluşumunda farklı bir boyut ulaşabilirdik.

Kimlik kaybı yaşamaz, toplumsal ve dinsel değerlerimize sırt çevrilmemiş olurdu. Kendi toplumuna yancı ve düşman fertlerin oluşma sebebi algı çarpıtılmasından ileri gelmektedir. Yücelik unsurları adeta acizlik tabiri halini almıştır. Avrupa'daki düşünsel güç daha da artarken halk ile bürokrasi arasındaki ittifakta pozitif düşüncenin temelini oluşturmuştur. Kapalı kutunun dışarısına çıkamayan toplum yapımız pozitif düşünce etkisinin algı kargaşası yaratmasına sebep olmuştur. Farklı gelişim safhalarında yoğrulan akım insan yapısının şekline göre damarlardan akmıştır. Peyami Safa'nın etkin kimliği Avrupai yönelimlerin özellikle sosyo-kültürel yönde toplumu nasıl kargaşa içine soktuğu vurgulanmıştır. *"Peyami Safa, Türkiye Doğu'nun manevi iklimini, şarkın ruhsal cevherini kaybetmeden Batı medeniyetine dâhil olmalı , "makine medeniyeti" ni kendine has bir "spiritüel mukavemet"le dengelemeliydi"*[103] fikriyle hareket etmiştir. Fikirlerin analizi ve bilimsel verilerin inceleme ortamını belirli seviyede tutmuştur. Pozitivizmin ilerlemesi duraksamadan devam etmiştir. Oluşumun nasılıyla ve etki gücüyle ilgilenen sanatçı bilimi tüm yönleriyle kavrar fakat olması gerekeni düşünce

---

[101] Peyami Safa, **Biz İnsanlar**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.38.
[102] Peyami Safa, **Biz Avrupalı mıyız?** , Çınaraltı 1942, S.59, s.4.
[103] Nurdan Gürbilek**, Sessizin Payı**, Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 95.

kalıplarına yerleştirmektedir. Sınıfsal kategorilere ayırdığı zaman Batıdan alınması ve alınmaması gerekenlerin analizini yaparak romanlarına yerleştirmektedir. Bilgiye bir sınır getirmez fakat bilginin fayda ve toplum içindeki bütünleşme gücünü göz ardı etmemektedir. "*Atilla*" adlı eseri Peyami Safa'nın tarihi romanıdır. Bütünleşmenin ve devlet iradesindeki yüceliğin tüm yönlerini ortaya koymaktadır. Roma ve Hunlara ait bilgilere yer verilirken Türklük değerlerinin tanımlamalarını ve tüm dünya tarafından bakışını da ortaya koymuştur.

Buda gösteriyor ki kendi toplumuna yabancı, kendi değerlerinden ve varlığından habersiz olan yozlaşmış bir kesimin farkında olmayışıdır. Türk toplumunun bazı kesiminin farkında olmadığı yücelik tablosunu Avrupa görmüştür. Anlatılan mücadeleleri kabul ediş Batıya kadar ulaşmıştır. Batı Türk'ün yüceliğinin ve heybetinin farkındadır. Asıl kanayan yara kendinden habersiz olan toplumun ruh sarsıntısıdır. Bir dilsel gelişmenin yakından takibi gereklilik teşkil etmektedir. Ahmet Şuayb'in en çok yakındığı nokta burada gün yüzüne çıkmaktadır. Avrupai bakış ve gözlemden uzak bir aydın kesimin varlığı en büyük şikâyetidir.

Bunun yanında 19. yüzyılın en büyük fikir adamı olarak Taine'yi görmektedir. "*Edebi tenkidin Fransa'da Corneille ve Racine'in eserleri üzerine, Boileau ve Petraf tarafından yapılan çalışmalarla başladığını vurguladıktan sonra, 18. asırda Avrupa'da tenkidin genel çerçevesini*"[104] *de* ortaya koymuş olmaktadır. Gelenek; her toplumun kendi içinde barındırdığı her bilim dalına göre farklı anlamlar yüklenebilecek geniş bir kabuller topluluğudur. Toplum bilimi olayların olgular ve durumlara yönelik tutum ve davranışını ortaya koymaktadır. Bu tutum ve davranışlar her toplumsal yapının yaşam şekli, rengi, ırkı, yaşı ve din algısına göre değişiklik göstermektedir. Dönem içerisindeki aydın kesim kendi içerisinde düşünce zeminlerini oluşturmuşlardır. Özellikle Ahmet Şuayb'in etkin kimliği yadsınamaz boyuttadır. Gelenekselliğin yanında tabulara sığınmayıp her türlü fikirsel yorumlamaya açık bir kimliğe sahiptir. Ahmet Rıza'nın tutucu ve İslamcı yönü karşısında gelişimsel bir fikir halkası oluşturmaktadır. Bireyin gelenek karşısındaki tutumunu sosyal yaşamla sınırlandırmak doğru bir tespite götürmeyeceği gibi eksikliklere de neden olmaktadır. Ekonomik, siyasal ve ideolojik yönelimler toplamı

---

[104] Ahmet Şuayb**, Hayat ve Kitaplar**, Hz: Dr. Erdoğan Erbay, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara 2005, s. 11.

olarak incelenmesi gereklidir. Değer yargıları kişinin yaşadığı toplumdaki doğuşuyla başlamaktadır. Toplumun içerisinde yaşadığı kültür yozlaşması geleneksel kayıpların başladığını göstermektedir.

Peyami Safa romanlarındaki kültürel asimilasyon ve kültür yozlaşması tüm yanlarıyla ortaya konulmaktadır. Yüceltilmek istenenlerin aksine kayıplara engel olunamaması toplumu kendi içinde yabancılaşmaya sürüklemiştir. Batı algısı, Batılı olma arzusu ile öz değerlerin yitimi gerçekleşmiştir. "*Modern kültür karşısında kulaklarını tıkayanlarla onun köklerine inmeyi istemeyen ve yalnız yemişlerini devşirmekle işin çözülebileceğini sananlar, ya da kültürü medeniyetten ayırarak, eski ile yeniyi, nasyonal ve enternasyonali, Batı ile Doğu'yu, kısaca iki ayrı dünya görüşünü hem ayırmak hem uzlaştırmak kabil olacağını sananlar, hatta kültür ve medeniyet ikiliğini kaldırmak için modernleşmeyi yalnız şekilde, teknikte ve ekonomik gelişmede gören ve bunun derin bir kültür paradoksunun sonucu olduğunu, bu kültür paradoksunun asıl modern kültür seviyesine erişmedikçe ve bu faaliyete katılmadıkça elde edilmeyeceğini anlayamayanlar arasında yalnızca derece farkı vardır. (...) Böyle olduğu içinde modernleşmeyi toptan reddedenlerle modernleşmeyi yalnız, eski ve yeninin garip bir uzlaşması haline koyanlar ya da modernleşmede pasif bir kopyacılıktan ileri gidemeyenler gerçek modernleşme karşısında türlü derecelerde ve birbirinden çok farklı gibi görünseler sonunda aynı durumdadırlar."*[105] Bunun sebebi olarak da ilk modernleşmenin tüm katılımı yok saymasından ileri gelmektedir.

Direniş durağan değildir. Kendi içlerinde mutlak bir güç vardır. Buda sosyal intiharların oluşumuna neden olmuş Toplumun kendi içinde merhamet ve insan sevgisini kaybetmesine neden olmuştur. Daha sonraki dönem içerisinde modern yapı var olarak yansıtılmaya çalışılmıştır. İlerlemeci sosyal, siyasal ve edebi faktörlerin karşısında hayranlık ve durağanlıktan öte bir ilerleme gerçekleşememiştir. Batı'ya yönelim Akdeniz üzerinden başlarken ilk temasın donanma üzerinden olduğu görülmektedir. Yaşanılan hareketliliğin ortaya koyduğu sistem ise Batı karşısında toplumun hiçbir kolunun kayıtsız kalmayışıdır. Doğu'nun kendini kader mahkûmu gibi göstermesini kınarken körü körüne bağlanılan yaşam biçimlerini eleştirmektedir.

---

[105] Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 2010, s. 22

Peyami Safa romanlarında, "*bir tarafta aslında iyi insan olmakla birlikte kaderin oyunu ile kötü duruma düşenler ve onların karşısında kötüler. Gece ile gündüz. Fakirlik ile zenginlik. Hastalık ile sağlık. Maddeci görüş ile ruhçu görüş. Pansiyon ile konak. Örnekler çoğaltılabilir. Ferit ve pansiyon halkı temelde bir takım kusur sahibi olmalarına rağmen okurda onlara karşı bir kızgınlık ve hiddet uyanmıyor."*[106]Geleneksellik yönünden ele alındığı zaman her olayın kendi içinde bir kabulü ve reddi söz konusudur. Hiçbir olgu birbirinden uzak değildir. Birleşimsel bağlantı içerisinde ilerleyen roman yapısı toplumsal düzeninde aynası konumundadır. Yenileşme hareketleriyle toplum bir karışıklık içerisine girmiştir. Bu sarsıntılı dönemden kurtulmak kolay değildir. Tanzimat ile başlayan batılılaşma hareketi sonrasında aydınların Avrupa'ya yönelimi hız kazanmıştır. "*Tanzimat'ta sokağın rol oynamaya başlaması, gazetenin, tenkidin, halk sesinin yeni zihniyeti savunması ile doğmuştur. İlk defa Takvim-i Vekayi'nin (1831- 1843) hükümeti temsil ederek ortaya attığı gazetecilik, Tasvir- i Efkâr'da (1861- 1869) Şinasi'nin Basiret'te Hayreddin'in bazı iktisadi yazıları ve imzasız olarak yayınlanan"*[107] millet bilinci uyandırılması hareketi başlamıştır. Cemil'in aile yapısındaki ahlaksız düzen ve kendi değerlerine düşmanlığı doğuş itibariyle başlamaktadır. Babasının alafranga yaşam tarzı annesinde devam etmektedir. Cemil'in aile yaşantısı ve Fransız hayranlığı çevre tarafından dilden dile dolaşmaktadır.

> *"Evine ecnebiler dolarmış. Harp'te Boğaz'a şey geldiği zaman, o Alman zırhlısı, Göben, ziyafetler filan… Halim'de karısını alıp zırhlıya gidermiş… Fakat karı daha fazla ecnebi meftunu… Bak namusu için bir şey söylemiyorum ha… Vebali boynuna… Kadın, yalnız, adeta Türklere düşman. İngilizler, Fransızlar buraya gelince, Halim Bey de vefat etmiş, kadın yalıya doldurur ecnebileri… Dahası var, bak nereden nereye, yalıya Fransız bayrağı çeker. ?"* [108]

Peyami Safa'nın *"İslamcı sayılması bunların İslamiyet'e aşırı bağlılıklarından ziyade, dini çevrelerin savundukları geleneksel değerlere sahip çıkmalarından ya da*

---

[106] İsmail Güleç, *Yıllar Sonra Yeniden Peyami Safa,* **Yedi İklim Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi,**220,2008, S.75-77

[107]Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 2010, s. 41

[108]Peyami Safa, **Biz İnsanlar**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t.y), s.46- 47.

eserlerinde yer yer görülen kesişme / buluşma noktalarından kaynaklanmaktadır. 60'lı yıllardan sonra ise İslami söylem, taklit düzeyindeki batılılaşma ile geleneksel yaşamın ve bu yaşama özgü değerler manzumesinin karşı karşıya getirilmesi şeklinde varlığını sezdirir. "[109] Osmanlı kültür yapısındaki etkileşimleri baba kaynaklıdır. Türk toplumlarında evin yöneticisi, yapı taşı babadır. Osmanlı tebaası tıpkı bir baba misyonuna bürünür. Babada yaşanan kayıp, yozlaşmaya ve milli bilincin kan kaybetmesine neden olur. Kaybedilen baba ile etnik bozulmaların yaşanmasına ve özden uzaklaşılmasına neden olur. Osmanlı yaşam şekli batılı yaşam karşısında süzülür gibidir. *"Safa çok kesin biçimde Doğunun, Batının dinsel ve kültürel varlığından mahrum olduğunu söyleyerek işe başlar ve Doğunun geçmiş ile gelecek arasında kurması gereken ağı kuramadığından dem vurur. Doğu kültüründe zaman bilinci yanlış işlenmektedir. Şimdiki zamana kayıtsızlık, her şeyin geçip gitmesini, mazide kalmasını bekleyen bir Doğu. "*[110]

Peyami Safa'yı özel kılan kapalı kapılar ardına sığınmayıp milli yönünün kuvvetli olmasıdır. Modern yönelime karşı geliş, öze dönüş ve bilinçaltındaki sallantılar Peyami Safa'nın oluşum kaynağıdır. Post-modernizeden ayrılan yönü dine ve geleneklerin önüne duvar çekmeyişidir. *"Aşırı bedenleştirme, ruhsallaştırma, maddeleştirme perspektifinden stere otyp bir madde- ruh karşılaştırmasından daha da öte"*[111] bilimsel kalıplara sığınıp ilerleyen kesimin olduğu gibi ruhun iç âlemindeki serzenişi çeşitli tekniklerle geliştiren kesimde olmuştur. Olması gerekenden ziyade olması istenen bir temel betimlenmiştir.

> *"Dewey ne diyor? Okul kitapları ve dersleri bize başkalarının bilgilerini ve keşiflerini gösteriyor ve güya, bilgi yolunda en kısa yoldan götürüyor. Hakikatte bu öğretim usulü, bize gerçekleri ve fikirleri anlamak yerine, hazırlanıp bilgileri ezberlemekten başka bir şey olmayan bir papağanlık öğretiyor. "*[112]

---

[109] Ramazan Korkmaz, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2016, s.490.
[110] Volkan Ay, Abdullah Durakoğlu, *Peyami Safa Metinleriyle Muhafazakârlığa Yeniden Bakmak: Modernleşme, Birey ve Düşünme*, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012,Cilt: 12, 20. Yıl, Özel Sayı, 12.21-46, s.s.28.
[111] Adem Polat, **İkinci Yeni Şiirinin Felsefi Kaynakları**, Kesit Yayınları, İstanbul 2018, s.82.
[112] Peyami Safa, **Yalnızız**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.37.

İnsan zihninin bir donör olarak kullanılmasının sakıncalarından ve makineleşme sisteminden uzak durulması gerektiğinin farkına varılabilmesi bir amaç teşkil etmelidir. Yanlışı göstermenin ve sürekli yanlışlar üzerine gitmenin amacı da doğruyu yansıtabilmektir. Doğrunun buluşu kimi zaman yok oluşla kimi zamanda uçurumun kenarından son anda dönüşle gerçekleşmektedir.

> *"Ey insan! Bu kitabı sana ithaf ediyorum. Başının üstünden büyük bir rüzgâr geçiyor. Yalancı bir fecirle başlayan asır kararıyor ve sana tek ümit ışığı olarak en kudretli kaynağı uranium'da değil, senin ruhunda sıkışmış maddeden koparak çıkardığı korkunç tahrip aletinin patlayışından yükselecek alevi bekletiyor. Ey bahtsız! Tarihinin hiçbir devrinde kendine bu kadar yabancı, bu kadar hayran ve düşman olmadın. Laboratuarında aradığın, incelediğin, oyduğun, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruh yok. Onu beyin hücrelerinin bir üfürüğü sanmakla başlayan müthiş gafletin, (...)gözlerine bir körlük perdesi indirdi. Bırak şu maddeyi, boğ şu ölçü dehanı, doy şu fizik ve matematik tecessüsüne, kov şu kemiyet fikrini, dal kendi içine, koş kendi kendinin peşinden, bul onu, bul kendini, bul ruhunu, bul, sev, bil, an, gör, kendi içinde gör Allah'ını. "*[113]

Çifte yaşamların taşıyıcısı olan bireyler, kendi varlıklarından bile habersiz hayat sürdürmektedirler. Peyami Safa kendini Samim ile birlikte romana taşırken amaç ve hedeflerini de ortaya koymuş olur. Simerenya'da kurulan dünya olması istenen ve beklenendir. Geleneklerin kırılışı ve toplumun anti-sosyal yanının vurgulanması olumsuzlukların hedef noktasıdır. Doğrunun buluş noktası olarak özden kaçış hedef alınmaktadır. Olması gerekenden ziyade olması istenen bir dünya yaratılırken, yaratılmak istenen zevklerin bir çilesi mutlaka vardır. Acı; romanların genelinde arzuların sonucu yaşanması kaçınılmazdır. Birey gerçek âlemden çıkarak iç âleminde dışarıya çıkamamaktadır. Bunun başlıca sebebi kimi zaman doğruyu bulma arayışı, kimi zaman gerçeklerle yüzleşme, kimi zaman ise bedenin maddede kayboluşundan ileri gelmektedir. Ruhun hapsolunmuşluğu içinde kıvranan karakterler sosyal adaletsizliğin ve yaşanan tüm çilenin yansımasıdırlar. Arzulanan dünyaya ulaşmak

---

[113] Peyami Safa, **Yalnızız**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.363- 364.

için birçok silsileler yaşayan bedenler kimi zaman gerçeklerle yüzleşebilmiş kimi zaman ise gerçek bildiği yanlışlar içinde yok olmuştur. Ruhun bedenin içinde tamamen hapsoluşu yaşanmışlıkların ve yaşanacak olan ızdırapların da habercisi olmuştur.

> *“Kendisiyle konuşanların sesinde, Pervin’in sesine benzeyen ihtizazlar, tavırlarında Pervin’i hatırlatan küçük ve ince hareketler buluyordu. Kaç defa nöbet içinde uykuya dalarken, yastığında Pervin’in başını ve Pervin’in gözlerini gördü. Uyandığı vakit onu sukutuhayal fazla sarsıyordu. ”*[114]

Bireylerin nefis duygusunun, ruhlarının önüne geçtiği genel olarak hissedilirken Meral’in doyumsuz Avrupa aşkı onu ölüme sürüklemiştir. Aile kavramının tamamen yok sayılıp, aile olarak isimlendirmenin yakışmadığı bir insan birikintisinden oluşan Samim ve çevresinin çöküşüdür. Ruh çöküntüsü, kendi içinde bocalaması ve başıboş bir ruhun emelsizliğiyle saplantılı bir ruh yaşamaktadır. Ahlak yoksunu kadının tarifi en ince ruh dünyasına kadar sunulmaktadır. Ahlakı düzenleyebilecek ve aile kurumunu kurtarabilecek bir dişi kuş yoktur. Dişi kuşun kurtarıcı, kurucu ve koruyucu olduğu toplumumuzda Avrupa sevdalısı dişi kuşlarımız benliklerini kaybederek mukaddesliklerini kaybetmişlerdir. Modern dünya algısı maddiyat üzerine temellendirilmiştir. Gelişmişliğin ve medeniyetin beden ve maddi varlık içerisindeki düzen üstüne temellendirilmesi parçalanmışlıklara sebep olmuştur.

> *“Doktorlar hastanın hep gökyüzüne bakışını iki türlü tefsir ediyorlar: biri ilahi duygu. Ne mülhid insanlar varmış ki, delirdikten sonra, âşıkane bir tehâlükle Allah’ı ararlarmış. Öteki tefsire göre hâilenin olduğu gece hava bozuktu ve hasta, hatıralarının birçok anlarına iştirak eden bir hâli unutamıyor.”*[115]

Pervin’in parçalanmışlığı madde kaybının yanında ruh kayıplarıyla da doludur. Madde içinde ruhu kaybolmuş ve yok oluşların kilit ismi olduğundan dolayı madde aşkının yerini vicdan aşkı sarmıştır. Ruhu serzeniştedir ve kurtuluşunun bir yolu kalmamıştır.

---

[114] Peyami Safa, **Şimşek**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.223.
[115] Safa, **a. g. e.** (t. y), s. 319.

2.2. Peyami Safa'nın Natüralizm Karşısındaki Tavrı

"Fransız edebiyatının büyük eleştiri ustalarından Hyppolytte Taine'in tarih ve edebiyata uyguladığı determinizmin ve realizmin doğal bir neticesi olarak kendini gösteren natüralizm akımı"[116] Peyami Safa romanlarının yansıtıcı merkezini oluşturmaktadır. Yazarın oluşturduğu şahıs kadrosu natüralizmin yazınsal alanda yansımasıdır. Karakterlerin olaylar karşısındaki tutumu, sonucun değişmezliğini ortaya koymaktadır. *Fatih Harbiye* romanında bu tutum açıkça görülmektedir. Neriman'ın çalkantılı ruh halleri karşısında Macit'in tutumu ve değerler ilkesi yansıtılmaktadır.

Batı yöneliminin yaşamın her alanında etkisini göstermesi ve 1930'lu dönem içerisindeki Batılılaşma arzusu, Türk kültür yapısı içerisindeki cemiyetlerin her safhasındaki kopuşları ortaya koymaktadır. Ayrıca Peyami Safa romanlarındaki soyaçekimi ile genetik mirasa da vurgu yapılmaktadır. Her yaşanmışlık bir sonraki olay halkasının çözümleyicisi ve yönlendiricisi olmuştur. Özellikle aile kavramı bu genetiğin merkezidir. Sosyal çevre ve kişilerin karmaşalı ruh halleri yansıtılmaktadır. Karakterler bir sonraki olaylara takılı kalırken yazgılarını yaşamaya mecbur bırakılmaktadırlar. Kötü kadın portesi çizilen Pervin, Macit'in sevgisine kayıtsız kalmaz fakat Sacid'in de aşkı ruhunu sarmaktadır. Çatışma içerisindeki ruhların yaşantıları ve bulundukları konak tüm ayrıntılarıyla anlatılırken ruh halleri de konağa bir yaşam katmaktadır. Çetrefilli ruhların kapışması, kadının kötü sonu hazırlayışıyla son bulmaktadır. Peyami Safa, özellikle etnik kimliğe karşı gelişin ve öz yıkımın sallantılı ruhlara nasıl bir beden giydirdiğini de göstermiştir. Batı hayranlığı ve bunun yanı sıra tüm kabullerle alay ediş gerçeğin yansıması olarak romanlarındaki şahıs kadrosunda görülmektedir. Kişiler yaşantılarının kurbanıdır. Ahlakın kurtarıcı ve koruyucu gücü çevre olarak görülmektedir. Doğu gerçeğin yansıtıcı merkezi görevini üstlenirken; Batı yanılgının merkezidir. Toplumun içinde bulunduğu çatışmadan yara almadan kurtulması olanaksızdır. Bireysel düşünce perspektifinde tüm sonuçları doğuran etmen fiziksel güç olarak görülmektedir. Bireyleri toplumsal gurupların kuklası olmaya mahkûm eden bu yönelim özgürlük alanını kısıtlamaktadır. "*Tabiatçılık, doğacılık, doğalcılık" manasına gelen "natüralizm", köken itibariyle "tabiat, doğa, yaratılış, mizaç, yapmacıksız" anlamındaki "nature" i*

[116] Ali İhsan Kolcu, **Batı Edebiyatı**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2010, s. 109.

“tabiatla ilgili; tabii, doğal, olağan, yapmacıksız” anlamındaki “natural” kelimesinden gelmektedir. Natüralizm kavramının XIX. yüzyıla kadarki manası “tabiat severlik”, “tabiata dayanan felsefe”dir.(...) “Sanatın gerçek konusunun doğa olduğunu, sanatçıyı ilgilendiren tek şeyin fiziksel çevrenin özelliklerini ve davranışını gözlemlemek ve kaydetmekten ibaret bulunduğunu savunan görüş”; “bilimsel zorunluluk prensibi ve deney metodunu esas alan sanat felsefesi ve edebiyat akım'ıdır.”[117] Ayrıca Ferit'in tanrıyı yok sayması natüralizmin yansımasıdır.

Ruhun varlığını reddeden Ferit, evrimin ilk safhasını yaşamaktadır. Yaşadığı ruhsal çalkantı belirli bir dönemi kapsamaktadır. Yaşadığı kültürel çatışma, ırksal yönünün kendini tekrar buluşuyla romanlarının natüralist yanının kültür ve medeniyete kattıklarını ortaya koymaktadır. Milleti var eden temel değerleri bertaraf ederek başkalaşmak, sosyal yapının yıkıma uğramasına neden olmaktadır. Toplumsal değerler ile özleşmeyen Batı modernimi adı altındaki felsefi yönelimler Osmanlının kargaşa yaşamasına neden olurken gerçekliğin tüm oluş aşamaları aktarılmaya çalışılmıştır. Bilimsel kaynak oluşumunun eksikliği toplumu idealizmden uzak yönelimlere sevk etmiştir. Sadece temelden ibaret kalan fikri oluşumlar ancak insan bedenindeki giysiden ibaret kalmıştır.

Fikir çerçevesinde eksik oluş içlerindeki gerçekliği doldurmakta yetersiz kalmıştır. Ahmet Hilmi, aydın kesimin temel özelliğinin “*ne cahilane sofuluk, ne taklitçi bir dinsizlik; “Hak ve hakikat”olmalıdır”*[118]şeklinde görüşünü ortaya koymaktadır. *Amak-ı Hayal*, Türk felsefi düşünce yapısını ortaya koyarken *“materyalizme karşı panteizm savunulurken ruh ve evrenin sırrı, yaratılışın amacı, zengin örnekler üzerinde araştırılarak maddeci görüşün sığlığına ve insanı mutlu edemeyeceğine dikkat çekilir”*[119] Kabullerini kavrayamadığımız bir Batı karşısında hapsolunmuşluk yaşarken bir taraftan da Doğunun kutsallığından vazgeçmeyiş eserlerin temasını oluşturmaktadır. Gerçeğe ulaşmanın yolunu vahdet-i vücut ile bulurken Batıdan bunalan toplumun hayal kurmasına imkân sağlamaktadır. Beşeriyetin ilahi güç karşısında eğilişini ortaya koyarken çatışmanın sonucunda Doğu, zaferi elde

[117] İsmail Çetişli, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s.92.
[118]Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, **Amak-ı Hayal,** Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s.12.
[119] Hilmi, **a. g. e.** s.15.

etmektedir. Gerçeklik tüm çıplağıyla ve geniş tasvirleriyle yer bulmaktadır. *Amak-ı Hayal*, İslamiyet'in gizli gücüdür. Karakterler, tanrısal gücün kudretini fark eder ve kötülüklerden bedenlerini arındırmaktadırlar. *Amak-ı Hayal*'deki Raci ile *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'ndaki Ferit karakterleri gerçekliğin çıplak yansımalarını yaşarken aynı zamanda hayal- hakikat karşısında çatışma yaşamaktadırlar. Benlik arayışı Ferit'te madde ve mana karşısında toplum ile kendi dünyası arasında kalan aydın kesimi ortaya koyaktadır. Olgunluk evresine ulaşması ile kâinatta var olan gizli güçlerin bilinme arzusu aynı zamanda yaratılışın tüm çıplaklığıyla sorgulandığı bir karakter yazarın tutumunu da yansıtmış olmaktadır. Raci'nin sorgulama felsefesi daha çok hayal ile hakikat arasındaki ince çizgide saklıdır. Akıl ile ruh arasında kalan şahıs derinlerdeki gizde kendini bulmaktadır. *" Peyami Safa'ya göre sanat; güzelin içinde doğruyu; ilim is güzelin içinde doğruyu bulur."*[120] Aydın kesimin içine düştüğü fikir çatışması ve öz kimliğe karşı çıkış toplumu çıkmaza sürüklemiştir. *Amak-Hayal*'deki Raci kimliği ile *Matmazel Noraliya'nın koltuğu*'nda ki Ferit karakteri toplumun içine düştüğü kırıntılarıdır. İnsan yapısının Batı içerisindeki oluşum tablosu yansıtılmaktadır.

Manevi yokluğun ve doyumsuzlukların yaşandığı ruh kendi içinde bocalamaktadır. Her iki karakterinde içinde bulunduğu bunalımlı inanç silsilesi Batı karşısında hapsolan insanı sembolize etmektedir. Her gün farklı kişiler ile karşılaşılması bireyin zamanla yarışı ve öz arayışını yansıtmaktadır. "*Ben küfür ile imandan, kabul etme ile inkârdan, onaylama kuşkudan meydana gelmiş bir şey olmuştum. Kalbimle reddettiğimi aklımla kabul eder, aklımla reddettiğimi kalbimle kabul ederdim. Kısaca kuşku denilen canavar bedenimi sarmıştı."*[121] Tanzimat neslinin pedagojik arka planının bir eleştirisidir. Oluşum evresi ve sonraki süreçlerde cevapların aranması maddenin çıkışını hızlandırmıştır. Gerçekliğin inkâr edilemez olduğu ve birbirinden bağımsız bir halka olarak idame ettirildiği görülmektedir. "*Bilimsel gerçeklere hiçbir şey denilemez, yalnız bir gerçeğin varlığı diğer birinin varlığına engel olamaz.(...) Ben niyet ettim ki bu hayatı, dünyaya niçin geldiğimizi, ne olacağımızı, bizi göndereni anlamadan, terk etmeyeyim .(...) Derdime bilim dünyasında deva aradım,*

---

[120] Mahfuz Zariç, *Peyami Safa'nın Sanat Edebiyat Anlayışı ve Duygu Düşünce Dünyası*, **Peyami Safa'nın Sanat Edebiyat Anlayışı ve Duygu Düşünce Dünyası; Bir Tereddüdün Aydını Hece Peyami Safa Özel Sayısı**, Ankara 2015, ISSN 1301- 210X, S. 217, s. 66-82

[121] Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, **Amak-ı Hayal,** Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s.31.

bulamadım."[122] Daha çok kâinatın kutsanmışlığına inanılmasıyla doğa dışındaki tüm gerçekliğin inkârını ortaya koymaktadır. Tüm gerçekliğin tek bir açıklayıcısı vardır oda doğada görünendir. Olayların yaşanmışlıklardan ziyade yaşanırken olabilecekler üzerinden hareket etmektedir. Beşeri tiplerden oluşan şahıs kadrosunu Peyami Safa, her yönüyle yansıtmaktadır.

2.3. Batı Düşüncesi ve Pozitivizm Karşısında Peyami Safa Romancılığı

Türkiye'de Avrupalılaşma yanlış kalıplarla doldurulduğu için toplum içinde sosyal ve ideolojik problemler ortaya çıkmıştır. Tanzimat dönemi ile başlayan bu etki Tanzimat sonrası Batı etkisinin artması birçok alanda olduğu gibi romanda da kendine yer bulmuştur. Batı algısının geniş kesime ulaşamayıp dar bir çerçevede ilerlemesi toplum içerisinde sarsıntıya neden olmuştur. Dönemin sanatçıları başlangıçta Fransız sanatçılardan çeviriler yaparak batı yönelişini başlatmıştır.

Sonraki dönemlerde *Namık Kemal; İntibah, Şemsettin Sami; Taaşşuk- ı Talat ve Fitnat, Recaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası* gibi birçok eser yazılmaya başlanmıştır. Batılılaşmanın özellikle Lale devrinde kendini yansıttığı görülürken yazın hayatına başlangıcını Tanzimat ile başlatmak mümkündür.

Batılılaşmanın iç zeminini sosyal hayattaki baskı ve eşitsizliğin tetiklediği görülmektedir. Peyami Safa Doğuyu temiz tutarken Batıyı her türlü melanete bullaşmış olarak ortaya koymaktadır. *"Hastalanan Batılı karakterlerden Behiç frengiye, Salih ve Hatice ağır depresyona, Nazmiye Hanım ve Nevin ise bunalıma girmişlerdir. Bunlar arasında Safa'nın Behiç'e yüklediği frengi hastalığı manidardır. Literatürdeki adı Syphiliz olan bu hastalığın, halk dilindeki adından da anlaşılacağı gibi Osmanlı toplumunda Avrupalılara ait olduğuna ilişkin bir algı vardır. Evliya Çelebi de Hollanda seyahatine yer verdiği kısımda bunu teyit eder. Evliya Çelebi frengiyi Allah tarafından Frenklere, başka bir deyişle Avrupalılara verilmiş bir hastalık olarak tanımlar. Bu bağlamda düşünüldüğünde Safa'nın da frengi hastalığını Batılılara özgü bir hastalık olarak gördüğü söylenebilir. Zira eserde*

[122] Hilmi, **a. g. e.** , s.127.

Behiç, frengiyi Avusturya'da kapmış ve bu hastalığı Hatice'ye ve anne karnındaki çocuğuna bulaştırmıştır."[123]

Peyami Safa bu tür hastalıkların insan bedenine yerleşmesini cezanın ortaya çıkması olarak düşünmektedir. Batının temsili vücuda yerleşen hastalıktır. Toplum içine hapsolan Avrupa hastalığı yavaş yavaş tüm toplumun içerisine bir şekilde mutlaka yerleşmiştir. Peyami Safa'nın "*Sözde kızlar"* romanın da Avrupa ve Batı yanlış empoze edilmektedir. Batı doğru kullanılsaydı ve Avrupa toplum yapısına gerektiği yerde işleseydi gelişimsellik kaçınılmaz olurdu.

Bu durumda asıl yanlış medeniyet algısının doğru nüfus etmemesidir. Algıdaki çarptırmalar ve yeni karşısındaki; değer, kök, kültür kaybı ve gelişmişlik karşısında bireyin kendini kaybedişi, Batının hatası olmaktan ziyade öz değerlerini oturtamamış bireylerin hatasıdır. Yaşanan aile yapısı, Türk değer ve ahlak yapısıyla örtüşmemektedir. Peyami Safa'nın birey çatışmalarının Doğu- Batı odaklı olmasının sebebi Anadolu'da yaşanan mücadelelere toplum içerisindeki bazı kesimin tepkisiz kalmasındandır. İstanbul bir Batı esiri, Anadolu ise Batı ile mücadelenin merkezidir. Esirin kölesi olmak istemeyen Doğu kendi içinde mücadele ederken kabullenmiş bir toplum karşısında yetersiz kalmıştır. Bir toplum içindeki iki zıt kutup ikilemli dünya yapılarının hazin eseridir.

Bu tür yozlaşmış insan karakterleri birçok romanda ele alınmıştır. Felatun Bey ile Rakım Efendi, Araba Sevdası karakterleri çatışma içindeki insan yapısına örnek teşkil etmektedir. Peyami Safa romanlarında ise göze çarpan unsurun başında kendi felsefi yönelimlerini ve düşünce anlayışını ortaya koyan karakterlerin yer almasıdır. *"Şimşek"* romanında Ali, *"Canan"* romanında Selim, *"Yalnızız"* romanında Samim, *"Mahşer"* romanında Nihat ve *"Matmazel Noraliya'nın Koltuğu"* vb. eserlerinde Yahya Aziz karakteriyle ortaya çıkmaktadır. Toplumun asıl yanlışı görüntüsüne aldanıp hayale kapılmaktır. İçerik incelemesine gitmeden her şeyin üstün körü kabulü Türk toplumunu sarsıntıya sürüklemiştir. Maddenin sadece görüntüden ibaret sayılıp içsel boyutuna inilememesi bozuklukların yaşanmasına neden olmuştur.

[123] Abdullah Durakoğlu, *İpek Beyza Altıparmak, 'Sözde Kızlar' Romanında Batılı ve Doğulu Karakterlerin Karşılaştırılması*, **Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y: 6, Cilt: 6, S: 11, Bahar 2016, s.109.

Karakterler kendilerine o kadar yabancıdır ki kimi zaman isimlerini, kimi zaman ailelerini kimi zaman ise yaşadıkları ortamı inkâra gitmektedirler.

> "*Güzel bir kadın gösteremezsin ki kendileriyle bir gece uzun müddet yalnız mücerret şeylerden, ilimden ve sanattan bahs edilsin.*
> *,,*[124]

Bilinçsiz bir toplumun baş kurbanı kadın olarak görülür. Batı, milli mücadelede emek vermiş, siper olmuş Türk kadınını ahmaklaştırmıştır. Kadının konumu Batı ile savrulmuş ve değer kaybetmiştir. Şevklerin, ihtirasların anahtarı olmaktan başka bir misyonu yokmuş gibi ortaya konmuştur. Kadın bir tanımsal obje yerine kullanılarak Doğunun temsili niteliğindedir. Maddeye olan bağımlılık ve tüm ruhun iç dünyasını yok saymanın bir bedeli vardır. Sanat kişiliğin çeşitlilik gösteren Peyami Safa, Osmanlı çatışmasının içinde yer almıştır. Mistik ve pozitif düşünce ikileminin *"ölü Batı"*[125] kalıbı üzerinde durmanın gereksiz ve yanlışlığını irdelemiştir. Batının algılanış tekniği ve uygulamaları üzerinde dikkatli durulması gerekliliğini savunmuştur. *"Peyami Safa'ya göre; ' insan ruhunu anlamadan atomu izah etmek mümkün değildir.' Bu ince düşünüş oldukça hümanistlik ve anti- materyalist bir tavır sergilemektedir. Pozitivist paradigmanın eleştirisinin de yapıldığı"*[126] görülmektedir.

Batı sorgulaması üzerinde duran Atilla İlhan'ında kaynağını Peyami Safa oluşturmaktadır. Batı sorgulamasını kitap haline getirmiş ve bu durum asırlık bir devrimin geleceği görebilme yetisini de ortaya koyabildiğini göstermektedir. Maddeye dayalı dünya bakışının ötesine geçilerek, manevi duygular ve ruhsal âlem matematiksel bir düzleme girmekte fakat süreç ve yaşamsal evre burada son bulmamaktadır. 18. yüzyıl dönemi içerisinde yükselen pozitif düşünce sistemi tek kurtuluş noktası olarak aktarılmıştır. *"Avrupalılaşmayı mistik görüşten, riyazî görüşe ve step cemiyetinden site cemiyetine geçiş olarak da tarif edebiliriz. Üstelik Peyami Safa'ya göre Şark Pascal'ın "geometri kafası "dediği şeye ulaşamamış ve yine Pascal'ın incelik ruhu dediği bir sezgiden de öteye gidememiştir."*[127] Şarkın yetersiz kalışı, sancılı bir dönemin etkisinin altında oluşundan kaynaklanmaktadır. Sadece bir

---

[124] Peyami Safa, **Canan**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.148.
[125] Ergun Göze**, Peyami Safa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.31.
[126] Erhan Tecim, *Peyami Safa Romanlarında Sosyolojik İmgelem*, Selçuk **Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Y. 2015, S: 34,s.s. 193-206, s:201
[127] Ergun Göze**, Peyami Safa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.50

hayal ve iç muhasebede sıkışıp kalması ayrıca analitik bir düzleme oturtamaması gelişimin gerisinde bir izleyici olmamıza neden olmuştur. Yaşanılan bu buhran sadece kendi toplumumuzun eksiği değil diğer toplumlarında yaşadığı sarsıntılardır.

> *"Bütün Avrupa aynı tereddüt içinde: Almanya, Fransa ve İngiltere sağla sol arasında gidip geliyorlar. Milli ve beynelmilel cereyanlar, dini lazühdi cereyanlar, Katolik izdivaç ve serbest aşk cereyanları, ahlaki ve gayri ahlaki cereyanlar bütün beşeri iradeyi ikiye bölüyor ve tereddüde düşürüyor. Onun için izdivaçlar azalıyor ve gençler tereddüde düşüyorlar(...) Bu çılgın, bu kudurmuş tereddüt ve şüphe devrinde sarsıntıyı en çok hisseden müessese izdivaçtır."*[128]

Tüm kabullerin ve yönetimin kilise etkisinden sıyrılışı ve toplumların kendini bulma çabası Avrupa'da da kendini göstermiştir. Dinin entrikalara alet edilmesi kimi zamanda saplantılı ruhlar haline getirdiği insan bedenleri kendilerine yeni bedenler bulma arayışına girmiştir. Özellikle aile kurumundaki zedelenmeler toplumların yapı taşını sarsıntıya uğratmaktadır. Aile toplumun ve sosyal hayatın idame ettiricisi olduğundan dolayı ruh ile bedenin çakışmasındaki en büyük sorunsalı aile almaktadır.

> *"Anarşiye, "vice"lere, şüpheye ve tereddüte paydos. Ölmeyeceğiz. Kendini tahrip modası kalmayacak Harp sonu kızı ihtiyarladı ve şakaklarında mısır püskülü gibi ak saplar kabarıyor. (...) Yeni bir Klasisizm istiyorum.(...) Marksistler gibi ayak patırtısı ve kuru gürültü yapmak yahut da giderayak hemen bir iktisadi siyaset nazariyesi, genç nesilleri avlayan şöyle bir sistem kurmak niyetinde değilim. (...) Her şey başkalaşmak üzere yerinde kalacak. Her şey: Aile, milliyet duygusu, beşeri alakalar, her şey. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdunun toprağından kopmuş sadece milli duygularını kaybetmiş "Deracine" ler. Pierre Loti'nin "Desenchante"leri, Andre Gide'in veya Oscar Wilde'in*

[128] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s. 165

ahlaksızlıkları; bütün o harpten evvelki ve sonraki züppe dünya edebiyatının kahramanları, ”[129]

Pozitivist düşünce yapısında toplum değerleri öncelikli bir hedef olarak tutulurken, bütünleşmenin bertaraf edilmeye çalışılmasına son vermek bir görev teşkil etmektedir. Önemli olan toplumun tekrar oluşturulabilmesidir ve bu doğrultuda sosyal yaşam içerisindeki her birey bir kurtarıcıdır. Peyami Safa, bütünlüğü bozmadan ve insani değerleri kaybetmeden pozitivizme ulaşılmasını hedeflemektedir. Olguların açıklığa kavuşturulmasında kalıplara sığınılmasına erek olmadığı gibi düzensiz bir ilerlemede geçerli bilgiyi sunmaz. Amaç kalıplara kapılmadan metafiziğin önün geçebilmektir. Kuramların geçerliliğinin korunmasının gerekliliği inkâr edilemeyeceği gibi iç sarsıntılarında tetikleyicisidir. Tüm gerçekliğin tek bir nesnel doğru üzerinden yorumlanması doğru bir yöntem değildir. Nesneler bulundukları ortama göre farklılık teşkil edebileceği gibi zaman içerisinde de değişime uğrayabilirler.

> *“Asır tereddüt ediyor, dedim. Her insan hatta senin kapıcın bile devrinin ifadesidir. (…) Tembelliğin mazereti halinde bir şüphe ve imansızlık en kötü şeydir. (…) Yeni kadınların çoğu ana olmadığı zarafete mugayir bir şey sayıyorlar ve çocuk viyaklamasından nefret ediyorlar.(…) Yeni kadın yaratıcılığın merkezini şaşırmıştır. Senin ümitsizliğin buradan geliyor. (…) Emin ol ki sana “ evlen, çocuk yap, yuva kur!” diyen bir mahalle imamı, bir kadın nine, bir papaz veya aksakallı bir bunak, zannettiğin kadar haksız değildirler. Mütearifelere karşı isyanımızı bir orijinalite sanıyoruz; bu senin ve sizin kabahatinizden ziyade, tesiri altında kaldığınız Avrupa fikriyatının züppeliğine ait bir şaşkınlıktır. Klasik memelerden süt emmeyen bütün fani yeni cereyanlar, senin gibi milyonlarca kurban veriyor. ”*[130]

Toplumdan kopmuş hastalıklı ruhların kurbanı devamındaki nesillerdir. Romanların genel olarak yozlaşma üzerine kurgulanması bundan ötürüdür. Kurtarıcı bir memeye

---

[129] Safa, **a. g. e. ,**, s.166.
[130] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı** Ötüken Yayınevi, İstanbul (tarihsiz), s. 167-168.

ihtiyaç vardır. Toplum algısı ve öz değerlerin bulunuşu sadece bulunduğu devrin ferdini değil devam ettiricilerini de içine almaktadır. Avrupai sarsıntı toplumu kendisi olmaktan çıkarmış bir figüran haline getirmiştir. *"İki ayrı medeniyetin zıt telkinleri altında bir deruni mücadele "*[131] Bir toplumun öz benliğinden kopup iki ayrı medeniyeti yaşaması tercih meselesidir.

> *"Kadınlar, medeniyeti gözleriyle anlamaya mahkûmdur. Bunlar, hakiki medeniyetçilerden daha bahtiyardırlar: Şekillerle iktifa ederler ve renklerin değişmesi onları eğlendirir. Fakat hakiki terakkiye inanan, kültür sahibi bir İngiliz kızın sükûtu hayalini düşün! Her şeye vâsıl olmuş, fakat hiçbir şey bulamamıştır. İçlerinde intihar edenler var. Bu daha fena. Zira onlar için medeniyet, cazip bir renkler âleminden ibaret değildir. Onlar bütün ümitlerini insanlığın muhteva olarak tekâmülüne bağlamışlardır ve büyük harp misaliyle de aldandıklarını anlamışlardır. Onlar ideal sahibidirler; bizimkiler fantezi düşkünü; onların aldanışı daha korkunçtur."*[132]

Değerler yargısını yitirmiş bireyler bu iki sistem içerisinde bocalayarak kıvranmaktadır. Bu kıvranışın sonucu ya ölüm ya da yeniden diriliştir. Benlik hapsolduğu tutkulu medeniyet arzusundan kurtulabilirse zafere ulaşmış sayılmaktadır. Batı algısı kadın üzerinden tahlile sunulurken erkeklerin Batı olarak algılanması ve onlarla olan mücadele söz konusudur. Batı gibi erkek kavramı da baştan çıkarıcı ve cezp edicidir. Değer ve kabullerini bilmeden kendini adayan kadınların sembolü halini almıştır. Erkeğin bir figür olarak ele alındığı göz önünde tutulursa asıl obje kadının saplantı halindeki ruhunu yansıtmaktadır. Aciz bir kimlik kazanışı Batıyla taçlandırılmaktadır. Erkeklere bakışı Batı tutkusu halini almıştır.

> *"Şimdi yalnız beğenmekle kalmıyor: Hayran, arzulu, kindar, müstehzi, takdirkâr, mütearrız ve korkak "*[133] bakıyordu.

---

[131] Nurdan Gürbilek, **Sessizin Payı**, Metris Yayınları, İstanbul 2015, s.s. 88.
[132] Peyami Safa, **Fatih Harbiye**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s. 94.
[133] Peyami Safa, **Bir Akşamdı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002, s.250.

Batı tüm içsel arzularla hayal edilmekte ve uğruna bedel ödenmektedir. Peyami Safa'nın Batı ile kanayan yarası bu noktada nüfus etmektedir. Körü körüne bağlanılan, içi boş bedenlerden oluşmaktadır.

2.4. Peyami Safa'nın Başlıca Romanlarında Pozitivist Öğeler

Peyami Safa'nın ilk ciddi eseri olarak *Mahşer*'den söz etmek mümkündür. *"Bu romanda Peyami Safa, romanı inşa bakımından çıraklık devresini geçirmiş olduğu halde, romanın her şahsına, her vak'asına hakkını vermek ve yerinde vermek hususunda san'atına hâkim bir romancı değildir henüz: muhtelif renkler arasındaki ahenge henüz varmamış fırçasını boya tüplerine rastgele dolduran ve kafasında hazırladığı tabloyu ilk ilham coşkunluğu ile tuvale aksettirmek gayretini gösteren genç ve ateşli bir ressam hali var "*[134]dır. Dolgun ve bilgin insan modelini, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu'nda elde eder.

Fakat zengin ruh dünyası ve belirtilerini yansıtması bakımından önem arz etmektedir. "*Sanatla hayatın bu içli dışlılığını, birbiriyle bu daimi alışverişini Peyami Safa kadar anlayan ve her yeni eserini bu anlayışın daha muini (mukni) bir vesikası olarak önümüze süren bir başka Türk romancısı tanımıyorum"*[135] der Cahit Sıtkı. Peyami Safa'yı destekleyici fikir oluşumu daha çok kendi aynasının yansıtıcısı olmaktan ileri gelmektedir. Cahit Sıtkı'nın şiir dünyasındaki yorumlamanın romana yansımasıdır Peyami Safa. Türkçeden uzak, kendi öz değerlerinden kaçan bir toplumun yaşayışı ortaya konulurken, Nevin'in Fransızcayı nasıl alelade bir şekle soktuğu görülmektedir.

"Pek " vatreyan… Söyle Türkçesini… pek… pek cazip"[136]

Türkçenin zayıf bir dilmiş gibi yansıtılması yozlaşmanın ve kayboluşun en büyük silsilesidir. Kayıp öncelikli olarak öz kültürden sıyrılarak oluşturulmaya çalışılan kendince ortaya konan yeni yapının sarsıntılarıdır. Bilinçsizce yapılan yenilik hareketi, yeni olmaktan çıkarak yanlışa sürüklemektedir. Sosyal devletin ve

---

[134] Semih Lütfi Erciyes, **Peyami Safa Hayatı ve Eserleri- Cahit Sıtkı**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1940, s. 11.
[135] Erciyes, **a. g. e. .** s. 7.
[136] Peyami Safa, **Sözde Kızlar,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.18.

insanların bilinçsiz aşılanması tek bir fertle sınırlı kalmaz bütün memlekete mal olmaktadır.

> *"Bütün memleket bir ideal buhranı geçiriyor. "*[137]

Bir hastalık haline dönüşen modernize ile gelenek –görenekler ve kabullerin yok sayılıp tek bir doğrudan harekete sevk etmiştir. Akli düşünce zararlı değildir fakat doğrunun kabulüne ulaşmak için yeterli de değildir. Yazar romanın başından itibaren intiharın yönlerini dile getirmektedir. Buda Peyami Safa romanındaki gerçek unsurların yöntemsel bir teknikle nasıl ortaya koyduğunu yansıtmaktadır. Maddenin döngüsel hareketinin ruh üzerinde bıraktığı tahribat ve o yıkımın sonrasındaki insan zihnindeki senaryo yansıtılmıştır.

> *"Bir usturayla gırtlağı uçurmak, bir binanın üst katından atlayarak simsiyah boşluklardan ok gibi vınlaya vınlaya geçtikten sonra, yerde patlamak yahut ölüme gidişin herhangi bir türlüsü korkunç ve güzeldir. "*[138]

İntiharı topluma yükleyen Peyami Safa yozlaşmanın sorunu olarak yine bireyi sorumlu tutar. Sosyal dengenin bertaraf edilmesi insanların arzularına ulaşamaması sonucu boşluğu kurtuluş olarak görmüşlerdir. Sosyal hayattaki dengesizlikler ve saplantılı arzular aynı toplumdaki insanların arasında çatışmaya neden olurken yanlış kabuller doğal bir olay haline getirilmiştir. Peyami Safa'nın yazın hayatını genişleten yönü burada kendini yansıtmış olur. Kabulleri körü körüne bağnazlıkla sınırlı kalmaz. Deneysellik ve bilim üzerinde dururken bedeni saran ruhu da inkâr etmez.

> *"Eğer kıymetleri hercümerc olmuş, dağınık, mütereddi bir cemiyetin içinde olmasaydınız, o şahsi felaketlere de uğramazdınız. ,,*[139]

Felaketlerin hazırlayıcısı toplumun akli iradede zayıf kalışı ve görünen doğrunun derinselliğine inememesinden kaynaklanmaktadır. Boyutlar arası dolaşımın sağlanamaması ve ruhun bedene hapsoluşu intihara yani toplum çöküşüne

---

[137] Peyami Safa, **Biz İnsanlar,** Ötüken Yayınevi, İstanbul (tarihsiz), s.316
[138] Peyami Safa, **Mahşer**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1997, s.252.
[139] Safa, **a. g. e.** , s.278.

sürüklemektedir. Çünkü toplumu ileri medeniyet seviyesine çıkarak olan kabul edilmiş tek doğrudan hareket etmek değil var olan doğruyu kendi toplumuna uyarlayabilmektir. *"Fatih-Harbiye ayrımı da semtlerin ampirik özelikleriyle imgesel-ideolojik içerikleri belli bir kurgu içinde iç içe geçirir. Bir yanda fakirlik, doğruluk, dindarlık, manevilik, yerlilik ve sahicilikten dokunmuş bir Fatih vardır; diğer yanda zenginlik, Batılılık, yabancılık, kozmopolitlik, sahtelik ve iğretilikten dokunmuş bir Harbiye"*[140] Toplum iki ayrı kültür tabakasını bir şehir içinde idame ettirmektedir. Bir tarafta hayatın tüm yönleriyle savaşan, kazanan ve toplum yararını gözeten bir tabaka varken diğer tarafı kendi toplumunu yok sayan grubu temsil etmektedir. Hep bir taklitçi yönelim peşinde olan sosyal kesimin beden ve ruh karmaşası tüm ayrıntılarıyla ortaya konmaktadır. Bu karmaşa kimi zaman eve dönüşle kimi zamanda bir intiharla son bulmaktadır.

[140] Nurdan Gürbilek, **Sessizin Payı**, Metis Yayınları, İstanbul 2015,s.s. 93.

3. PEYAMİ SAFA ROMANLARINDA KARAKTER VE OLAY ANALİZİ AÇISINDAN POZİTİVİZM

3. 1. Gelenek ve Modernizm Açısından Karakterlerin Analizi

Mekân, kimi zaman kaçışın adresi kimi zaman ise doğuşun ana kucağıdır. Var olma endişesinin tutunduğu nokta olarak da görülen mekân, bireyin kendi özüne ulaşabildiği ve sorgulayabildiği tek yer bulunduğu mekândır. Mekânın boyutsal olarak geniş tutulmasının altında yatan unsur romandaki bireylerin felsefi ve işlevsel yönünü ortaya koymaktır. "*Fatih Harbiye*", "*Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*", "*Mahşer*", "*Şimşek*", "*Canan*" ve diğer romanlarının genel yapısında mekânın işlevsel boyut kazandığı görülmektedir.

Mekân ile karakter arasındaki ince bir denge üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Mekânların doğu- batı olarak simgeleştirilmesi toplumun yönelimini ve yaşadığı ikilemleri de ortaya koymaktadır. Peyami Safa romanlarında mekânsal algı kahramanların asıl olarak ruhsal yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Çevrenin algısı, kahramanların içindeki serzenişleri mekânın tasviriyle konuşturulmaktadır. Mekânlarda ana karakterler ön plana çıkarken yardımcı karakterlerin bulunulan mekâna göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Açık ve kapalı mekânlar olarak iki unsur şeklinde ortaya çıkan mekân anlayışı Peyami Safa'nın da dönem içerisindeki ruh halini ortaya koymaktadır. Mekân unsuru kimi zaman "*Yalnızız, Fatih Harbiye"* romanlarında olduğu gibi sokakların her bir caddesindeki ruhsal çözümlemeler ve arayışlarla geçmektedir. Kimi zaman da, kapalı kapılar ardında *"Şimşek, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*" vs. de kapalı kapılar ardında ruhun sıkışmışlığı ve acizliğini hiçbir yere savuramadan iliklerine kadar yoksunluğu hissetmektedir. Hastalıklı ruhun çıkmaza girişi bu noktada başlamaktadır. *" Hastalık, romanın görünmeyen güçlü kahramanı olarak varlığını hissettirecektir. (...) Hastalığın sıkıcı atmosferi, hastanenin ürpertici havasıyla birleştirilmiştir."*[141] Mekânlar karakterlerin ortaya konulduğu model konumundadır.

Mekânlarda görülen karmaşıklık ya da mekânın dar bir çerçeveye oturtulması karakterlerin yaşadıkları entrikanın yok olma sendromunu ya da bilinç karmaşasını

[141] Orhan Okay, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998, s.227.

da ortaya koymaktadır. Batı olgusunun yanlış etkileri bireyi içe yönelişe ve sıkıştırılmış dünyaların içinde yok olmaya sevk etmektedir. Toplumsal değişimler ve modern hayattaki sürekli gerçekleşen yenileşme bireyler üzerinde de etki yapmaktadır. Değişen toplumsal düzen birey yaşamının kırılma noktası olmaktadır. Bulunulan çevreye yaklaşım aynı zamanda karakterlerin olaylara bakışını da ortaya koymaktadır.

Konumsal bir varlık haline getirilen birey neredeyse, yaşam şekli ona göre bir boyut kazanmaktır. Mekân ile yüzleşme hem sıkıştırılmış duyguların artık bastırılamıyor olduğunu gösterir. Aynı zamanda hayal- hakikat karşısında bunalıma giren bireyler şiddetli bir deprem sarsıntısı gibi sirkelenir. Neriman'ın bulunduğu mekâna nefret ile yaklaşması kendi isteği dışındaki algıların hayatında yer almasından ileri gelmektedir. Neriman'ın kapalı mekândan geniş mekâna kaçış arzusu, kimlik algısının ve varlığının ortaya konduğu yer olarak tasnif edilmektedir. Mekân değişikliği algısal kilitlenmenin kırıldığını ve öz benlikten uzaklaşıldığını göstermektedir. Batının ihtişam ve giyim olarak algılanması, görsel hareketlilikler bireyin iç dünyasına kadar nüfus etmektedir. Fatih ve Fatih'te arkasını döndüğü her bir karakter Neriman'ın dönüş anahtarıdır. Neriman her kaçışını bir melankoli havasında sonlandırmaktadır. Suçluluğuna suçlu araması, düştüğü yanlıştan uyanışından ileri gelmektedir.

> *"Harp bitti. Maktuller harp meydanında yatıyor. Bütün çığlıkları, ızdırap ve kin çığlıkları sustu. Her beşeri kasırgayı takip eden sükut, bütün bu şeylerin ne kadar boş olduğunu ne iyi gösterir!"*[142]

Şinasi çaresizlik içinde yok olmaz aksine varlık dünyasını yüceltmiştir. Manevi döngü ruhun sorgulamalarıyla sürekli kendini canlı tutmaktadır. Yaşanılan çatışmanın ruhtaki duygu dengesindeki sarsıntılar ve algının ruh ile çatışmasıdır. Yanlış algı ve algı oluşumundaki zıtlıklar bireyi iç çatışmaya ya da kavramlar arasında bocalamaya sevk etmektedir. Bireylerin arasındaki anlaşmazlığın temel nedeni modernleşmenin zaman ve mekâna oturtulmayıp neslin içerisindeki karmaşadır. İki kültür arasında sıkışıp kalan birey iki farklı karakteri bir bedende yaşamaya çalışmaktadır. Madde ile ruhun çatışması algı çöküşüne neden olmaktadır.

---

[142] Peyami Safa, **Fatih Harbiye**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s. 127.

Olayların kendi penceresinden bakılması ve algılayıştaki hesapsız yargı ve kararlar çatışmayı ateşlemektedir. Peyami Safa'nın genel roman- mekân yorumlamasına gidildiği zaman uğrak yerinin İstanbul olduğu görülmektedir. Değişimin, yenileşmenin adresi olarak görülmektedir. Özellikle Beyoğlu'nun batılılaşma tasviri buralardan seçilmektedir.

> *"Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar.(...)İnsan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hali nedir? Adım başına aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek. Dün tünelden Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek gibi. (...) Sonra halkı da bambaşka dönüp bakmazlar. Yürümesini giyinmesini bilirler. (...) O Macit'in ellerine baktım kadın eli gibi tertemiz, incecik, tırnaklarının üstünde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık öbürü batık... Ne imiş? Kemençe çalarmış böyle elini parçalayan sazı parçalamalı."*[143]

Gelişimselliği ve güzelliğin tek kaynağını madde üzerine kurulu gören bireyler hapsolmuş eziyet çölünde kalmaya mahkûmdurlar. Zihin devinimsel bir süreklilik kazanmayana kadar her şeyi sadece gördüğünden ibaret saymaktadır. Fakat göz bazen yanıltıcıdır. Kadının sadece gördüğüne yönelmesi ve geçirdiği değişimlerin etkisine kendini çok çabuk kaptırması çevresiyle çelişkiler yaşamasına ve bocalamasına sebep olmaktadır. Ruh akıl ile aynı anda işlevsellik kazandığı vakit gerçeği görmek kaçınılmaz olacaktır. Mekânı bir statü ve itibar haline getirmek kişiyi gücüz kıldığı gibi öz değerlere ve doğrulara da ulaşmasına engel teşkil edecektir. Küçük geleneklerin yadsınması açılım yapılan bir kültüre yenilik getirmez daha da yok etmeye mahkûm kılmaktadır. Otoriter denetimlerin zayıflığı ve kavramların yanlış adlandırılışı bireyleri içinden çıkılmaz çıkmaza sürüklemektedir. Hasar derin, yeri geldiği zaman ise dönüşümü imkânsız kayıplar yaratması mümkündür.

[143] Safa, **a. g. e.** , s. 26.

Neriman'ın kayıp vermeden kurtuluşa ermesi beden ile ruh arasındaki çatışmadan mağlup olarak çıkmasıdır. Yaşanılan bocalamalar ve sorgulamalar, Batı uygarlığının kişisel hazza dönüştüğünün sorgulanmasıyla öze dönüş gerçekleşmiştir.

> *"Neriman Beyoğlu'na çıktığı vakit halis Türk mahallerinde oturanların çoğu gibi kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı.(…) Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman'a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil'le New York arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir"*[144]

Sorgulamalar ve iç hesaplaşmalar peşini asla bırakmaz. İçsel hesaplaşma, batı sevdasını derinselleştirmektedir. Kimi zaman mukayeseler ağır sorgulamalara ve hesaplaşmalara dönüşmektedir. Kaçış zihinde kurgulanmaktadır. Kurgulanan kaçıştan başka bir çare bırakılmaz karaktere, bu olgu Batı karşısında mağlubiyetin simgesidir. Batının esareti altına girmiş zihinlerin kurtuluşu çok zordur ve her yanlış seçimin bir sonucu mutlaka vardır. Acılarını bacağına yükleyen karakter tüm kayıplarını orada bulmaktadır. Karakterleri farklı ve belirgin kılan birer simgeleri mutlaka vardır. "*Fatih Harbiye adlı romanın ilk sahifesinde Şinasi kolunun altındaki kemençeyle birlikte tanıtılır. Eserin tamamında bu kemençenin yüklendiği fonksiyon, sözü edilen musiki aletini benzerlerinden ayırır. O bir musiki aleti olmaktan ziyade bir anlayışı, bir yaşayış tarzını ifade eden bir sembol olur. Bütün bunlar, itibari metnin "gönderge" sinin dış dünyada değil kendi içinde aranması gerektiğini ifade eder."*[145] Kemençe bir toplumun kültürel yönünün yansıması olarak görülürken toplum içerisindeki değişimlerin ritimsel haykırışını da ortaya koymaktadır.

> *"Hıristiyan evlerinde köpek ve Müslüman evlerinde kedi bolluğu şundandı: şarklılar kediye, garplılar köpeğe benziyorlar! Kedi yer, içer, yatar, uyur, doğurur; hayatı hep minder üstünde ve rüya içinde geçer; gözleri bazı uyanıkken bile rüya görüyormuş gibidir; (…) Köpek diri, çevik, atılgan*[146]*" dır.*

---

[144] Safa, **a. g. e.** , s. 29.
[145] Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,** Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 40.
[146] Peyami Safa, **Fatih Harbiye**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s. 45

Batılı olma batılı düşünme insan bedenini o kadar kuvvetli sarmıştır ki kendi toplumuna yabancı ve küçümseyen fertler yaratmıştır. Dinin, geleneğin bu kadar çürütülerek empoze edilmeye çalışılması toplumun baştan beri kalıba sığınmasından gelmektedir. Bilimin kendi oluşumu içerisinde bir çizgisinin olması köken itibari ile tekrarlı bir ilerlemeyi doğurmaktadır. Bilinmezlik üzerine harcanan bilginin gereksiz ve faydasız görülmesi toplum içindeki çatışmaları tetikleyerek toplumun ruh ile madde arasında bocalamasına neden olmuştur.

> *"Terazinin sağ kefesine aşk ve hayat, sol kefesine aile muhabbeti olursa mutlaka sağ tarafın ağır basması şart değildir. Fakat biz, hepimizi pekiyi biliyoruz ki, Meliha yaşamak istiyor. Bu arzu pek şiddetli olur ve sağ kefeye dolarsa artık bu taraf ağır basacaktır."*[147]

Kimlik çatışması yaşayan Meliha bulunduğu mekâna yabancılık çekmektedir. Peyami Safa romanlarında temel yer hep bir mekândan ibaret olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Mekânların kimi zaman bir ruha bürünmesi kimi zaman ise olayların başlangıç ve bitiş alanının tek bir dar alana sığdırılması ruhların içersinde yaşadıkları kıvranışı da yansıtmaktadır. Ayrıca olayların mekânlardan ibaret kalması yaşanılan toplumunda simgesel ifadesidir. Belirlenen sosyal düzen içerisinde yaşanmaya mahkûm edilmiş bedenlerin yansımasıdır. Bireyler üzerlerine giydirilen kimliği çıkarmak isteseler de mümkün değildir. Dar alanlardan ya da tek bir alandan çıkamayış aslında çaresizliğin tablosudur. Karakterler tek bir hayalde yaşamaktadır. Onlara çizilen hayal dünyası çerçevesinde ruhları yıkanmıştır. Daha fazlasını görmeleri mümkün değildir. Bu yıkanışın yansımalarını, Peyami Safa roman örneklemlerinde göstermektedir. "*On dokuzuncu asrın sonlarına doğru insanlığın buhranını dile getirmiştir. Yazar, yaşamak gayesini sadece yaşamaktan ibaret gören inanmaz, imansız, mefk*ûresiz *neslin maziden gelen bütün değerleri alt üst ettiğini belirtmiştir. İnsanlar bu asırda maneviyattan tamamen uzaklaşıp tam manasıyla maddiyata yöneltmiş bu da bireyin, bedeni arzularının kölesi olmasına neden olmuştur."* [148]Zihinsel tüm kavramların yok sayılarak madde üzerine oturtulan dünya

---

[147] Peyami Safa, **Bir Akşamdı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002, s.55.
[148] Aydın Sürmeli, *Peyami Safa'nın Romanlarında Değerler Eğitimi ve Türkçe,* **Yüksek Lisans Tezi,** İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı- Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, Malatya 2015, s.196.

içerisinde yok oluş bir var oluş olarak sunulmuştur. Ruhlar körelmiş bedenler sadece var olmak adına hareket halinde yaşamışlardır.

> *"Bilmiyor, fakat yaşamak istiyor. Akşamları da bu pencereden körfeze bakar ve kendi kendine sorardı. Ne olacak? Ben nasıl yaşayacağım? "*[149]

Metin üzerinden analiz edildiği zaman da ortaya konmuştur ki Batı arzusu tek bir kaçış alanıdır; kaçış alanının nasıl olduğuyla ilgilenilmez. Sadece hayal edilir ve arzulanır. Avrupai özlem hep bir kaçış noktasıyla kendini yansıtmaktadır. Aranılan, arzu edilen dünya için ruh harekete geçmez ve bedenin nasıl bir bedel ödeyeceğiyle ilgilenilmez. Tek istenen hazırlanmış kalıplara sığdırılmaktır. Kalıtım karşısında doğrunun keşfi ya da ideal olanın doğuşu olarak da nitelendirilebilecek olan bireyin yaşamsal yönü romanlarda yer bulmaktadır. Arzu edilen ile yansıtılan değerler bir kefede hiçbir zaman yer bulamamıştır. Pozitif eğilimlere sahip karakterler yanlışın temsilcisi değildir fakat onları yanlışa sürükleyen toplumların algılayış haritasıdır. Pozitivizmin yayılması ile toplumların doğuşundan itibaren baskın gelen ben duyguları akımın farklı algılanmasını ya da insanoğlunun çıkarları doğrultusunda şekil almasına neden olmuştur. *"Yalnızız romanı bu açılardan Tanzimat'tan beri bir sonuca bağlanamamış olan ideolojik örüntüsüyle madde ve ruhun mücadele alanındaki insanların trajik portrelerini çizmektedir. "*[150] Kendi yaşadığını bir toplumun üzerine örtebilen Peyami Safa, bununla kalmaz endişeleriyle, buhranlarıyla bir medeniyetin yaşadıklarını da göstermiştir.

Pozitivizmden uzak olmak bütün düşünce kalıplarının açık bir şekilde edebiyata yansımasıyla bilimselliğin kapı ardı edilmesi sanatın bağımsız tarafını ortaya koymaktadır. *Sözde Kızlar* adlı eserin karakteri olarak karşımıza çıkan Behiç'in hapse atılması olayı; Türkiye'deki sorunların sona erdiğinin imgeleştirilmiş halidir. Suçlu devir artık sona ermiştir. Romanın yazılma dönemi 1923' lü yılları kapsayan bir süreçtir. Avrupa'ya karşı özentinin başladığı ve gelişimselliğin adının sadece Avrupa olarak zihinlerde yer ettiği bir dönemi kapsamaktadır.

---

[149] Peyami Safa, **Bir Akşamdı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002, s.10.
[150] Adem Polat, *"Madde- Ruh Çatışmasından Simeranya'ya Kaçış; Yalnızız"* , **Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages**,(Literature and History of Turkısh or Turkıc Volume 7/3, Summer, Ankara- Turkey 2012, s.s. 2182

Gelişimselliğin ve Avrupa algısının yanlış nüfus edişi ve özellikle aile yapısında açtığı tahribat ortaya konmuştur. Avrupa demek yeme, içme ve giymeden ibaret sayılırken diğer tüm donanımlara kapılar kapatılmış, örf- adetler bertaraf edilmiştir. Toplumun Anadolu'dan tamamen kopuşu ve yaşamı Avrupa ve İstanbul'un belirli bir kesiminden ibaret sayması ile yozlaşmanın tabanı oluşturulmuş olmaktadır. Peyami Safa'nın romanlarının zeminini yozlaşmanın oluşturması sanatçının ileriyi görebilen kişiliğini de ortaya koymaktadır. Milli mücadele yok sayılıp şahsi arzuların peşine düşüldüğü toplumun çöküşü ve bu yaşantıların insanlık var olduğu sürece son bulmayacağı da bir ders niteliği taşımaktadır. Daha sonrasında Mebrure'nin kaybettiği babasını bularak Anadolu'ya gidişi yeni hayat başlangıcını temsil etmektedir. Uyanış gerçekleşmiş esaretten kurtuluş kendini göstermiştir. "*Fatih Harbiye*" romanında ise Neriman'ın gözleriyle iç içe bir dünya yaşanmaktadır. Okuyucu bu gerçeklik karşısında karakterlerin hem iç hem de dış âlemini inceleme fırsatı bulmaktadır. Olay akışı içerisinde yaşanılan an, gözler önüne serilen mahremiyet ve olaylara tekrar geri dönüşler Neriman'ın diliyle anlatılmaktadır. Batılı yaşama, batılı düşünme, batılı gelişim hayatın her anında hissedilmektedir. Batılı algısı bireylerin bulundukları mekânları farklılaştırma arzusuna sürüklemektedir. Sürekli bir yenileme ve oluş söz konusudur. Mekânlar kavramsal ifadelerden ibaret değillerdir. Karakterlerin iç âleminin aynası konumundadırlar. Bireyin iç âleminin somut olgu olarak ortaya konduğu noktadır. Aynı zamanda romanın genel izleksel yapısını da ortaya koymaktadır.

> *"Hey! Bütün hayatım onların üstünde geçti, onların, kaldırımlarının üstünde, bütün hülyalarımı onların üstünde kurdum; o hülyalar ki hiçbiri olmadı; fakat ben severim onları, kaldırımları. Onların üstünde evimde gibiyim. Gelip geçen bütün insanlar misafirimdirler, sanki bahçemde geziyorlar… Bütün dükkânlar ve binalar kendi malım. Ve onları veriyorum, isteyenlere, hırslılara ve mal düşkünlerine. Bana yalnız kaldırımları bıraksınlar, yetişir. "*[151]

Hırslar karşısında gerçeklerin peşinden koşuş söz konusudur. Doğru olan maddesel hazlardan sıyrılıp doyuma ulaşabilmektir. Olgularda doğru ve tarafsız diye görünen

[151] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s. 88.

her şeyin geçerliliği kabul edilecek diye bir yargı söz konusu değildir. Doğru diye gözüken olguların toplumun kabullerine göre değiştiği unutulmaması gerekli olan bir koşuldur. Geçerli olan hazlardan sıyrılıp benliğini bulabilmektir. Arzularından yıkanan ruh gerçek doyum noktasına ulaşabilir. Yazarın arzuladığı dünya hazlardan sıyrılabilmektir. Toplum tutsak arzularının peşinden koşmayı bıraktığında madde eve dönüş yapacaktır. Önemli olan görmek istenenin zamanında görülüp hayale esir düşülmemesidir.

> *"Müfid şarklıdır, mutasavvıftır. Vahdeti sever, aşkında eflatunidir ve bi hayali muhalin tahakkukunu bekleyerek daima içini çeker. Bu insan, İstanbul'da, eski asırlardan kalma bir sevdalı numunesidir. Sen böyle değilsin, bir nevi asri "donjuan"sın, başını bir kadının göğsünde tuttuğun müddetçe onu seversin, başka anlarda… Asla!"*[152]

Maddenin olduğu bir gelişimsellik kendini idame ettiremez. Geçerlilik bulunduğun süre içerisinde vardır. Materyalizm, metafiziğin karşısında etkisiz kalır ve bilimsel verilerde metafiziğinde söz sahibi olduğu bir bilime kendini bırakmaktadır. Ruhsal çözümlemenin farkına varamayan Türk toplumu kendini eski Avrupa anlayışına mahkûm ederken özellikle kadın objesi bu etkileşimi en çok yaşayan olmuştur. Ahlaksızlığın, aile kavramlarının yok edildiği toplum Avrupalılaşma olarak adlandırılmıştır. "*Yalnızız*" romanında kaybedilen değerlerin arayışı söz konusudur. Batılılaşma, kavramının yanlış algılanması ahlaki sarsıntıları ve madde üzerine kurulu bir dünyanın içinde insanın öz yapısı aranmaktadır. Dünyanın beşeri arzuları ve içgüdüsel hazlar üzerine kurulu olarak zihnin terk edilmesiyle ruhun kayboluşu anlatılmaktadır. Ruh mekândan ayrılmıştır ve dönüş sancılıdır. Entrikalı yaşamlar ve yok oluştan kurtuluşun tek çıkış noktası fikirsel ayrımın farkına varabilmektir.

Aile ahlakının yok edilişi ve akraba ilişkilerinin yozlaştığı yansıtılmaktadır. Aşk üçgen olmaktan çıkmış çözülmez bir labirent halini almıştır. Mefharet'in kızının hamileliği karşısında kardeşlerinden şüphe duyması ve kardeşlerin bu şüpheye itiraz etmeyişi yansıtıcı bir aynadır. İdeal olan kaybolmuştur. Arzular ve beden ahlaki

[152] Peyami Safa, **Şimşek**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.82.

değerlerin önüne geçerek çıkılmaz engellere neden olmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

3.2. Materyalizm Karşısında Olgulara Yansıyan Mistisizm

Peyami Safa, insanın iç dünyası ile bedeni arasındaki etkileşimin oluşumuna inanmaktadır. Kapalı kapılar ardındaki aracısız etkileşim insan bedeninden üstün bir gücü doğurmaktadır. İç âlemin temelinde saklı olan öz bir evrenin oluşum tablosudur. Peyami Safa'nın pozitif materyalizmi yıkma çabası sanatçının ruhun bedenden ayrı düşünülemeyeceği öngörüsünü de doğrulamaktadır.

Avrupai sempatisi fikri romanlarında ağırlıklı olarak Doğu- Batı çatışmasını irdeleyen Peyami Safa, *Matmazel Noraliyo'nun Koltuğu*'nda mistisizme yöneldiği görülmüştür. Ayrıca sanatçının Sosyalizm, Milliyetçilik ve Mistisizm adlı eserleri takdire şayandır. İlmi açıdan ele aldığı sosyalizmi kapalı bir kutu, anlaşılması mümkün olmayan söz yumağından çıkarıp açıklığa kavuşturmuştur. Siyasi olmaktan ziyade ilmi başarısı eseri kucaklatmış aynı zamanda sosyalizm diye geçinenlerin tepki odağı olmuştur. Doğaüstü olaylara çözüm bulamamıştır. Romanlarındaki çıkmaz yerini Batı düşmanlığına bırakmaktadır. Romanların Doğu- Batı ekseni idealizm ile materyalizmin çekişmesi doğrultusundadır. Özellikle genç kız odaklı eserleri dikkate değer niteliklerdedir. Özgürlüğün doğruluğuna inanmadığı gibi ötekileştirme yolunda ifadelerde bulunmuştur. *" Monarşi ve diktatörlük rejimleri altında ilerlemiş pek çok memleket vardır. Hürriyet rejiminde gerilemiş memleketler olduğu gibi, bunun birlikte her ileri millet hürdür. Fakat bu hürriyet, ileriliğin sebebi değil, neticesidir."*[153] Şüphe ve tereddüt içine düşen Doktor Ferit 'in bazı insanların eleştiri odağı olmasıyla kendini sorgulamaya başlar ve huzura kavuşur. Bilinç akımı iç dünyasındaki ruhu yoklar ve sonuç bulunmuş olur. Peyami Safa'nın mistisizme yönelimi üç evre içerisinde gerçekleşmiştir. Başlangıç olarak nihilist tavır içinde olan sanatçı düşünce yapısını pozitivizme yöneltmiştir. Pozitivizmin nihilizm ile çelişki yaşaması ruh halinin çatışma yaşadığını yansıtmaktadır.

[153] Peyami Safa, **Din İnkılâp İrtica**, der: Ergun Göze; N.Köseoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1971, s. 225.

Çatışma halindeki ruhun sonu mistik tecrübeye ulaşmasıdır. *"Dostoyevski'nin, 'Tanrısını taşıyan millet"*[154] anlayışıyla ruhun içsel boyutta dolaşımını ortaya koymaktadır. İnsanın kendine karşı bile sorumluluk taşımak zorunda olmadan nesnelliğe yakın bir o kadar ondan bağımsız öngörülerdir. Körelmiş fikirlerin boyunduruğundan sıyrılarak içsel muhasebeyi doğru yapabilme çabasıdır. *"Mistisizm insan ruhu ile varlığın esası arasında birleşme imkânına inanmaktadır. Mahrem ve dosdoğru bir birleşme ki normal bilgi ve varlıktan ayrı ve üstün bir bilgi ve varlık tarzı tesis eder.* "[155] Özel bilgilerin genel amaçlara dönüşmesi neticesinde mistik güce ulaşılabilecektir. Varlık tüm benliği ve kabulleri içine alandır. Bütün sonsuz gücü ve yapıyı içerisine almaktadır. Mistisizmi dini boyut olarak görenler sonsuz gücü Allahtan alır. Mistisizmin bir iman şekli olmadığı gibi bir ilke ya da kurallara bağlı olmaması onun içsel boyutunu ortaya koymaktadır.

Sezgilerin yola çıkışıyla şekillenen bu oluşum da *"(Mistisizm) kelimesi, birinci asırda, azizlerden Denysl Aaseopagite tarafından icat edilmiştir. Fakat mistisizm, bu adı almadan ve Hıristiyanlıktan çok önce uzak doğuda Hind'de Çin'de doğmuştur. İsrail'de Hıristiyanlıkta, İslamiyet'te gelişerek zamanımıza kadar geldiği için(edebi felsefe- Perennial Philosophy– L'eternelle Philosophic) adını alır. İslam mistisizmin adı (Tasavvuf)dur. Sufhiye de denir. Bu kelimelerin iki kökten birine bağlı oldukları tahmin edilmektedir. biri Grekçe "akıl- hikmet" manasına gelen "sophija" dır, ötekide yün manasına Arapça "suf" kelimesidir. Bu iki tahmin ve iddianın dışında, üzerinde durulmayan bir iddia daha vardır. Buna göre, menşei Hz. Peygamber zamanına kadar uzanan mistisizmin(sufiliğin) o devirde Sofa Ehli denen âlimler arasında başlamış olmasıdır."*[156] Gerçek ile gerçek olması mümkün olaylardan bağını koparan mistisizmi; Peyami Safa aile fertleri ve çevresindeki farklı inançların portresi ile çizmektedir. Doğu- Batı çatışmasının ailenin inancı karşısında simgeleşmesidir. İki farklı yapının karşılaşması birbirlerinin çatışmasını da ortaya koymaktadır. Çatışmanın bir diğer sebebi olarak aile içindeki eğitim ve eğitimli gözüken bireylerin ahlaki bağdaşmazlığından kaynaklanmaktadır. Bireyler arasındaki

[154] Ahmet Hamdi Tanpınar. **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 410.
[155] Peyami Safa**, Büyük Fikir Cereyanları II Mistisizm**, Babıâli Yayınevi, İstanbul 1961, s. 7.
[156] Safa, **a. g. e.** , s. 8

çatışma *"dramatik bir hareket oluşturur, çünkü karşıt iki ilke uzun süre bir arada bulunması olanaksız"* [157] olduğunu ortaya koymaktadır.

Kavramlar arasında tamamen kabul ediş ve reddediş söz konusudur. Ferit'in anlatışındaki yansıtıcılık okuyucunun karakter içerisinde kayboluşuna da ortam hazırlamaktadır. Bu tıpkı Batı'nın cazibesi karşısında Doğu'nun sorgusuz kendi kültür değerlerini içine akıtmasıdır. Babanın düşünsel kalıtımı olarak geçen inançsızlık ve alaycı tutum Freud'un yaklaşımında olduğu gibi hem kabul gören hem de çatışma yaşanılan figürdür. Doğuş ve çocukluk evresi ebeveynlerin yüceltildiği, şartlar ve iktidar yapılarının kabul edilip yüceltildiği dönemdir. Yetişkinlik evresi ve sonrası sorgulamanın ve ruh çatışmasının oluşum evresini kapsamaktadır. Marksizm merakı fikirsel yenilenmenin ve çeşitliliğinin de doğmasına zemin hazırlamıştır.

> *"Marksizm'in ilmihalini sevmez, fakat ruhunu severdi. Asla gerçekleşmeyeceğini bildiği büyük emellerinden biri de bu ruhu o ilmihalden kurtarmaktı."*[158]

Ruhun sistemleşmiş örgüt kültüründen kurtulması ve ruhun makine olmaktan ve burjuva tarzı arzulardan sıyrılmasını öngörmektedir. Bunun yanında "mistisizmin üzerine kurulan felsefenin Parmenides'ten Hegel'e kadar güzel bir geleneği vardır. Parmenides diyor ki *"Var olan her şey yaratılmamıştır ve yok edilemez. Tamam, hareketsiz ve sonsuz olduğu için, ne olmuş ne de olacaktır, fakat devamlı bir bütün içinde sadece vardır."*[159] Böylece metafizikte bir gerçek ve görünüş ayrılığı meydana konmuştur. Olmak ya da olmamak gibi iki ip arasındaki kıvrımda hareket eden duygu muhasebesi çatışmadan beslenmektedir. Gerçekliğin ancak deneyim ile kazanılabileceğine inanılması ve dinin ruhani yönünün peşinden gidilmesi şarttır. Peyami Safa, *"Nuriye adında bir Türk kızı olan Matmazel Noraliya'nın ani bir ilhamla mistik tecrübeye girişinin safhalarını gösteren hatıralarından bir kısmını iktibas et"*[160] miştir. Mistik düşüncenin yanında yeni roman tekniklerinin kullanılması eserin Batıcı algılayışa büründüğünü göstermektedir. Gelişimselliği yakalamak, kazanç elde edebilmek marifettir; hapsolmak kabiliyettir. Teknik yönden

---

[157] Tzvetan Todorov, **Yazın Kuramı**, Çev: Sema Rifat, Mehmet Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.256.
[158] Peyami Safa, **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (tarihsiz), s.32.
[159] Peyami Safa, **Büyük Fikir Cereyanları II Mistisizm**, Babıâli Yayınevi, İstanbul 1961, s. 105.
[160] Safa, **a. g. e**, s. 105.

gösterme yönteminden yararlanan Peyami Safa, olaylara daha gerçekçi bir boyut kazandırmıştır. Hayal ile hakikatin çatışması geleneksel bakışa yansıtıcı bir merkezden bakmayı sağlamıştır. Ruhun geri dönüşü din ile din karşıtı grubun gerilimli ruh halleri de ortaya konmuştur.

> *"Bakışları fincanı ağzına kadar dolduran soğumuş çayın derinliklerinde bir dalıp çıktı."*[161]

Ruhani oluşumlara ve davranışlara bazen beden giydirilmesi bazen de oluşumlara giydirilebilecek bir beden bulunamaması mistisizmin derinselliğindendir. Var ile yok arasındaki bu esrarlı fikir oluşumunu herhangi bir grup içerisinde düşünmek doğru değildir. Akli iradenin cevapsız kalıp dine yönelişi ve sorgulamada genel olanın kabul edilişi söz konusudur. Doğru kendi varlığından ve kabullendiği kadar geçerlilik taşımaktadır. "*Biz İnsanlar*" adlı eseri *"bir türlü aralarından ayrılamadığı yozlaşmış, taklitçi insanlarla bir aradadır. Materyalizme karşı olan Peyami Safa çoğu zaman tartışmalarla eserlerini ağırlaştırır."*[162] Maddenin olguları açıklayışında cevapsız kalışı ve her bilginin tek bir açıklanmaya bağlanması yazarın karşısında olduğu bir durumdur. Her olgunun içsel boyutu ve açıklanması gerekli farklı bir yaklaşımı söz konusudur.

Roman başlangıç safhasından itibaren geçmiş yönelimleri dışında bir teknikle ilerlemektedir. İç dünyayı keşfe çıkarken aynı zamanda ruhsal gerilimler ve yansımalar iç konuşmalardan çıkmış göz önüne serilmiştir. Birinci bölümle başlayan harflerin ruh ile dansı kişinin içindeki sarsıntıyı da aktarmaktadır. Kişilerin gerçek ile çarpışması sürükleyiciliği hâkim kılarken betimleme kuvvetini de artırmaktadır. Mistik ruh halinin egemenliği ruh ile madde çatışması aynı zamanda Doğu'nun akli yönünün Batı ile mukayesesi Ferit üzerinden aktarılmaktadır. Ferit yansıtıcı bir merkez görevini üstlenirken üç ayrı inanç ve yaşayış biçimlerini de ortaya koymaktadır. İnançların ruhlarda bıraktığı etki Ferit'in iç monologlarının dış dünyayla bağlantısı ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Ferit'in sorgulaması zihin odaklı olduğundan madde ile ruhun birlikte incelenmesini gerekli kılmaktadır. Varlık ile yokluk arasında bocalama yaşayan Ferit nihilist yönünü de ortaya koymaktadır.

---

[161] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı,** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y) , s. 9.
[162] İnci Engünün**, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2009,s. 283.

"Ben Türk değilim, insan değilim, hayvan değilim, tıbbiyeli değilim, felsefeci değilim, aşık değilim, zengin değilim, fertçi değilim, cemiyetçi değilim, milliyetçi değilim. Vafi Beyin ecinnileri arasında oturan, iradesi çarpılmış, bir hafta sonra ne yapacağını bilmeyen, tembel, hiçbir şeye yaramaz ve ömrünün yarısı Avrupa'da hariciye memurluklarında geçmiş, ayyaş, zampara, Hedonist, ciddiyetin yalız hayvanlara yakıştığına inandığı için dünyanın bütün dramlarına kahkahayı basan ve bunun için "Gülener" soyadını alan bir baba ile, yarı sanatkar, yarı deli, erkek düşkünü, veremli ve veremden iki yetişkin kızını kaybetmiş, ayyaş, kokainman, Paris'te okuduğu için kültürlü, genç yaşında ölmüş bir ananın "[163] oğludur.

Yokluk karmaşası yaşayan Ferit karakteri üzerinden dönem içerisindeki sosyal yaşam ortaya konmaktadır. Benliğini bulamaması ve kaçış sendromları bireyi iç âleminde çalkantılar yaşamasına neden olur. Hep bir arayış içinde olan ruh öz kaybı yaşamaktadır. Mistisizmin derinselliğinde maddenin ana maddesini bulma gibi bir çabası olmadığı gibi arayış yoksunu bir kimlikte kazandırılmıştır. Kendini tanımlayamaması bulunduğu hazin sonun ve yoksunluğun tablosudur.

Maddeden kurtularak bedenine geri dönüşü zafere doğru ilerlemektedir. Ferit maddeden kopup ruhsal âleme geçişinde siyah köpek, çıplak kadın figürleriyle karşılaşmaktadır. *"Peyami Safa'nın Matazel Noraliya'nın Koltuğu adlı romanı, gösterme olarak vasıflandıracağımız sahneler ile başlar."*[164]Yaptığı mukayeselerle ve madde- ruh çatışmasıyla gerçeğe ulaşmaktadır. Bir tarafta nihilizmin kabulü söz konusuyken diğer taraftan iç muhasebe onu yalnız bırakmamaktadır. Sürekli fikir değiştirmesi ruhsal oluşumunu tamamlayamamasından meydana gelmektedir.

"Bende sana bir şey diyeyim de baba sözüdür, unutma, dedi, ne zaman ki sıkıntıdasın, bu hapları yutacağın yerde, derin bir nefes al, içinden tut nefesini, yüreğinden bir kere, ama yüreğinden,

[163] Peyami Safa, **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.43.
[164] Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,** Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 13.

sözüme dikkat et, yüreğinden, yüreğinden anladın mı, yüreğinden bir kere "Allah'ım" deyiver, sonra nefesini birden koyuver. [165]

Maddenin kölesi olan Ferit öz varlığını unutmuş ruhunun açlığı onu hasta bir beden haline getirmiştir. Bedenin içindeki manevi kayıp ruhum eziyet çekmesine neden olmaktadır. Ruhun tekrar uyanışı ile kendini bulacak olan karakter iki âlem arasında eziyet çekmektedir. Birçok doğaüstü olaylarla karşılaşılması çatışmanın ruh- beden geriliminin uç noktalarda gezindiğini yansıtmaktadır. Olayların yayılışı; dilsiz Zehra'nın olağanüstü yaptıkları ile başlamaktadır. Olay akışı içerisinde kiracıların ve Ferit'in hayali unsurlarla karşılaşması ikilemli zihin yapısının insanları sardığını göstermektedir. Ayrıca Vafi Bey'in Ferit hakkındaki tanımadan yaptığı gerçek yorumlarla karşılaşması gibi olaylarla karşılaşmaktadır. Hayalle boğuşan zihnin imtihanı söz konusudur. Başlangıç zeminini, maddeyi inkâr etme oluşturmaktadır. "Noraliya" , Ferit objesinde kutsal bir semboldür. Madde ile bilimsel verilerin kabulü reddedilirken olguların açıklanmasında üstün varlıkların kabulü gerçekleşmiştir.

Ferit tıpkı Türk edebiyatında "*Fuad'ın materyalist görüşüne sahip olması pozitivist bilimlere olan inancı, Müslüman bir toplumda eleştirilere uğramasına neden olacak iki önemli nedendir. Materyalizm bir anlamda tanrı tanımazlığı içerir. Ancak her materyalistin intihar edeceği düşünülemez. Beşir Fuad için ölüm, dinsel açıklamalarla anlamlandırılmış maddesel bir olay niteliğindedir. Müslümanlık inancına göre, intihar edenin cezalandırılacağı savı Fuad'da bir öte dünya görüşü olmadığı için cezalandırma korkusu içermez."*[166] Peyami Safa'nın romanlarındaki karakterlerin ortaya çıkış zeminini kabulleri oluştururken Ferit üzerinden materyalizmin kimi zaman savunucusu kimi zaman ise ret edicisi konumundaki düşüncelerini karakterler üzerinden yansıtmaktadır.

3.3. Gelenek ve Modernizm Bağlamında Değerler Düalizmi

Peyami Safa, romanlarında Cumhuriyet sonrası yaşanan köklü değişimlerin içinde bocalayan kesimi ele almıştır. Anlatıcı kendini her defasında sahnenin orta kısmına yerleştirmektedir. Romanlarındaki şahıs kadrosu yönünde incelendiğinde iç serzeniş,

---

[165] Peyami Safa, **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.45.
[166] Dilek Turgut, *Beşir Fuad'ın Naturalist Bakış Açısından Voltaine ve Hugo,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2014, s.23.

iç çatışma, darmadağınıklık, şizofreniz insan yığınları ve ete bürünmüş ruh çatışmaları görülmektedir.

Ahlak toplumla birlikte ilerleme gösterirken *“Peyami Safa’ya göre bu kaçınılmaz değişimin ilk sebebi insanların yaşam standartlarını ve yaşadıkları ortamın değişmesidir.(…) Fatih Harbiye romanında Neriman orta sınıf bir ailenin kızıdır. Neriman “Fatih mahallesi” gibi muhafazakâr insanların yaşadığı yerde değil de “Beyoğlu” gibi semtlerde lüks hayat yaşamak istemektedir. Kendi ailesi gibi geceleri fasıl yapmak yerine eve geç gelmek, dans etmek belki de içki içmek istemektedir. Çünkü zamanın ilerleyişi ile nesiller değişmiş ve insanlar değişen dünyada yeni hayatlar keşfetmeye başlamışlardır.”*[167] İç çatışmalar bilinçaltında kıvılcımlanmaktadır.

Kimi zaman hastalık hastası, kimi zaman aşk kırıntılarıyla beslenen karakterin ruhsal çatışması kimi zamanda kanıtlama gayesiyle yola çıkan ruhun boğuluşu ortaya çıkmaktadır. Peyami Safa romanlarının iç ahlakı hep sorgulama üzerine oluşturulmuştur. Yanlış Batı tekniği ve çözümlemelerini eserlerinde işleyen sanatçının mekân karşılaştırmaları, dünya yönelimleri ve yaşama şekilleri simgeleştirilmiştir. *“Bir ağacın yaprakları o ağacın yaşamasını mümkün kılar; fakat bu yaprakları vücuda getiren ağacın hayatıdır. Canlı varlık bir makine değildir. Makineyi en küçük parçalarına kadar sökebilir sonra yeniden kurabilirsiniz, fakat bir ağacı söktükten ve parça parça kestikten sonra yeniden kurup yaşatamazsınız. Dağılmış bir insan vücudunun da yeniden kurulup işlemesine imkân yoktur. ”*[168] Avrupai bir porte çizen adam için cinsel tercihleri Peyami Safa’nın eserlerinde bir gelenek halini almıştır. Kadının bedenini teslim edişi Havva’nın şeytana teslim oluşunu simgeler adeta. İstenmeyen sondan kurtuluşun sonu yoktur ve beden bir bataklığa saplanmıştır.

Sanatçının doğru- yanlış ve iyi- kötü sentezi hep beden ile ruh arasındaki o ince çizgide yatmaktadır. Bedenin peşinden giden ruh yanlışa yönelmiştir ve cezalandırılması kaçınılmazdır. Ruh tekrar öze ulaşabilmişse kendini bulmuş

---

[167] Zehra Şirin, *Peyami Safa’nın Ahlak Anlayışı*, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı –Din Felsefesi Bilim Dalı, Konya 2010, s.48.

[168] Peyami Safa, **Millet ve İnsan**, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul 1943, s.13.

demektir. "*Sözde Kızlar*", "*Fatih Harbiye*" ve "*Mahşer*" de ruhun kendini buluşu ile huzur bulurken; "*Şimşek*" ve "*Biz İnsanlar*" ruhun bedene hapsoluşu ile son bulmaktadır. Bedene mahkûm olan ruhlar beraberinde herkesin sonunu getirmiş olur.

Bu kargaşalı aile parçalanmışlıklarıyla Peyami Safa toplumun geçirmiş olduğu değer çatışmasını ortaya koymaktadır. Batılılaşma ve batı algılayışındaki sarsıntı, dönem içerisindeki birçok isim tarafından ele alınırken öne çıkan isimler arasında Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi birçok isminde bu sarsıntıdan etkilendiği görülmektedir. Kadın toplumun en sarsıntılı silsilesi olarak yansıtılmaktadır. Tüm bağların kopuşunu sağlayan kadının aklı yerine içgüdüleri ile bocalamasından ileri gelmektedir.

> *"Onların iç açan renkleriyle ruhunu yıkamak ve kitaptaki otel odasının karanlıklarını dışarı çıkarmak istiyordu."*[169]

Ruhun sıkıştığı kalıplar içerisinden kurtulma çabasındadır. Yozlaşmanın devamlılığını istemekten ziyade toplum yapısına uygunluğunun göz önüne alınması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ahlakın pozitif değerler üzerinden sorgulanması doğru bir tespite götürmez. Kimilerine göre doğru olan bir ahlak anlayışının kimilerine göre ise ahlak değeri taşımadığı görülmektedir. Değerler bireyin yüklediği ölçüde vardır.

> *"Ben bu dünyada Latin ve Grek'ten başka medeniyet yapan unsur tanımıyorum. Fakat beni gene körü körüne garp medeniyeti aşıkı zannetmeyiniz. Sizin şarkı anlayışınız hoşuma gidiyor. Garp ve valörleriyle şarka bakıyorsunuz. O vakit Asya yeni bir cazibe atında görünür. Sarığın değil, şapkanın altında Asya'ya bakmak yeni bir şey. Fakat şarklı olmak şartıyla. Bizim gibi."*[170]

Modernizenin kültürümüze empoze edilmesi var olan öz benliğin yitirmesi anlamına gelmemektedir. Ahlaksızlığı ahlaklaştırmak ya da toplum içinde sarsıntıyı temize çıkartmayacağı gibi daha tehlikeli bir hal almaktadır. Batı'ya karşı algı gücünün

---

[169] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y) s. 21.
[170] Safa, **a. g. e**, s. 105

sağlam olması aynı zamanda bu gücünün devamlılığını sağlamak için Doğu'yu unutmamak esastır. Bilimsel bir ahlak değerinin korunması yeniliğin yanında yer almaktır. Yeniliğe ve pozitif olgulara karşı açık olmak bağnazlığı ya da kalıpsallığı ortaya koymamaktadır. Fayda sağlayan ve toplum yararına olan her öngörü bir atılımdır.

> *"Nasıl oluyor da, ana kedi elliyle kızını sükûta götürür deriz… Bu kadının kadını anlayışıdır… Çünkü nihayet ana kadındır."*[171]

Kadın hırslarının kölesi aynı zamanda rekabetçisidir. Kadının çatışan bir obje olarak sunulması bundan ileri gelmektedir. Ahlak yitimi burada cereyan etmektedir. Kadının yakınsallığının bir önemi yoktur. Mebrure'nin, Nevin'in boyanması karşısındaki tepkisini açıkça ortaya koymaktadır.

> *" Yazık güzelleşmek istiyorsunuz, hâlbuki iğrenç kılıklara giriyorsunuz, yüzünüze bakmak bile insana nefret veriyor."*[172]

Ayrıca evlilik kurumunun Behiç, Nevin gibi karakterlerin ellerinde yok olduğu görülmektedir. Evlilik genç kızları kandırmada bir tuzak olarak kullanılmaktadır. Buda mahremiyet ve toplum değerlerinin bertaraf edildiğini göstermektedir. Behiç bu yok oluşta Hatice'nin ölümüne adeta tebrik yollar. Kendi yıkımının üstüne kül serperken yaşadığı ortamdan kurtuluşu onun şanslılığı gibi lanse edilmektedir.

> *"Allah rahmet etsin, fena kız değildi, fakat Cerrahpaşa'da yaşayıp da ne yapacaktı.? "*[173]

Hastalıklı yaşam, yozlaşma ve yozlaşmanın toplumu çürütüşü bir bebek üzerinden anlatılmaktadır. Hasta bir çocuğun vicdansızca öldürülmesi kokuşmuş et yığınlarının nasıl türediğini de göstermektedir. Toplum yok olmuş canileşmiştir. Batı algısı; yok etmek, vicdan kaybı ve benli dünyalar yaratmıştır. Behiç'in bebeği canlı olmaktan çıkarılmış geleceğe aktarılan bir zehir tohumunun kök salması olarak nitelendirilmiştir. Yazar zehir tohumunun kök salmasına, geleceğe aktarılmasına izin vermez ve sonu hazırlar. Son olarak gösterilen ölüm aslında yeni bir oluşumunda

---

[171] Peyami Safa, **Bir Akşamdı,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002, s.239.
[172] Peyami Safa, **Sözde Kızlar,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.36.
[173] Safa, **a. g. e.** , s.185.

evresini hazırlamaktadır. Deneme yanılma yöntemleriyle ruhsal boyuta inilmesi bedenin kayıplarını geri kazandıracağı gibi kavramların genel geçerliliğini de artıracaktır.

> "*İzzetinefsin kendi kendisiyle mücadelesi, ruhi buhranların en dehşetlisini doğurur, beyni uğuldatan ve gözleri karartan öfkeler, insanı yaşamaktan caydıracak kadar şiddetli yeisler bu buhranların mahsulüdürler.* "[174]

Maneviyat yoksunu olan Ferit, dinini ve Türklüğü inkâr yoluna gitmektedir. Yahya Aziz'e, kurtarıcı misyonu yüklenmektedir. Onun sayesinde inkârdan vazgeçer ve maddeden sıyrılıp gün yüzüne çıkmaya çalışır. Kurtuluşu ilaçlarda araması tek kurtuluş bedenin sersemleşmesini sağlamaktadır. Aslında bu ilaçlar Batının temsilidir. Tıkanmışlıktan başka bir şey ifade etmeyen bu ilaçlar günden güne bedeni sarar ve esiri haline dönüştürür. Hastalıklı takıntılardan ve her şeyi obje olarak görmekten sıyrılmasına sebep olarak ruhu seçmesi ve kendisini kaybolduğu boşlukta bulmasında yatmaktadır. Doğuş arayışla gerçekleşmiş bulunmaktadır. Varılan nokta Doğunun kucağı, bireyin ilk başlangıç yeridir.

3.4. Pozitivist Sarkaç Karşısında Türk İnsanı ve Toplumu

Pozitivizm bilimin ışığında neden sorularının açıklayıcısıdır. Fakat diğer sorgulamalara kayıtsız kalmaktadır. Sadece nedenler üzerine kurulu bir dünyanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Pozitivizmin yerleşmesinden sonra dinsiz bir felsefe ve felsefesiz bir din sorgulamasına gidilmiştir. Değerlerin çözüm noktası her iki boyuttan da dünyaya bakabilmektir. Fatih Harbiye'de fiziksel tasvir iki toplumu ortaya koymaktadır. Peyami Safa'nın edebi dönemi bulunduğu çevresinin ikiye ayrıldığı bir ortamı temsil etmektedir. Toplumun bir bölümü kendi benlik ve geleneklerinden kopmuş manevi yönünü tamamen yitirmiş insan yığınını oluşturmaktadır. Arzular, maddi zevkler toplum yapısının önüne geçmiştir. Diğer bölümü temsil eden grup ise geleneklerini yaşamak ve korumak için çaba sarf eden kesimin varlığı kendini yansıtmaktadır.

---

[174] Peyami Safa, **Şimşek**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s.38.

"En basit içtimai davaları anlamayacak kadar yabancı tesirler altında şahsiyetlerini kaybeden bu insanlarla münakaşaya mecbur olmanın küçüklüğünden muzdariptim. Türkiye'de ecnebi mekteplerin kuvvetli silindirleri altında yamyassı olan bu kafaların kesilmesinden başka çare görmüyordum. Ecnebi mekteplerini işgal suretiyle manevi kapitülasyonları kaldırdığı için hükümeti beğeniyordum."[175]

Bir tarafta çürümüşlük diğer tarafta çürümüşlüğün içerisinde savaş veren toplum insanlarının karşılıklı çatışması romanların konusunu oluşturur. İşleyiş olarak; Garp ile Şarkın çatışması, iki erkek bir kadın üçgeninden oluşan entrikalar üzerine kurulu bir sistem vardır. Tutkular toplumsal değerlerin önüne geçmiştir. Tanzimat sonrası Batıya yapılan akım ve Batının Türkiye'ye getirilme çabaları, toplumun kendi elleriyle körleşip birer sürü haline dönüşmesine neden olmuştur. Avrupai özentinin önüne geçilebilmesinin tek şartı Batılı gibi düşünme çabasından sıyrılmaktır. Birey kendi fikir oluşumunu sağlayabilirse gerçeği görebilir. Buda ancak başkalaşma arzusundan kurtulmakla mümkün olacaktır. Bu koşulları olanaklı kılacak sosyal devlet ilişkisinin ortaklaşa ilerlemesiyle mümkün kılınmaya çalışılmıştır. Geri dönüşler birazda gerçekleri gün yüzüne çıkarırken aynı zamanda devletin yıkılmayan yönünü ortaya koymaktır. *"Batılı tipin kadından beklediği de birkaç saniyelik zevktir. Ne sever ne de kıskanır, ama şık giyimi, serbest davranışları ve atılgan kişiliği ile kadınlar için çekicidir. Kolay avlar onları. Doğulu ise ruhtur, kalptir. Budur kadınları çekende. Mebure'ye göre Fahri "tertemiz saf bir ruh" dur; Vedia'ya göre de Orhan " ciddi bir ruh" Onda "ruhun aristokrasisini bulur Vedia. Müfit'de de " kalbin kuvveti var"* Pervin'in *deyimi ile Şinasi'ye gelince, onun da meziyeti "büyük bir rikkatli kalbi" olması. Doğulunun aradığı hazlar da bedenin değil ruhun hazları olduğu için aşka bir beden işi olarak bakmaz. "Müfid (...) aşkında eflatunidir"; Orhan da aşkların en romantik cinsiyle sevdiğini söyler. "*[176] İnsan varlığını bedensel olarak idame ettirirken aynı anda kendi ruhsal dünyasını da yaşamaktadır.

---

[175] Peyami Safa, **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu,** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y), s. 31.
[176] Peyami Safa, **Büyük Fikir Cereyanları II Mistisizm**, Babıâli Yayınevi, İstanbul 1961, s. 130.

Değerler kendi içlerinde anlam kazanarak bir ilerleme sağlamaktadır. Her toplumun hatta her bireyin kendine özgü tinsel yönelimleri mevcuttur. Kendi varlık dünyasını yaşayan birey bu süreçte nedenselliğe bağlanamaz. Pozitivizm insan analizinde yetersiz kaldığından dolayı toplumun inceleyicisi bilim olamaz. Daha çok ruh bilimsel bir yöntem kullanılması çözümlemenin daha geçerli olmasını sağlamaktadır. Gerçekliğin insanın bilincinde saklı olması, olguların açıklanmasının temelini yine kendi oluşunda açıklamaktadır. *"Fakat Beşir Fuad'a göre edebiyatta asıl takdire şayan olan şey gerçeğin çıplak ifadesidir."*[177] Yaşanan ruhsal buhranların matematiksel herhangi bir sorgulaması söz konusu değildir. İç âlemin sorgulama alanı deneysellik ya da genel- geçerlik üzerine kurulu olması mümkün değildir. Hayaller her toplumun hatta her bireyin algı dünyasına göre farklılık uyandırmaktadır. Batının tabulara sığındığı tek doğrunun gerçekler ve deneyler üzerine kurulu olması makineleşmiş bireylerin ve ruhsuz ruhların doğuşunu oluşturmuştur.

> *"Bu hayal asrileşmiş kadınlara ait erkekçe sertliklerinden ve kabalıklarından gittikçe sıyrılıyor ve maziye doğru hızla koşarak on sekizinci asır Avrupa'sının genç kız tiplerinden birine tetabuk ediyordu. Muhayyilem tarafından aldatılmak ihtimalinin şuurunu asla kaybetmeden, bu kızın şahsiyetiyle bir limonlukta büyümüş çiçeğin hassasiyeti arasındaki benzeyişleri arayacak kadar eski şiirlerin mazmunlarına yaklaştım. Ve onu, eski bir şark şairinin muhayyilesinde aldığı mana ile düşünmek, beni bugünkü hüviyetimden ayırarak arada bir hasretini çektiğimiz eski dünyalarda yaşattığı için hoşuma gitmiyor değil. O günden sonra Mualla Hanımın bende bıraktığı tesiri beyaz bir gül, saf ve lekesiz bir zambak hayaliyle karıştırıyor ve genç kızlara karşı halk edebiyatının en iptidai hislerini de kendimde uyandırmağa çalışıyordum."*[178]

---

[177] Orhan Okay, **Beşir Fuad-İlk Türk Pozitivist ve Natüralist**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 130

[178] Peyami Safa, **Bir Tereddüdün Romanı** Ötüken Yayınevi, İstanbul (tarihsiz), s. 45-46.

Olgulara düşünce ile yaklaşılması ruhun yaşam alanını genişletirken akli iradenin geri planda kalmasına neden olmuştur. Olguların ulaşılma noktası toplumlarda farklılık göstermektedir. Sosyal yapı hakkında geçerli bir değer yargısına varabilmek mümkün değildir. Olgular nesneler üzerinde kimi zaman yanıltıcı etki uyandırırken kimi zamanda gerçekliğe ayna tutmaktadır. Önemli olan hayal ile hakikat arasında sıkışıp kalan bedenlerin yaşadığı çıkmazdan kurtulabilmesidir. Bunun da tek kaynağını öz benlik sağlayacaktır. Yenilik adım atılması ve hedeflenmesi istenen noktadır. Fakat bu ideoloji kimliğe zarar verip ötekileşme boyutuna geçmemelidir. Benliğin yitirilip var olmayan başka bir yapıya bürünmek zarar ve kayıptan başka bir getirisinin sağlanması beklenemez. Gerçeğe ve öze inebilen kuşak, ilerici bir boyut kazanabilmiştir. Batılı düşünce yapısının nüfus ettirilmeye çalışılması zihinlerin mankurtlaşmasına neden olmaktadır. Batının empoze etmeye çalıştığı nokta burada başlamaktadır. Bireylerin önce beyinlerine sonra toplumuna sahip çıkarak kendi içinde eritme çabaları, toplumun bilgi ve değer zayıflığından ileri gelmektedir.

> *"Bu dünyada ölümden başka hemen her şeyin bir çaresi vardır. Mesele diye karşımıza çıkan zorlukların çoğunu kendi ruhumuzun içinde halledebiliriz."*[179]

Ruhun çözümleme yönteminde kurtarıcı görev üstlenmesi her bireyin içsel âleminin farklılık taşımasından ileri gelmektedir. Psikanaliz yönteminde matematiksel analize başvurmak mümkün olmadığı gibi geçerliliği de yoktur. Bilinçaltındaki algı ve yansıtma gücü insana dair ruhsal çözümlemenin anahtarıdır. İçselleşmenin dış bir etkiye dönüşebilmesi için olgunun bir değer kazanması gereklidir. Toplum içinde yoğrulan içselleşme sosyo- kültürel formlar doğrultusunda anlamlanmaktadır. Samim'in huzur yuvası Simeranya olur. Kayıplarını ve değer yargılarını kendi oluşturduğu dünyasında huzuru bulmuştur. Simeranya Batının bir tepki noktasından doğmuş ütopik dünyadır. Yok, olan değerlerin ve tüm olguların madde gözüyle görülmesi bir sistemleşmedir. Amaç bu sistemi kırmaktır. Avrupa'nın ruhuna bürünme çabaları toplumun değer yargılarını kaybetmesine yol açmıştır. Zihinsel sarsıntı fikirlerin zıtlaşmasıyla başlar. Romanda bireylerin olgulara bakışı *"objektif olabilmesi, insanın sosyal gerçeğine çeşitli bakış açılardan bakabilmesi ile*

[179] Peyami Safa, **Yalnızız,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000, s.83.

mümkündür. ’’[180] Maddeden ibaret olan Batı, huzur bulamaz; Doğu huzurun ve manevi âlemin merkezidir. Samim’in tek kaçış noktası Doğuya ulaşabilmektir. Hayal ile gerçek arasında sıkışıp kalan ruhların içinden bedenini kurtarma çabalarının doğuşu olan Simeranya, aynı zamanda Peyami Safa’nın da konuşan yanıdır.

[180] Sevim Kantarcıoğlu, **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007, s.13.

SONUÇ

Pozitivizmin doğuşu ve ülkemizde uyanışı bilinmez tohumlar yeşertmiştir. Hiçbir şey bilmeyip çok şey biliyor gibi görünen bir zeminin alt yapısını oluşturmuştur. Başlangıçta basit gibi görünen bu arzular zamanla toplumun çöküşünde ve yozlaşmasında etkin rol oynamıştır. Hakikatin sadece gizli ben üzerine kurgulanması nesillerin arasında ve dönem içerisindeki çatışmaların yaşanmasına meydan vermiştir.

Batılı olma arzusu, kuşaksal bir çatışma haline dönüşürken fikirsel ikilemin yaşanması kalıpların içine sığmayan bir millet portresinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Mantıksal çözümlemelerden uzak, ikilemli fikirsel dolaşım bireyleri çıkmaza sürüklemiştir. Toplum içerisindeki kendini bulma arayışı ve varoluşsal kavrayışın kuşaksal çatışması batılılaşmayla gün yüzüne çıkmıştır. Medeniyet algısının, geleneksel aile literatürü ile modern aile literatürü arasındaki iç çatışmalar tahlil ve tenkitlerle çözümleme yoluna gidilmeye çalışılmıştır. Özellikle Türk düşünürlerin Batı ziyareti sonrası algısal yönelimleri kimi zaman eğitici ve yöneltici olurken kimi zamanda kuşaklar arasındaki sarsıntıyı doğurmuştur. Tanzimat ile toplumumuza giren Batı algısının yanlış nüfus edişi, Türk toplumunda sancılı bir Avrupalılaşma zemininin oluşmasına neden olmuştur. Avrupalılaşma, yenileşme ve değişim algısı özellikle kapalı kapılar ardında kalan kadının adeta zincirlerini isyankâr kırışı çöküntüye sürüklemiştir. Toplum maddi varlık üzerine temellendirilip maneviyat yönünün yok sayılması ahlaksal bunalım ve yok oluşu beraberinde getirmiştir. Avrupa algısının kişiler haz ve arzulardan ibaret sayılması akli iradenin amaçsız kullanılmasına ve kültür değerlerinin yok sayılmasına neden olmuştur. Yozlaşan bir ruh yapısının batışını izlemek kaçınılmaz olduğu gibi benlik kaybı yazarın tüm romanlarında acıyan bir yaradır.

Yenileşme, gelişim ve çağdaşlığın teknolojik gelişimsellik üzerine kurulması, ruhun mumyalanmış bedenlere giydirilişi, bozuklukları beraberinde getirmiştir. Yok sayılan kadın, aile, gelenek ve toplumsal değer yargıları kimi zaman bir aile çatışmasına kimi zamanda ruhsal çatışmanın yok oluşla noktalanmasına ortam hazırlamıştır. Hürriyet algısı farklı bir kimlik ve açılım kazanırken; çatışma geniş bir perspektif ortaya koymaktadır. Dönem içerisinde yaşanan milli mücadele ve Anadolu

görmezden gelinirken tek doğru ve ulaşılması gereken yer Batı olarak algılanmıştır. Algılayıştaki aksaklıklar sosyal dengesizliklerin yaşanmasına ve ayrıca gelişimselliğin hak edinilen boyuttan farklı bir yönde ilerlemesine neden olmuştur.

Çağdaşlığın yaşayıştan ibaret sayılması diğer toplumlardan geride kalınmasına da neden olmuştur. Hedefin ilerlemek, gelişmek ve Batı'nın sadece iyi yönlerinin alınması gerekliliği unutulmuştur. Osmanlı toplumunda kadının soyutlanması Tanzimat ile somut bir kaçışı doğurmuştur. Mahremiyetin kırılışı, Batı toplumunun egemenliğine giriş bir kaçış yolu olarak zihne yerleştiği için dönüşümsel bir çöküş kaçınılmazdır. Yuvanın terk edilmesi kurtuluş Batı ise hesaplanmadan düşülen dipsiz kuyudur. Örneğin; Neriman'ın baygınlıklar geçirmesi iki toplum arasındaki bocalamaları yansıtırken aileyi toparlayıcı güç sayan kadın üzerinden toplum çöküşü aktarılmıştır. Anadolu toplumunda kadın toparlayıcı koruyucu görev üstlenirken Batı'ya yönelen kadın objesi yıkıcı rol oynamaya başlamıştır. Tüm yıkımın en büyük fitilleyicisi olarak kadın objesinin kullanılmasının sebebi olarak ise kadının zaaflarıdır. Egemen bir güç olarak erkek ele alınırken yıkıcı güç olarak da kadın hep etkin rol konumundadır. Mebrure'nin çöküşü ise yaşamayan kadın portresidir. Geleneğin koruyucu ve devam ettirticisi olan genç kız uçurumun kenarından geri kurtulmuştur. İstanbul'a geliş Batıyı kucaklayış olarak değerlendirilirken, Doğuya dönüş öze ulaşmayı temsil etmektedir. Karanlıktan– aydınlığa, maddeden- ruha, sokaktan- yuvaya dönüş başlamıştır. Peyami Safa'nın çektiği hastalık, roman kahramanındaki ruhların bedenine giydirilmiş bir üniforma gibidir. Hasta benliği tüm koşullara artık duyarsızlaşmıştır.

Romanların genel hatları yozlaşmayı idol haline getiren toplumu ele almaktadır. Batının algılanışındaki yanlışlığı gören, gerçek Avrupalılaşmanın ve modernleşmenin tesirini göremeyen öz yapısından uzak toplum yığını anlatılmaktadır. Toplum bilinçli bir olgunluğa erişememekle birlikte kendinin de farkında değildir. Çatışmanın temelini yaşanılan sosyal yapı içerisindeki aksaklıklar ve kendi toplumuna yabancı insanların ruh çatışmasından kaynaklanmaktadır. İki zıt kutuptaki karakterler hep bir çatışma yaşar ve bir arada mutlaka bulunurlar. Bu karşılaşmanın sarsıntıları kimi zaman bedensel kimi zaman ruhsal süreçte ilerlemektedir. Her iki durumda da kazanan ruhunu madde karşısında koruyabilendir. Maddeye esir düşen bedenlerin iki âlem arasındaki çatışmasıdır.

Pozitif düşüncenin değerleri ve gelenekleri yok saymak olarak algılanması gelişimselliğe engel olurken aynı zamanda öz kültür içerisinde yozlaşmasına da neden olmaktadır. Doğuyu medeniyetsizliğin beşiği olarak görmeleri ve medeniyeti giyim, ihtişam ve göze hitap eden unsurlardan ibaret sayması kültürler arasındaki sarsıntının kaynağını oluşturmaktadır. Koşullar onu hastalık hastası kahramanlar yaratmasını da sağlamıştır. Korkmaktan korkan yazar eserlerinde bu korkuları bedenden çıkarıp ruha her defasında giydirmek istemektedir. Ruhun madde ile sarsıntılı savaşı burada başlamaktadır. Bedenin huzura kavuşması için ruha geri dönüş şarttır. Ruhun benliği bulamayışı ve maddeyi tam olarak algılamayışı zihinsel tablonun çıkılmaz bir yola girmesine neden olmuştur. Peyami Safa'nın Avupa'ya hâkim oluşu ve bir o kadar da Avrupa'dan kaçışı ruhun bedeni satışından kaynaklanmaktadır. Madde yani pozitif dünyaya bakış yadsınamaz bir gerçek olarak karşıda dururken ruhu tüm halleriyle esir etmek ise uçurumdan atlamak olarak görülmüştür. Değer yargıları yenin yanında öz ile harmanlanırsa devamlılığının kalıcı olacağı düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

AKTAŞ Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş,** Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

ANLI Ömer Faik, *Pozitivizm Sonrası Karşıt- Bilim Tezleri ve XIX. Yüzyıl Bilim İmgesinin Dönüşümü,* **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Bilim Tarihi (Felsefe) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 2013.

ARI Güler Sağlam, *Pozitivist ve Post- Pozitivist Paradigmalar Çerçevesinde Metodoloji Tartışmalarının Yönetim ve Pazarlama Alanlarına Yansımaları*, Hacettepe Üniversitesi**, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 27, S. 1, 2009.

ASLAN Hasan**, "Doğrulanabilirlik İlkesi**", Felsefe Ansiklopedisi, Cilt- 4, Edit: Ahmet Cevizci, Ebabil Yayınları, Ankara 2006, s.662.

AY Volkan, Abdullah Durakoğlu, *Peyami Safa Metinleriyle Muhafazakârlığa Yeniden Bakmak: Modernleşme, Birey ve Düşünme*, **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2012, Cilt: 12, 20. Yıl, Özel Sayı, 12.21- 46.

AYVAZOĞLU Beşir, **Peyami**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1998.

BALKIZ Bekir, *Türk Modernleşmesi, Pozitivizm ve Sosyoloji***, Mediterranean Journal of Humanities,** Volume: 2 (2015).

BALLIKAYA Cihan, *Pozitivizm: Tarihsel Süreç içerisindeki gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri,* **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl- 2015, S.33.

BERNAND Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. : Doç. Dr. Metin Kıratli, Ankara 1970.

Bilim ve Düşünce Kitap Dizisi 3, **Pozitivizm**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2012.

BİNGÖL Ulaş, *Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu- Batı Meselesi Bağlamında Değerler Çatışması*, **İdil Dergisi**, Volume 6, Issue 31, Cilt 6, Ankara 2017 (s: 891-921).

BOLAY Süleyman Hayri, **Bilimin Değeri Meselesi**, Ebabil Yayınları, Ankara 2010.

BOZARSLAN Hamit, **"M. Ziya Gökalp", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I:Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi,** Cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

COMTE Auguste, **Pozitif Felsefe Kursları**, Çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yayınları, İstanbul 2001.

CORNFORTH Maurice, Çev. Tonguç Ok, **Pozitivizme ve Progmatizme Karşı Felsefeyi Savunmak**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul 2006.

ÇETİŞLİ İsmail, **Batı Edebiyatında Edebi Akımlar**, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

DESCARTES Rene, **Yöntem Üzerine Konuşmalar,** Çev: Afşar Timuçin, Bulut Yayınları, İstanbul 2010.

DOĞAN Özlem, **Günümüzde Felsefe Disiplinleri**, Ara Yayınları, İstanbul 1990.

DURAKOĞLU Abdullah, İpek Beyza Altıparmak, *'Sözde Kızlar' Romanında Batılı ve Doğulu Karakterlerin Karşılaştırılması*, **Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 6, Cilt: 6, S: 11, Bahar 2016.

ENGÜNÜN İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergah Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2009.

ERCİLASUN Ahmet Bican, **İsmail Safa- Büyük Türk Klasikleri**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1990.

ERCİYES Semih Lütfi, **Peyami Safa Hayatı ve Eserleri- Cahit Sıtkı**, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul 1940.

ERDOĞAN İrfan, **Pozitivist Metodoloji ve Ötesi**, Erk Yayınları, Ankara 2012.

GÖZE Ergun, **Peyami Safa**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

GÜLEÇ Cansu, Descartesçiliğe *Karşı Vico; Yeni Bilim ve Tarih,* **MEF Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü Edebiyat Fakültesi**,2015.

GÜLEÇ İsmail, *Yıllar Sonra Yeniden Peyami Safa*, **Yedi İklim Edebiyat, Kültür, Sanat, Aylık Dergi,** 220, 2008.

GÜLŞEN Hacer, Türk Edebiyatında Hakikat Arayışları ve Beşir Fuad, SUTAD, Güz 2017;(42):159-171, E- ISSN: 2458-9071.

GÜRBİLEK Nurdan, **Sessizin Payı**, Metris Yayınları, İstanbul 2015.

HİLMİ Şehbenderzâde Filibeli Ahmet**, Amak-ı Hayal**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.

HUSSERL Edmund, **Kesin Bilim Olarak Felsefe- Pozitivizmle Hesaplaşma**, Çev: Abdullah Kaygı, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2007.

IŞIN Ekrem, **Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** İletişim Yayınları, Cilt: 2, İstanbul 1985.

KABAKÇI Enes, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi*, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,** Cilt: 6, S. 11, Ankara 2008.

KANTARCIOĞLU Sevim, **Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007.

KARA Ömer Tuğrul, *Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri,* **The Black Sea Journal of Social Sciences**, Year 2, Number: 2, Spring 2010.

KARAKUŞ Mehmet, *Son Dönem Osmanlı Aydınlarından Ahmet Şuayb'in Fikri Yapısı*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi**, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2015/ 2, Cilt: 2 S:3.

KOÇ Emel, *Klasik Materyalizm ve Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Yansımaları,* **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(Düsbeb)** Issn: 1308-6219, Kasım 2009, Cilt I, S. 2.

KOLCU Ali İhsan**, Batı Edebiyatı**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum 2010.

KORKMAZ Ramazan, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara 2016.

KORKMAZ Uğur**,** *Pozitivizmin Türk Sosyolojisinin Kuruluş Sürecindeki Etkileri*, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2012.

KORLAELÇİ Murtaza, **"Pozitivist Düşüncenin İthali", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi),** C. 1, 2003.

KORLAELÇİ Murtaza, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri**, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

KORLAELÇİ Murtaza, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi,* **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünce 7-11 Mayıs 1984 Tarihleri arasında Erzurum'da Düzenlenen I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi''ne tebliğ olarak.**

KORLAELÇİ Murtaza, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi**, Hece Yayınları, Ankara 2002.

KUTLU Aydoğan, *Modern, Milliyetçi ve Muhafazakâr Bir Düşün Adamı; Peyami Safa,* **Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: Ocak 2018, Cilt, Sayı, 11.

MARDİN Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

MARDİN Şerif, **Türk Modernleşmesi,** İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

OKAY Orhan, **Beşir Fuad-İlk Türk Pozitivist ve Natüralist**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.

OKAY Orhan, **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998.

OLCAY Bahattin, *Frankfurt Okulunun Pozitivizm Eleştirisi- Max Harkheimer ve Theodor W. Adorno Bağlamında,* **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.

ÖZGER Mehmet, *Bir Arka Plan Olarak Servet'i Fününda Pozitivizm*, **Internatıon Periodical For The Languages**, Literatüne and History of Turkısh or Turkic, Volume 8/1, Winter 2013.

ÖZKAN Kenan, *Türk Modernleşmesinde Pozitivizmin Bilim Algısı*, **Belgi Dergisi**, Sayı 7, Kış, 2014/ 11.

ÖZKANDAŞ Yaşar, *Peyami Safa'nın Düşünceleri Ekseninde Türk Modernleşmesinin İncelenmesi,* **Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Tarih Ana Bilim Dalı (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi), Ankara 2011.

PATRICK Baert, **Sosyal Bilimler Felsefesi**, Çev: Ümit Tatlıcan, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

POLAT Adem, **İkinci Yeni Şiirinin Felsefi Kaynakları**, Kesit Yayınları, İstanbul 2018.

POLAT Adem, "*Madde- Ruh Çatışmasından Simeranya'ya Kaçış; Yalnızız"* **, Turkish Studies İnternational Periodical For The Languages**,(Literature and History of Turkısh or Turkıc Volume 7/3, Summer, Ankara- Turkey 2012.

RAMSAUR Ernest E, **Jön Türkler ve 1908 İhtilal**, Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1972.

RENAN Ernest, **Bilimin Geleceği**, Çev: Ziya İshan, MEB Yayınları, İstanbul 1951.

RIZA Ahmet, **Mechveret,** Sayı: 137, Yıl: 8, Paris 1903.

RIZA Ahmet, **Mechveret,** Sayı: 137, Yıl: 8, Paris 1903.

SAFA Peyami, **Bir Akşamdı**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2002.

SAFA Peyami, **Bir Tereddüdün Romanı** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y)

SAFA Peyami, *Biz Avrupalı mıyız?* **Çınaraltı Dergisi**, 1942.

SAFA Peyami, **Biz İnsanlar,** Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y).

SAFA Peyami, **Büyük Fikir Cereyanları II Mistisizm,** Babıâli Yayınevi, İstanbul 1961.

SAFA Peyami, **Canan,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000.

SAFA Peyami**, Din İnkılâp İrtica**, der: Ergun Göze; N.Köseoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul 1971.

SAFA Peyami, **Dokuzuncu Hariciye Koğuşu**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y).

SAFA Peyami, **Fatih Harbiye**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000.

SAFA Peyami, **Kızıl Çocuğa Mektuplar**, Milli Ülkü Yayınevi, Konya 1976

SAFA Peyami, **Mahşer,** Ötüken Yayınevi, İstanbul 1997.

SAFA Peyami, **Matmazel Noraliya'nın Koltuğu**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t. y).

SAFA Peyami, **Millet ve İnsan**, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul 1943.

SAFA Peyami, **Sözde Kızlar**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000.

SAFA Peyami, **Şimşek**, Ötüken Yayınevi, İstanbul (t.y).

SAFA Peyami, **Yalnızız**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2000.

SAĞLAM ARI Güler, *Pozitivist ve Post- Pozitivist Paradigmalar Çerçevesinde Metodoloji Tartışmalarının Yönetim ve Pazarlama Alanlarına Yansımaları,*

Hacettepe Üniversitesi, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, S. 1, 2009.

SALGAR Ercan, *Pozitivist Felsefede Doğrulama Kavramının Yeri,* **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Felsefe(Bilim Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

SEVÜK İsmail Habip, **Avrupa Edebiyatı ve Biz C. II**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1941.

SOKAL Alan, **Postmodernizmin Bilimsel Felsefi ve Kültürel Eleştirisi,** Alfa Yayınları, İstanbul 2011.

SÖNMEZ Veysel, *Auguste Comte(1798-1857) Pozitivizm(Olguculuk),* **Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi**, ED 2010,3(3),161-163.

SÜRMELİ Aydın, *Peyami Safa'nın Romanlarında Değerler Eğitimi ve Türkçe,* **Yüksek Lisans Tezi,** İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitim Ana Bilim Dalı- Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, Malatya 2015.

ŞİRİN Zehra, *Peyami Safa'nın Ahlak Anlayışı*, **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı –Din Felsefesi Bilim Dalı, Konya 2010.

ŞUAYB Ahmet**, Hayat ve Kitaplar**, Hz: Dr. Erdoğan Erbay, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara 2005, s. 11.

TANPINAR Ahmet Hamdi, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.

TECİM Erhan, *Peyami Safa Romanlarında Sosyolojik İmgelem,* **Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl 2015, Sayı: 34.

TODOROV Tzvetan, **Yazın Kuramı**, Çev: Sema Rifat, Mehmet Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

TURGUT Dilek, *Beşir Fuad'ın Naturalist Bakış Açısından Voltaine ve Hugo,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2014.

ULUTAŞ Ejder, "*Sosyoloi ve Edebiyat Kavşağında Peyami Safa Romanları,* **OPUS Uluslar arası Toplum ve Araştırma Dergisi**, Yıl: 6, Sayı: 10, Cilt: 6, Haziran 2016.

ÜLKEN Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Cilt I-II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1966.

ÜLKEN Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 2010.

VİCO Giambattista, **Yeni Bilim**, Çev: Sema Önal, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007.

YALVAÇ Faruk*, Eleştirel Gerçekçilik; Uluslar arası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama,* **Uluslar Arası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt: 6, Sayı 24, Kış 2010.

YILDIRIM Ergün, *Sosyolojik Pozitivizm ve Teoloji Arasında Müphemleşen Din Sosyolojisi*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9, 2003

YÜCE Sefa**,** *Felsefi Düşüncenin Edebiyata Yansıması: Türk Edebiyatında Pozitivist ve Materyalist Anlayış*, **International Perıodıcal For The Languages**, Literature and History of Turkısh or Turkıc Volume 7/1, Winter 2012, P. 2155- 2183, Turkey.

YÜCEL Ömer Faruk, *Gazetecilik Yönüyle Peyami Safa, Gazi Üniversitesi*, **Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2016.

ZARİÇ Mahfuz*, Peyami Safa'nın Sanat Edebiyat Anlayışı ve Duygu Düşünce Dünyas*ı**, Peyami Safa'nın Sanat Edebiyat Anlayışı ve Duygu Düşünce Dünyası; Bir Tereddüdün Aydını Hece Peyami Safa Özel Sayısı**, Ankara 2015, ISSN 1301- 210X, S. 217.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	**Derya ÖZTÜRK**
Doğum Yeri	**Iğdır**
Doğum Tarihi	**01.01.1990**

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	**Kafkas Üniversitesi**
Fakülte	**Fen-Edebiyat Fakültesi**
Bölüm	**Türk Dili ve Edebiyatı**

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	**YDS (…..) YÖKDİL (53.75) TOEFL (….)**
………..	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	**-**
Görevi/Pozisyonu	
Tecrübe Süresi	

KATILDIĞI

Kurslar	**Bilgisayar ve diksiyon**
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	**İstasyon Mah. İsmail Aytemiz Cad. No:145 KARS**
E-mail	**Derya3610@hotmail.com**